

”Syrjintä loppukoon”

Viittomakielisten kuurojen kokema syrjintä

Heli Mikkola

”Syrjintä loppukoon”

Viittomakielisten kuurojen kokema syrjintä

Tämän tutkielman tehtävänä on selvittää, millaista on viittomakielisten kuurojen kokema syrjintä. Viittomakieliset kuurot ovat poikkeuksellinen ryhmä, koska he kuuluvat sekä kielivähemmistöön että vammaisryhmään. Tutkielmassa selvitetään, miten syrjintä painottuu kielen ja vammaisuuden välillä. Asiaa tarkastellaan sekä viittomakielisten kuurojen omien kokemusten että kuurojen kanssa työtä tekevien henkilöiden havaintojen pohjalta.

Raportti pohjautuu Jyväskylän yliopistossa 2011 tehtyyn pro gradu -työhön

PL 57, 00401 Helsinki
puh.(09) 58031 myös tekstipuhelin
faksi (09) 5803 770
kuurojenliitto@kl-deaf.fi
www.kl-deaf.fi

ISBN 978-952-5396-65-2
ISSN 1457-1099

”SYRJINTÄ LOPPUKÖÖN”
Viittomakielisten kuurojen kokema syrjäntä

Heli Mikkola
2011

TIIVISTELMÄ

Tämän tutkielman tehtävänä on selvittää, millaista on viittomakielisten kuurojen kokema syrjintä. Viittomakieliset kuurot ovat poikkeuksellinen ryhmä, koska he kuuluvat sekä kielivähemmistöön että vammaisryhmään. Tutkielmassa selvitetään, miten syrjintä painottuu kielen ja vammaisuuden välillä. Asiaa tarkastellaan sekä viittomakielisten kuurojen omien kokemusten että kuurojen kanssa työtä tekevien henkilöiden havaintojen pohjalta.

Koska aihetta ei juuri ole tutkittu aiemmin, sitä peilataan eri puolilta, kuten kielen ja vammaisuuden sekä lainsäädännön ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Aineistoa analysoidaan teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin.

Aineisto koostuu yhdeksän viittomakielisen kuuron, 13 Kuurojen Liiton kuntoutussihteerin, kolmen seurakunnan kuurojendiakoniatyöntekijän ja neljän viittomakielisen Kuurojen Liiton työasiamiehen kokemuksista. Aineisto on koottu haastattelemalla kuuroja henkilökohtaisesti viittomakielellä. Työntekijät on haastateltu pääasiassa sähköpostin kautta.

Viittomakielisten kuurojen syrjinnän voi ajatella olevan moniperusteista, koska heitä syrjitään kielen ja/tai vamman perusteella. Aina ei voi erottaa, kumpi syrjintäperuste on kyseessä. Tutkielman perusteella voi todeta, että viittomakieli kielenä on ihmisille outo, eikä aina ymmärretä, että kuuroille suomen kieli on toinen tai vieras kieli.

Aineiston perusteella voi sanoa, että viittomakielisten kuurojen syrjintä on osittain samanlaista kuin vammaisten syrjintä, mutta lisäksi siinä on omia piirteitä. Kuurojen syrjinnässä korostuvat työelämä-syrjintä ja kielellinen syrjintä, mikä ilmenee muun muassa tulkin käytön estämisenä ja kieltämisenä. Viittomakielisten kuurojen syrjinnässä ilmenee kahdenlaista vallankäyttöä: aliarvioivaa valtaa ja ulossulkevaa valtaa (Luukkainen 2008). Aliarvioivaa ovat esimerkiksi mitätöivä ”kuuro ei voi” -asenne ja työelämäsyryjinnän perusteleminen turvallisuussyillä. Ulossulkevaa valtaa on esimerkiksi läheissyryjintä. Suurin osa syrjinnästä on välitöntä syrjintää, mutta myös välillistä ja rakenteellista syrjintää on esimerkiksi tiedonsaannissa ja palveluissa. Yhteenvedona esitetään viittomakielisiin kuuroihin kohdistuvan syrjinnän määritelmä.

Avainsanat: viittomakielinen kuuro, vammaisuus, kielivähemmistö, syrjintä, audismi, syrjintälainsäädäntö.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	1
SISÄLLYS	2
1 ASKEL KOHTI YHDENVERTAISUUTTA	4
1.1 Johdanto	4
1.2 Tutkielman taustaa	5
1.3 Aiempia tutkimuksia	7
1.4 Yhdenvertaisuuteen liittyviä selvityksiä ja hankkeita	11
2 VIITTOMAKIELISET KUUROT – KIELIVÄHEMMISTÖ JA VAMMAISRYHMÄ	13
2.1 Kielivähemmistö	15
2.1.1 Kaksikielisyys	16
2.2 Vammaisuus	18
3 VIITTOMAKIELISTEN KUUROJEN MENNEISYYTTÄ JA NYKYPÄIVÄÄ	20
3.1 Kuurojen historia – syrjittyjen historia	20
3.2 Kuurojen asema Suomessa 2011	20
4 MITÄ SYRJINTÄ OIKEIN ON?	22
4.1 Yksilön ja ryhmän oikeudet	22
4.2 Ennakkoluuloiset asenteet	22
4.3 Syrjintä	23
4.4 Kielletyt syrjintäperusteet	24
4.5 Syrjinnän ilmenemismuodot	25
4.6 Disablismi eli vammaisten syrjintä	25
4.7 Audismi eli kuurojen syrjintä	26
4.7.1 Individualistinen audismi	27
4.7.2 Institutionaalinen audismi	28
4.7.3 Metafyysinen audismi	30
4.8 Syrjintä-käsite viittomakielessä	31
5 SYRJINTÄÄN LIITTYVIÄ ILMIÖITÄ	32
5.1 Rasismi	32
5.2 Rotuhygieniä	32
5.3 Oralismi	34
6 SYRJINNÄN EHKÄISEMINEN LAINSÄÄDÄNNÖN AVULLA	35
6.1 Kansainvälistä lainsäädäntöä	35
6.1.1 YK:n julistuksia ja sopimuksia	35
6.2 Eurooppalaisia sopimuksia	36
6.3 Suomen lainsäädäntöä	38
6.3.1 Perustuslaki	38
6.3.2 Yhdenvertaisuuslaki	38
6.3.3 Rikoslaki	39
6.3.4 Positiivinen erityiskohtelu	40
6.3.5 Kielilainsäädäntö	41

7 SYRJINTÄKOKEMUSTEN SELVITTÄMISTÄ.....	42
7.1 Verkkokysely.....	42
7.2 Haastattelu kuurojen syrjäntäkokemuksista.....	43
7.2.1 Tutkimusongelma.....	44
7.2.2 Tutkimusaineisto.....	45
7.2.3 Menetelmä ja teemat.....	46
7.2.4 Aineiston keruu.....	48
8 Aineiston analyysi ja tulokset.....	51
8.1 Kokemukset vammaispoliittisen ohjelman sisältöön verrattuna.....	54
8.2 Muita syrjäntäkokemuksia.....	56
8.3 Kieli vai vammaisuus – haastateltujen kuurojen kokemuksia ja ajatuksia.....	58
8.4 Syrjäntän ilmenemismuodot aineistossa.....	58
8.5 Kuurojen syrjäntässä korostuvia asioita.....	59
Läheissyrtäntä.....	59
”Ei kuuro voi!” -asenne.....	59
”Turvallisuushysteria”.....	60
8.6 Työntekijöiden havaintoja viittomakielisten kuurojen syrjäntästä.....	60
9 YHTEENVETO.....	62
9.1 Aliarvioiva ja ulossulkeva valta.....	62
9.2 Tulosten pohdintaa.....	62
9.3 Lopuksi.....	63
LÄHTEET.....	65
LIITTEET.....	72

1 ASKEL KOHTI YHDENVERTAISUUTTA

1.1 Johdanto

Tutkielmani tarkoitus on selvittää monipuolisesti viittomakielisiin kuuroihin kohdistuvaa syrjintää. Asiasta ei ole aikaisemmin tehty tutkimuksia Suomessa eikä paljon muuallakaan. Syrjinnästä on viime aikoina alettu puhua enemmän, mutta kuurot ovat tuoneet esiin, että he eivät oikein tiedä, mitä syrjintä tarkoittaa. Myös eräs haastattelemani työntekijä sanoi, että hän ei ole havainnut syrjintää tai hän ei tunnista sitä. Sen vuoksi tarkastelen eri näkökulmista sekä syrjintää että kuurojen kokemuksia syrjinnästä. Toivon, että tämä tutkielmani antaa lukijoille jonkinlaisia vastauksia siihen, mitä syrjintä on ja miten se ilmenee erityisesti viittomakielisten kuurojen kohdalla. Tämä on myös toive, jonka sain työnantajaltani ryhtyessäni tähän työhön. Työni nimeksi olen valinnut Kuurojen Liiton nuorisopäivien 2009 tunnuksen ”Syrjintä loppukoon”. Tämä raportti pohjautuu yhteiskuntapolitiikan pro gradu-työhöni Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa keväällä 2011.

Viittomakielisiä kuuroja on perinteisesti pidetty vammaisina eli katsottu lääketieteellisestä näkökulmasta, mutta viime vuosina kuurot ovat tuoneet esiin sosiokulttuurista näkökulmaa korostamalla olevansa kieli- ja kulttuurivähemmistö (Jokinen 2000, 84 ja Jurvainen 2003, 57). Orientaatio vaihtelee kuitenkin myös kuurojen parissa (Luukkainen 2008). Viittomakielisten kuurojen voidaan ajatella olevan kuulonsa puolesta vammaisia ja kielensä puolesta kuuluvan kieli- (ja kulttuuri)vähemmistöön. Kuulovamma on lääketieteellinen tosiasia, mutta lähinnä todellisuutta vastaavaa tietoa saadaan yhdistämällä lääketieteellinen ja sosiokulttuurinen näkökulma (Lehtomäki 2005, 20).

Vammaisia koskevaa syrjintää ei ole Suomessa järjestelmällisesti tutkittu eikä tilastoitu, mutta tarvetta siihen on koettu olevan (Lepola ym. 2007, 96-98, Aaltonen ym. 2009, 148-149). Kielellisten vähemmistöjen oikeuksia ja syrjintää on Suomessa tutkittu liittyen pääasiassa saamenkielisten ja romanikielisten asemaan (mm. Skutnabb-Kangas¹). Kaikissa Suomen vähemmistökieliä tai vähemmistökulttuureita käsittelevissä tutkimuksissa ei viittomakieltä ja -kielisiä ole huomioitu (esim. Pentikäinen ym. 1997), mutta tilanne on parantunut viime vuosina kirjoitetuissa (esim. Nuolijärvi 2005).

Jotta syrjintään voidaan puuttua tai ennaltaehkäistä sitä, ensin on tunnistettava, mistä on kysymys. Kartoitan viittomakielisiin kuuroihin kohdistuvaa syrjintää useammasta näkökulmasta: ihmisoikeusasiana, lainsäädäntöön peilaten ja kuurojen kokemuksena ”kuurojen oman maailman” (Jokinen 2000, 79 – 83) silmin. Ensisijaisesti olen halunnut kuulla viittomakielisten kuurojen omia kokemuksia syrjinnästä, mutta täydennän heidän kertomuksiaan kuurojen kanssa työskentelevien havainnoilla.

Kappaleessa yksi käydään läpi aiempia tutkimuksia ja niitä toimenpiteitä, joita tällä hetkellä jo tehdään vammaisten ja myös kuurojen yhdenvertaisuuden parantamiseksi. Kappaleessa kaksi tarkastellaan viittomakielisiä kuuroja kielen ja vammaisuuden näkökulmista. Kappaleessa kolme on lyhyt kuvaus kuurojen menneisyydestä ja asemasta tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa. Neljännessä kappaleessa perehdytään syrjintään ja viidennessä ilmiöihin, jotka liittyvät siihen läheisesti. Kappaleessa kuusi käydään läpi syrjinnän ehkäisyyn tehtyä lainsäädäntöä kansainvälisellä ja Euroopan tasolla sekä kansallisesti. Seitsemännessä ja kahdeksannessa kappaleessa kerrotaan empiirisestä osasta ja lopuksi käydään läpi haastatteluista saadut tulokset ja johtopäätökset.

1 <http://www.tove-skutnabb-kangas.org/fi/index-fi.html> [Viitattu 9.9.2011]

1.2 Tutkielman taustaa

Yhdistyneet kansakunnat hyväksyi joulukuussa 2006 vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen, joka rinnastetaan YK:n aikaisempiin ihmisoikeussopimuksiin. Suomi allekirjoitti sopimuksen maaliskuussa 2007, mutta sopimus ei vielä ole sitova, koska Suomi ei ole ratifioinut sitä (Sarvi ym. 2009, 3-4). Tämä sopimus on aiheuttanut vammaisjärjestöissä paljon keskustelua ja kommentointia sekä vetoamuksia sopimuksen ratifioimiseksi. Esimerkiksi Vammaisten ihmisoikeuskeskus VIKE:llä oli Internetissä adressi ratifioinnin vauhdittamiseksi 30.4.2010 asti². Kuurojen Liitto mainitsee yleissopimuksesta kielipoliittisen edunvalvontansa yhteydessä.

Viittomakielisiä kuuroja arvellaan olevan Suomessa vajaasta 4000:sta 5000:een. Arvio vaihtelee Kuurojen Liiton eri rekisterien (yhdistysrekisteri/ asiakasrekisteri) ja tilastollisen arvion mukaan. Virallista tilastointia näkövammarekisterin tapaan ei ole, eivätkä kaikki ryhmään kuuluvat välttämättä ole järjestön rekistereissä. Kuulovammaisia ja kuulonäkövammaisia tulkkauspalvelun käyttäjiä oli 15.1.2011 Kelan Vammaisten tulkkauspalvelukeskuksen Riikka Heikkisen mukaan yhteensä noin 3500. Heistä osa käyttää kirjoitustulkkausta ja viitottua puhetta tms., mutta suurin osa lienee viittomakielisiä. Maistraattiin on vuodesta 2008 alkaen voinut ilmoittaa äidinkielekseen viittomakielen, mutta vain pieni määrä kuuroista on tehnyt ilmoituksen. Maistraatin tiedossa oli 20.4.2011 yhteensä 223 viittomakielistä, joista toistakymmentä oli ilmoittanut äidinkielekseen muun kuin suomalaisen viittomakielen.

Kuurojen Liitto on viittomakielisten kuurojen etujärjestö, jonka tavoitteisiin kuuluu muun muassa kuurojen ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumisesta huolehtiminen sekä suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien kielellisten oikeuksien varmistaminen³. YK:n sopimus on herättänyt Kuurojen Liitossa keskustelua vammaisten oikeuksista ja syrjinnästä sekä kielellisistä oikeuksista. Liitto järjesti ennen joulua 2008 syrjintäkyselyn Internetissä. Siihen vastasi 98 henkilöä. Tuloksia käsiteltiin seuraavana vuonna yhdistystason neuvottelupäivillä. Neuvottelupäiville osallistuneet toivat esiin kahdenlaista tiedon tarvetta: kuurot tarvitsevat tietoa syrjinnästä ja kuulevat kuuroudesta, viittomakielestä ja tulkkauksesta. (Hedrén ym. 2009.) Kuurojen Liitto piti myös valtakunnalliset viittomakieliset nuorisopäivät Kuopiossa 17.-18.10.2009 teemalla

”Syrjintä loppukoon”. Nuorisopäivien tavoitteena oli lisätä kohderyhmän tietoa ja tietoisuutta asiasta sekä keskustella kokemuksista. Nuorisopäivät antoi julkilausuman yhdenvertaisuuden vaatimiseksi (Liite 1). Kuurojen Liitto julkaisi myös Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman vuonna 2010 (tässä: Kipo). Jatkan ja syvennän edellä mainittua Kuurojen Liiton aloittamaa viittomakielisten kuurojen syrjintäkokemusten selvittämistä. Syrjintä Suomessa 2006–raportissa todetaan, että ”vammaisjärjestöillä on keskeinen rooli ihmisoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen seurannassa. Yhä enemmän vammaisjärjestöt ovat alkaneet nostaa asioita ihmisoikeuskysymyksiksi” (Lepola ym. 2007, 97).

Olen työskennellyt Kuurojen Liitossa aluetyöntekijänä vuodesta 2000. Työssäni olen havainnut eroja siinä, miten työntekijänä näen syrjinnän ja miten kuurot itse sen kokevat. Tämä ristiriita on mietityttänyt minua pitkään. Olen kiinnittänyt huomioita erityisesti välilliseen ja rakenteelliseen syrjintään. Esimerkiksi viime aikoina on ollut suuntaus muuttaa muun muassa terveystieteiden ajanvarauksia puhelinpalveluksi. Kun potilas soittaa numeroon, hänen pitää sanella automaattiin viesti, myöhemmin sairaanhoitaja ottaa häneen puhelimitse yhteyttä. Kuuroille tämä on hankalaa, sillä tulkin voi tilata ajan varaamista varten, mutta hänellä ei useinkaan ole mahdollisuutta jäädä asiakkaan luo odottamaan, milloin terveystieteiden otetaan yhteyttä. Kun kysyin erään terveystieteiden ajanvarauksesta vastaavalta lääkäriltä, miten kuuro voi hoitaa ajanvarauksen sairastuttuaan, hän vastasi, että niin kuin aikaisemminkin: tulemalla käymään terveystieteiden keskuksessa. Otin asian puheeksi kolmen eri paikkakunnan kuurojen yhdistyksellä ja yllätyin, kun läsnäolijat eivät olleet kiinnittäneet huomiota asiaan. Eivätkö

2 <http://www.adressit.com/ykihmisoiikeussopimus>. [Viitattu 15.5.2010]

3 www.kl-deaf.fi [Viitattu 5.2.2011]

kuurot itse näe syrjintää, vai onko heillä erilainen käsitys siitä? Ovatko he niin tottuneet olemaan huonommassa asemassa, että se kuuluu heistä asiaan?

Edellä mainittujen yhdistysiltojen jälkeen eräs kuuro henkilö tuli kertomaan minulle, että hän oli yrittänyt varata aikaa terveystieteiden keskukseseen. Varaaminen ei ollut onnistunut, vaan hän oli joutunut pyytämään kuulevaa työtoveriaan apuun. Perinteisesti monet kuurot ovat tottuneet hoitamaan asioitaan omaisten, työtovereiden tai järjestön ja seurakunnan työntekijöiden kautta (Eronen ym.1997, 34). Tällöin he ehkä eivät koe asiaa ongelmaksi, mutta yhdenvertaisuusnäkökulmasta katsoen kaikkien pitäisi saada samanarvoisesti yhteiskunnan palveluita ja pystyä käyttämään niitä itsenäisesti. Raha-automaattiyhdistyksen, joka rahoittaa kolmannen sektorin toimijoita, painottaa, ettei järjestöjen pitäisi hoitaa yhteiskunnan vastuulle kuuluvia tehtäviä. Edellä mainitun kaltaiset tapaukset ovat rakenteellista ja institutionaalista syrjintää.

Edunvalvonta-sanan käyttö on viime aikoina vähentynyt ja on alettu puhua enemmän oikeuksien valvonnasta. Myös vammaisjärjestöjen työssä ja yhdistystoiminnassa oikeuksien valvonta ja ihmisoikeuksien painottaminen ovat korostuneet (esim. Hedrén ym. 2009: ryhmäkeskustelut, osa 3). Alueelliset kuurojen yhdistykset ovat tässä oikeuksienvalvontatoiminnassa hieman eri tilanteessa kuin muut vammaisyhdistykset. Kuurojen yhdistykset ovat olleet kuuroille kuin ”toinen koti” erityisesti silloin, kun viittomakielen asema oli heikko ja kielen käyttö oli kiellettyä muun muassa kouluissa. Yhdistyksellä saattoi vapaasti käyttää kieltä ja tulla ymmärretyksi (Jokinen 2000, 82). Edelleen kuurot kokoontuvat yhteen keskustellakseen ja harrastaakseen yhdessä. Vertaistuellalla on yhdistystoiminnassa suurempi rooli kuin vaikuttamisella. Pohdimme tätä asiaa työpaikalla, jolloin kuuro työtoverini (Hurtamo, Jukka 1.6.2010) totesi, että kun kuuro ihminen joutuu useimmiten olemaan ainoana kuurona perheessä, työpaikalla ja muualla, niin vapaalla ollessaan hän haluaa rauhassa jutella omalla kielellään eikä jaksa innostua oikeuksien valvonnasta. Tämä havahdutti meidät kuulevat huomaamaan, kuinka kuurot jäävät kuulevien yhteiskunnan ulkopuolelle nimenomaan kielellisten seikkojen vuoksi.

Monet kuuroista korostavat tänä päivänä viittomakielisyyttä ja viittomakielisiä kielivähemmistöinä, vaikkakin edelleen suurin osa kokee olevansa nimenomaan kuuroja. Kuurous käsitteenä sisältää sekä kulttuurin että kielen ja syntyy vastakohtana kuulemiselle ja puhumiselle. Kuurous ei ole samaa kuin ei-kuulevuus, vaan kuurous on kokonainen kulttuuri (Jokinen 2000, 84). Kuurot puhuvat ”kuurojen maailmasta”. Valtaväestö eli ”kuulevien maailma” näkee kuurot lähes yksinomaan kuulon puuttumisen kautta. Asia ei kuitenkaan ole joko – tai, vaan ennemminkin sekä – että. Viittomakielisten kuurojen ongelmaksi koituu se, että ympäröivä yhteiskunta – visuaalisuudesta huolimatta – on kielellisiltä toiminnoiltaan hyvin auditiiivinen. Vaikka viittomakieli on perustuslaissa nostettu puhuttujen kielten rinnalle (Ahtela ym. 2006, 203 -204), yhä edelleen sen asema on paljon puhuttuja kieliä heikompi. Syrjintä liittyy keskeisesti ihmisoikeuksiin. Hisayo Katsui (2006, 86) viittaa ihmisoikeuksilla universaaleihin, ihmisyyden perusteella jokaiselle yksilölle kuuluviin oikeuksiin. Tästä näkökulmasta ei ole merkitystä esimerkiksi sillä, kuinka paljon syrjittävän ryhmän jäseniä on, vaan ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle yksilölle.

Yhteiskuntapoliittinen tutkimus voi vaikuttaa myös päätöksentekoon. Pirttilä ja Pääkkö (2001, 538) kirjoittavat Weissiä (1979 ja 1999) lainaten, että yhteiskuntatieteellinen tutkimus harvoin vaikuttaa päätöksentekoon välittömästi, mutta se voi vaikuttaa välillisesti ja piilevästi päätöksentekijöiden käsityksiin ja tätä kautta muuttaa päättäjien käsitteitä jäsentää esillä olevaa kysymystä. Pirttilä ja Pääkkö pitävät tätä valistavaa vaikutusta keskeisenä ihmistieteissä. Eskola (1998, 44) kysyy tutkijalta, mikä on se diskurssi, johon hän halua osallistua työllään. Tällä tutkielmallani haluan tuoda oman lisäni suomalaiseen syrjintä- ja vammaispoliittiseen keskusteluun sekä valottaa viittomakielisten kuurojen tilannetta siitä tietämättömille.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan, että sekä julkisen että yksityisen sektorin toimijat, vammaiset itse ja vammaisten omaiset tarvitsevat tietoa syrjinnästä. (VAMPO 2010, 127). Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta ja syrjinnän ilmenemisestä tarvitaan myös tietoa. Tärkeää on saada vammaisten oma ääni kuuluviin (VAMPO 2010, 134). Vammaispoliittisen päätöksenteon tueksi tarvitaan lisää kansalaisyhteiskuntapoliittista työskentelyä ja kokemuksellista tietoa vammaisten tarpeista (VAMPO 2010, 166).

1.3 Aiempia tutkimuksia

Kuurojen syrjinnästä on kirjoitettu kansainvälisesti, mutta varsinaisia tutkimuksia asiasta en löytänyt. Lähteiden perusteella Tom Humphries on tutkinut syrjintää 1970-luvulla koululuokassa, mutta raportti siitä on julkaisematon. Tutkimuksensa perusteella Humphries otti käyttöön kuurojen syrjintää kuvaavan sanan ”audismi” (L.Bauman 2004).

Muun muassa kuurot tutkijat Harlan Lane ja Mairian Corker kirjoittavat kuuroihin kohdistuvasta syrjinnästä. Heidän näkemyksensä kuuroista on sosiokulttuurinen. Lane katsoo, että kuurot eivät ole vammaisryhmä, mutta Corker löytää yhteneväisyyksiä kuuroudesta ja vammaisuudesta.

Harlan Lane (2002) kertoo artikkelissaan kysyneensä eräänä päivänä kollegaltaan, ovatko kuurot tämän mielestä vammaisia. Kollega oli vastannut, että talonpoikaisjärjellä ajateltuna ilman muuta. Kollegan vastaus kertoi yleisesti kuulevien ihmisten näkemyksen. Lane selittää termiä ”disability”, että se on ”fyysisen vian aiheuttama toiminnan rajoite”. Kuuroilla on toiminnan rajoitteita kuulovian vuoksi. Lane kyseenalaistaa artikkelissaan ”Do Deaf People Have a Disability” (2002) koko vammaisuuden määrittelyn. Hänen mielestään käsitys siitä, milloin normaali vaihtelu loppuu ja vammaisuus alkaa, on kulttuuriin ja aikakauteen liittyvä tulkinta. Normit ja normalisaatioon liittyvä teknologia määrittävät asiaa.

Lane viittaa Foucault’n (ks. esim. Foucault 2010) ajatuksiin (bio)vallasta. Teollisen vallankumouksen jälkeen suuri osa ihmisiä on marginalisoitu, koska laitteet, rakennukset ja kulkuvälineet on suunniteltu normityöntekijälle. Työhön kykenemättömät jäävät marginaaliin. Valtiot harjoittavat ”vallan teknologiaa”: tekniikan kehittyessä tuotetaan erilaisia mittareita esimerkiksi näön ja kuulon mittaamiseen, suunnitellaan hoitoa, kuntoutusta ja apuvälineitä ja lukuisten asiantuntijoiden tehtävä on määrittellä, kuka on vammainen, sekä korjata ”vikoja”. Lane pohtii sitä, kuinka lause ”John ei voi mennä yliopistoon, koska hän on lyhytkasvuinen” kuulostaa meistä oudolta, mutta lause ”John ei voi mennä yliopistoon, koska hän on kuuro”, ei ihmetytä lainkaan. Hänen mielestään sanaan ”kuuro” sisällytetään toimimattoman aistin lisäksi merkitys vaihtoehtojen rajallisuudesta koulutuksessa, työmarkkinoilla ja muualla (Lane viittaa audismiin).

Lane pitää kuuroja etnisenä ryhmänä, koska näillä on oma kieli, taide ja kulttuuri, yhteinen tieto ja historia, tavat ja normit, arvot, sosiaalinen rakenne, tunne yhteisöön kuulumisesta ja yhteinen ”kuurojen maailma”. Lane näkee eron kuurojen syrjinnän ja vammaisten syrjinnän välillä siinä, että kuurot eivät tule samalla tavalla syrjityksi fyysisten seikkojen vuoksi kuin vammaiset. Kuurot menevät usein naimisiin toisen kuuron kanssa, eivätkä pelkää, vaikka heille syntyisi kuuro lapsi, toisin kuin monet vammaiset. Kuuroihin kohdistuu ensisijaisesti kielellistä syrjintää. Mutta Lanen mielestään kuurot eroavat kielivähemmistöistä siinä, että myöskään muihin kielivähemmistöihin kuuluvat eivät ymmärrä kuurojen visuaaliseen kommunikaatioon liittyviä erityistarpeita. Kuuroilla on muita etnisiä ryhmiä suurempi tarve jatkuvaan tulkin käyttöön. Vammaisuuteen samaistumisen kautta on mahdollisuus paremmin saada joitakin oikeuksia, esimerkiksi tulkkauspalvelua. Kuitenkin Lane katsoo, että kuuroille, jotka ovat kasvaneet kuurojen kulttuuriin, fyysisellä rajoituksella ei ole suurta merkitystä, minkä vuoksi ajatus vammaisuudesta pitäisi hylätä. Sisäkorvaistutukseen Lane suhtautuu kriittisesti verraten sitä rotuhygieniaan ja kuurouden poistamiseen liittyviä toimenpiteitä kansanmurhaan. (Lane 1999.)

Lanen (1999) mielestä kuurot kuitenkin tuntevat solidaarisuutta vammaisten ja muiden vähemmistöjen kanssa vähemmistöaseman ja joidenkin yhteisten päämäärien vuoksi, mutta hänen mielestään kuulovammaisille tarkoitettut hoidot ja kuntoutuspalvelut tai avustajat eivät kosketa kuuroja. Kuuroilla sen sijaan on tarve parempaan tulkkauspalveluun kielellisen yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi.

Brittiläinen kuurotutkija, kirjailija ja kouluttaja Mairian Corker (1998) pohtii kuuroutta sosiokulttuurisessa ja poliittisessa kontekstissa. Vammaisuutta hän tarkastelee yhteiskunnallisen (sosiaalisen) mallin mukaan (ks. myös Oliver 1996 ja Reinikainen 2007). Kummassakin mallissa kritisoidaan sitä, että kuurous tai vammaisuus nähdään yksilön ominaisuutena, jota yritetään korjata. Hän näkee yksilöllisen vammaisuuden määrittelyn tai lääketieteellisen näkemyksen kuurouteen yhteiskunnallisen alistamisen keinona.

Corker pohtii myös vammaisuuden ja kuurouden välistä suhdetta ja löytää siitä sekä eroja että samankaltaisuuksia. Kuurot erottuvat kuulevista kuuroutensa vuoksi vähemmistöryhmäksi, vammaiset taas pyrkivät erottautumaan vammaisuuden yksilöllisestä määrittelystä; kuurot uskovat koulutuksen segregaatioon ja oikeuteen elää alakulttuurina yhteiskunnassa, vammaisilla taas on vahva usko inklusioon koulutuksessa ja yhteiskunnassa; kuurot pyrkivät vapautumaan syrjinnästä muodostamalla yhteisön ja vaatimalla positiivista määrittelyä kuuroudelle negatiivisen sijaan, vammaiset puolestaan pyrkivät vapautumaan syrjinnästä vastuuttamalla sortajia tuomalla esiin muutoksen tarpeita suoralla toiminnalla tms. keinoilla. (Corker 1998, 31.) Corker väittää myös, että kuurot hyväksyvät vammaisuuden yksilöllisen määritelmän, mutta erottavat toisistaan käsitteet ”disability” (toimintakyvyttömyys) ja impairment (vika), kun taas vammaiset näkevät yhteyden vian/vamman ja toimintakyvyttömyyden välillä eivätkä hyväksy yksilöllistä vammaisuuden määritelmää. Ymmärtääkseni tämä tarkoittaa sitä, että kuurot eivät koe kuulon puutteen rajoittavan toimintaansa.

Yhteisiä piirteitä kuuroudelle ja vammaisuudelle ovat esimerkiksi historialliset kokemukset syrjinnästä länsimaissa liittyen rotuhygieniaan, institutionaalisuuteen, kansanmurhaan jne.; irrottautuminen ”viallisuudesta” (impairment), halu määritellä itse itsensä ja ominaisuutensa sekä käsitteet sosiaalinen identiteetti, sosiaalinen muutos ja yhteisö. Corkerin mukaan molemmat ryhmät myös tunnistavat kuurot kielivähemmistöksi. (Corker 1998, 31.) Harlan Lanesta poiketen Corker näkee yhtymäkohtia kuuroudella ja vammaisuudella (emt. 62.)

Vammaistutkimus on perinteisesti lähestynyt vammaista lääketieteellisestä näkökulmasta eli tarkastellut vammaisuutta yksilön ongelmana. Viimeisten vuosikymmenten aikana tämä on alkanut saada enenevää kritiikkiä (Loijas 1994, 10). Tutkimuksissa on alettu tarkastella asiaa laajemmin yhteiskunnallisena kysymyksenä. Kuurojentutkimuksessa vastaava suuntaus on ollut siirtyminen lääketieteellisestä sosiokulttuuriseen näkemykseen kuuroudesta. Yksilöllisen ja lääketieteellisen mallin ajatellaan olevan eräs yhteiskunnallisen vallankäytön ja alistamisen muoto.

Sari Loijas (1994) on tutkinut vammaisten (mukana myös kuulovammaisia) nuorten elämänhallintaa ja elämäntilannetta. Hän käsittelee enemmän syrjäytymistä kuin syrjintää, mutta tuo esiin seikkoja, jotka ovat luettavissa syrjinnäksi. Näitä ovat vammaisten heikompi perus- ja ammatillinen koulutus sekä erityisoppilaitosten heikompi taso verrattuna yleisiin oppilaitoksiin. Tutkimuksen kuurot eivät olleet saaneet omakielistä opetusta tai se oli ollut puutteellista. Koulutuksen matala taso on heikentänyt entisestään vammaisten huonoa työllistymistä. Työntekijöiltä vaaditaan nopeutta ja tehokkuutta sekä aiempaa parempaa koulutusta ja koulutettavuutta. Näitä ominaisuuksia vammaisilla ei aina ole. Työnantajien asenteet vammaisia kohtaan ovat negatiivisia, niinpä vammaisten työttömyys onkin yleistä; heidät otetaan viimeisinä töihin ja erotetaan ensimmäisinä. Loijas toteaa myös, että vammaisten itsenäisen asumisen myötä siteet perheeseen ja sukuun sekä naapureihin ovat heikentyneet ja niitä kautta rakentuneet sosiaaliset suhteet menettäneet merkitystä. Vammaisiin suhtaudutaan varautuneesti,

samoin vammaiset itse saattavat vetäytyä, niin että sosiaaliset suhteet jäävät vähäisiksi. Loijaksen tutkimuksessa kuurot olivat kommunikaatio-ongelmien lisäksi kokeneet muiden ihmisten kielteiset asenteet ystävyysuhteiden esteeksi. Muista vammaisista poiketen kuurot avioituivat usein keskenään. He kokivat voivansa luottaa paremmin omankieliseen puolisoon. Kuurot eivät myöskään voineet kuvitella puolisoikseen muulla tavalla vammaista, heidän mielestään muut vammaiset olivat vaikeavammaisempia kuin he.

Marjo-Riitta Reinikainen (2007) kritisoi väitöskirjassaan vammaisuuden yksilöllistä mallia ja Suomessakin yleistä ajatusta vammaisuudesta yksilön ja ympäristön välisenä suhteena. Vamma itsessään ei rajoita vammaisen henkilön toimintaa, vaan enemmänkin yhteiskunnan asenteet ja tavat kohdella vammaisia ihmisiä. Vammaisuus on yhteiskunnan välinpitämättömyyttä ottaa huomioon niitä, joilla on jokin vamma. Hän näkee paremmaksi ns. vammaisuuden yhteiskunnallisen mallin, joka pohjautuu vammaisten omiin henkilökohtaisiin mutta myös kollektiivisesti jaettuuihin kokemuksiin. Malli kiinnittää huomiota yhteiskunnan vammaisia ihmisiä syrjiviin rakenteellisiin ja taloudellisiin sekä institutionaalisiin käytäntöihin. Nämä käytännöt tuottavat vammaisuutta ja sulkevat vammaisia ihmisiä ulkopuolelle yhteiskunnan toimintojen (ks. myös Oliver, 1996).

Kuuroihin liittyvät viimeisimmät tutkimukset keskittyvät paljolti kuurojen identiteettiin, hyvinvointiin ja koulutukseen. Niissä tulee kuitenkin esiin myös syrjintään liittyviä asioita.

Minna Wikman (2000) on tutkinut suomalaisten kuurojen kokemia hyvinvointia. Hänen haastattelemansa kuurot toivat esiin koulutuksen tuloksellisuuden heikkoutta, koska opettajien viittomakielentaito ei ollut kovin hyvä. Suurin osa haastatelluista oli sitä mieltä, että kuurojen opetuksessa olisi vielä paljon parannettavaa, samoin kuin viittomakielen arvostuksessa kouluissa. Heidän mahdollisuutensa valita itseä kiinnostava opiskeluala oli ollut rajoitettua. Wikmanin tutkimuksessa tulee esiin kuurojen ja kuulevien kohtaamattomuus. Monilla kuuroilla on vaikeuksia kommunikoida lapsuudenperheensä kanssa, koska muiden perheenjäsenten viittomakielentaito on puutteellinen. Myös muiden lähisukulaisten sekä opiskelu- ja työtovereiden kanssa kommunikaatio-ongelmat nousevat esiin. Kuurot itse näkevät kuurouden sosiokulttuurisesta näkökulmasta positiivisena piirteenä, mutta kuulevien asenne on erilainen. Wikman (2000, 75) toteaa, että ”kuurojen ja kuulevien kohtaamattomuus näyttää johtuvan erilaisen kielen lisäksi erilaisesta tavasta ymmärtää ja hahmottaa kuuroutta ja kuurona olemista”. Wikman on tiivistänyt erään kuuron hyvän elämän toiveen tutkimuksensa otsikoksi: ”Jos kaikki kuulevat osaisivat viittoa”.

Lehtomäki (2005) käsittelee väitöskirjassaan koulutuksen merkitystä kuurojen ja huonokuuloisten elämänkulussa. Tutkimuksessa tulee esiin, että kuurojen koulutus on kehittynyt hitaammin kuin yleinen koulutus ja kuuroilta on puuttunut valinnanmahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Vasta vuoden 1979 (invalidihuoltolaki) jälkeen kuuroilla on ollut mahdollisuus valita erilaisista koulutusvaihtoehdoista ja lähteä tulkin kanssa opiskelemaan kuulevien pariin. Sitä ennen vammaiset kävivät erityiskouluja. Tämä koulutussukupolvi jaottelu on hänen mukaansa kuitenkin lähinnä teoreettinen, se ei päde kuurojen kohdalla yhtä hyvin kuin kuulevilla. Lehtomäki tutki myös osallistumista oppimisyhteiskuntaan. Sitä mukaa, kun osallistumista on korostettu, osallistumisen ehdot ovat lisääntyneet eikä tukitoimia ole ollut riittävästi. Puutteelliset tukitoimet ovat rajoittaneet itseopiskelua sekä elinikäistä oppimista, ja koulutus on ollut riippuvaista muiden palvelujärjestelmien tuesta. Tämän vuoksi kuurot ovat jääneet oppimisyhteiskunnan marginaaliin. Edellä mainittujen koulutussukupolvien välillä on suuri ero: erityisopetuksen sukupolvi oli kokenut itsensä työelämässä tasavertaiseksi kuulevien kanssa, vaihtoehtojen sukupolvi taas kokee tasavertaisuutta koulutuksessa. Työmarkkinoiden kiristyessä kuurojen työllisyys on koulutuksesta huolimatta heikentynyt aiemmasta. Lehtomäki toteaa, että sekä suomalaisten että kansainvälisten tutkimusten mukaan kuurojen koulutustaso ja sosioekonominen asema ovat heikompia ja työllisyys alhaisempaa verrattuna keskimääräiseen tilanteeseen väestössä (emt. 32)

Minna Luukkaisen (ent. Wikman) väitöskirjassa (2008) tutkitaan kuurojen nuorten (1970 – 80 –luvulla syntyneiden) näkemyksiä siitä, millaista heidän elämänsä on suomalaisessa yhteiskunnassa heidän omista näkökulmistaan. Tutkimuksessa nousee esiin kolme tärkeää erityispiirrettä: kuurous kielenä ja kulttuurina, viittomakielen erityisyys siinä mielessä, että vanhemmilla voi olla eri äidinkieli kuin lapsella ja viittomakieli kielenä ja sen asema yhteiskunnassa (emt. 15 – 16). Luukkaisen tutkimuksen (2008, 132 – 139) tuloksena muotoutuu kolme kertomusta kuuroudesta: tyypistävää kertomusta kuuroudesta poikkeavuutena, vanhentunut vastakertomus ja pluralistinen kertomus. Tyypistävässä kertomuksessa kuuroudesta poikkeavuutena kuurous nähdään lähinnä ei-kuulemisena ja vammaisuutena; kuuroista on kuntoutettava kuulevia. Haastateltavien kertomuksissa koulut tukivat tätä näkemystä. Vaikka jotkut kuurot itsekkin ajattelevat näin, pääasiassa kyseessä on kuulevien näkökulma kuurouteen, jota nuoret kuurot eivät kokeneet omakseen. Haastateltavat nuoret samaistuivat myös muihin kielivähemmistöihin. Vanhentunut vastakertomus sisältää ajatuksen, että kuurojen on hyvä olla vain kuurojen omassa ryhmässä: kuurojen ja kuulevien maailma halutaan pitää erossa toisistaan, eikä esimerkiksi viittomakieli kuulu kuulevalle lapselle. Kertomuksen edustajiksi koettiin lähinnä vanhemmat kuurot. Nuoret ajattelivat realistisesti, että esimerkiksi viittomakielisiä palveluita ei voi joka paikassa saada, eivätkä kuurot voi keskittyä vain omaan yhteisöönsä. Vanhentuneen vastakertomuksen edustajat paheksuvat kuulevien elämään integroituvia kuuroja, mikä lähentelee L.Baumanin (2004) kuvausta audismin eräästä muodosta. Kuulevien torjunta nousee kokemuksesta, että kuulevat polkevat kuurojen oikeuksia. Syrjintäkokemukset ovat vahvistaneet kuurojen yhteisön sisäistä tiiviyttä.

Luukkaisen haastattelemat nuoret kuurot kokivat olevansa identiteetiltään lähinnä pluralistisia. Heidän elämänsä muodostui erilaisista valinnoista ja oman kiinnostuksen mukaisesta osallistumisesta sekä kuurojen että kuulevien verkostoon. Pelkkä kieli ei enää yhdistä ihmisiä, vaan myös yhteiset mielenkiinnon kohteet. Pluralistiseen kokemukseen kuuluvat kuurojen ja kuulevien maailman limittyminen, viittomakielinen orientaatio ja globaalien verkostojen tuleminen paikallisten sijaan. He myös kannattavat kaksikielisyyttä (puhuttu – viitottu kieli) vanhempia enemmän. Viittomakielisyys on heille tärkeä ja positiivinen asia. Kuurojen yhteiset kokoontumiset ovat kuitenkin menettäneet merkitystään viestintäteknologian kehittymisen myötä. Kännykät, kuvayhteydet ja sosiaalinen media mahdollistavat vapaamuotoisen yhteydenpidon ystäviin ja ”kuppikuntien” muodostumisen. Kuurojen määrän vähentyessä Suomessa nuoret verkostoituvat kansainvälisesti. (Luukkainen 2008, 140 – 160).

Luukkaisen tutkimuksessa nousi esiin myös vallan vaikutus; hän nimittää näitä ilmiöitä aliarvioivaksi ja ulossulkeväksi (eksklusiiviseksi) vallaksi. Kuuroja pidetään kyvyttömänä hoitamaan asioitaan ja viittomakielen tulkkiä saatetaan pitää avustajana. Jos tulkki ei ymmärrä jotakin, saatetaan luulla, että kuuro ei kykene ilmaisemaan asioitaan; tulkin ammattitaitoa ei epäillä. Kuurojen väheksyntä ilmenee myös puolesta tekemisestä. Työelämässä kuuroihin suhtaudutaan ennakkoluuloisesti ja epäillä, ettei kuuro voi tehdä jotakin - kuurojen työttömyys onkin jopa korkeampi kuin muiden vammaisryhmien. Aliarvioivaksi koetaan myös viittomakielen väheksyminen koulujen opetuskielenä sekä lääketieteellinen suhtautuminen kuurouteen. (Luukkainen 2008, 166 – 182.)

Ulossulkeväksi vallaksi Luukkainen (2008) nimittää median saavuttamattomuutta, kuurojen koulutuksen heikkoa tasoa ja sen vaikutuksia, tukipalveluiden toimimattomuutta ja viittomakielen aseman heikkoutta. Tiedonsaantia pidettiin tärkeänä yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollistajana. Televisiolla olisi mahdollisuus välittää viittomakielistä tietoa, mutta sitä on minimaalisesti. Useimmille kuuroille riittäisi monessa tilanteessa myös tekstitetty tieto, mutta sitäkin on vähän. Koulutuksen heikko taso ja tulkkauksipalveluiden puutteet sulkevat kuuroja ulos jatko-opinnoista tai hidastavat niitä ja kouluilla on suuri valta päättää, millaista opetusta kuurot saavat. Sosiaali- ja terveyspalveluiden käytössä tulkin käyttöä ei aina koeta riittäväksi, vaan esimerkiksi mielenterveys- ja vanhustalpalveluita pitäisi saada myös viittomakielisinä. Käytännöt esim. apuvälineiden suhteen koetaan joustamattomiksi.

Vammaisten syrjintää, johon sisältyy myös kuurojen syrjintä, käsitellään myös erilaisissa raporteissa. Niissä todetaan, että vammaisten syrjinnästä on kirjoitettu vähän (Lepola & Villa 2007, 14). Vammaisten syrjintää – samoin kuin kielellistä syrjintää, käsitellään Syrjintä Suomessa 2006 ja 2008 –raporteissa, joihin on kysely tietoja järjestöiltä. Syrjintä Suomessa 2006 –raportti käsittelee seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoliseen moninaisuuteen liittyvää syrjintää, vammaisten syrjintää, syrjintää etnisyyden, uskonnon, kielen ja kansalaisuuden perusteella sekä ikäsyrjintää. Siinä vammaisten syrjintä on jaettu osa-alueisiin koulutus ja työ, esteettömyys ja saavutettavuus, asuminen, osallistuminen, vapaa-aika ja urheilu sekä riittävät palvelut. Kielellisenä syrjintänä mainitaan vain, että henkilö ei saa palvelua omalla kielellään. Ruotsin kielen lisäksi asiaa tarkastellaan muiden vähemmistökielten, kuten romanin ja saamen, näkökulmasta. Viittomakielisten oikeuksien toteutumisessa on havaittu puutteita erityisesti tulkkauksessa, opetuksessa ja päivähoitossa. Syrjintä Suomessa 2008– raportti puolestaan tarkastelee syrjintää lainsäädännön näkökulmasta ja paneutuu sukupuoliseen syrjintään ja syrjintään koulutuksessa, työelämässä sekä palveluissa. Syrjintä Suomessa–raportit perustuvat useisiin tutkimuksiin.

EU on tehnyt eurobarometritutkimuksia ja erään barometrin mukaan (European Commission 2008, 46) 45 prosenttia eurooppalaisista uskoo, että vammaisuuteen perustuva syrjintä on yleistä EU:n alueella.

Suomen Vammaistutkimuksen Seura järjesti ensimmäiset yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen päivät Turussa 10.–11.6.2010. tavoitteena koota hajanaista vammaistutkimuksen kenttää yhteen. Päivien raportissa (Heini 2010) tehdään katsaus vammaistutkimuksen historiaan Simo Vehmaksen (2005) kirjan ”Vammaisuus” pohjalta. Katsauksessa todetaan, että vammaisuuden tutkimisessa painopiste on siirtynyt lääketieteellisestä näkökulmasta asian tarkasteluun sosiaalipoliittisena ilmiönä. Seminaarin abstrakteissa käsiteltiin muun muassa suomenruotsalaisten viittomakielisten kuurojen tilannetta vähemmistönä vähemmistössä. Vähemmistökielistä, monikielisydestä ja kielellisistä oikeuksista jne. tehdään parhailaan tutkimusta Jyväskylän yliopiston Monikielinen Suomi -hankkeessa⁴. Tutkimuskieliin sisältyy myös viittomakieli.

1.4 Yhdenvertaisuuteen liittyviä selvityksiä ja hankkeita

Järjestöt eri puolilla maailmaa pyrkivät parantamaan kuurojen ihmisoikeuksia ohjeilla ja tiedottamisella. Erityisesti järjestöt ovat huolissaan kuurojen kokemasta työsyrynnästä. Keskustelua syrjinnästä käydään monilla kuurouteen liittyvillä Internet-sivuilla⁵. Suomessa Työterveyslaitos on kiinnittänyt huomiota vammaisten työsyryntään ja toteaa, että tuhannet vammaiset ovat jääneet ilman työtä ennakkoluulojen vuoksi⁶.

Syrjintä liittyy läheisesti esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. Tutkielmani kirjoittamishetkellä oli Liikenne- ja viestintäministeriössä tekeillä Esteettömän tietoyhteiskunnan toimintaohjelma vuosille 2011 - 2015 (EK/670/2010), jonka pohjalta annetaan suosituksia muun muassa sähköisten palveluiden ja tiedonsaannin esteettömyydestä. Myös Sosiaali- ja terveysministeriössä on kiinnitetty huomiota esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. STM on tehnyt Toimiva terveyskeskus– toimenpideohjelman osana sosiaali- ja terveydenhuollon kansallista kehittämisohjelmaa (Kaste). Jyväskylän yliopistossa on meneillään vielä tämän vuoden ESOK-hanke, jonka taustalla on Opetusministeriön vuonna 2005 tekemä selvitys esteettömästä opiskelusta yliopistossa⁷. Selvitys tehtiin, koska ei ollut tietoa syrjinnän vastaisen lainsäädännön ja esteettömyyden toteutumisesta yliopistoissa. Näissä havaittiin monia puutteita, minkä vuoksi selvitys sisälsi monia toimenpidesuosituksia (Laaksonen 2005).

4 <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kielit/fidipro> [Viitattu 23.1.2011]

5 About.com, edubook.com, <http://www.bellaonline.com/articles/art36697.asp> [Viitattu 23.1.2011]

6 http://www.ttl.fi/fi/muuttuva_tyolama/Sivut/default.aspx [Viitattu 23.1.2011]

7 <http://esok.jyu.fi/esittely/taustat/> [Viitattu 23.1.2011]

Hallitus antoi Eduskunnalle vammaispoliittisen selonteon keväällä 2006 (STM:n tiedote 176/2006). Siihen oli kirjattu tavoitteiksi vammaisten syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus sekä suositus vammaispoliittisen ohjelman tekemiseksi. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO julkaistiin vuonna 2010. VAMPO:n tavoitteena on vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus, osallisuus ja syrjimättömyys sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen ratifioiminen Suomessa. Muun muassa nämä valtion toimenpiteet toivottavasti parantavat tulevaisuudessa vammaisten ihmisten mahdollisuuksia käyttää yhteiskunnan palveluita.

Kuurojen Liitto julkaisi Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman vuonna 2010. Ohjelmassa todetaan, että kuurojen pitäminen yksinomaan vammaisina on heikentänyt kuurojen asemaa monella tavalla (Kipo 2010, 16). Ikävien kokemusten vuoksi kuurot eivät halua tulla nimetyksi kuulovammaisiksi, vaan kuuroiksi tai viittomakielisiksi kuuroiksi. Viittomakielisten ero muihin kieliryhmiin nähden on kuitenkin se, että kuuro ei voi kuulevan tapaan vapaasti valita kieltään tilanteen mukaan, minkä vuoksi yhteiskunnan pitää tarjota ratkaisuja ongelman poistamiseksi (emt. 17). Kielipoliittinen ohjelma suosittelee, että kuuroille lapselle tarjotaan mahdollisuus kaksikielisyyteen pienestä pitäen (emt. 34). Ohjelmassa tuodaan esiin myös huoli kuurojen opetuksesta, tulkkauspalveluiden riittävydestä, saatavuudesta ja laadusta, työelämäsyrynnästä, mahdollisuudesta hoitaa asioita ja tulla kuulluksi omalla kielellään viranomaisten luona sekä viittomakielisestä tiedonsaannista.

2 VIITTOMAKIELISET KUUROT – KIELIVÄHEMMISTÖ JA VAMMAISRYHMÄ

Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunta on vuonna 1999 muotoillut seuraavan määritelmän: ”Viittomakielinen on kuuro/ kuuleva/ huonokuuloinen henkilö, jonka äidinkieli tai ensikieli on suomalainen viittomakieli. Hän on oppinut viittomakielen ensimmäisenä kielenään, se on hänen parhaiten hallitsemansa ja/ tai jokapäiväisessä elämässä eniten käyttämänsä kieli ja hän samaistuu sen käyttäjäksi” (Jokinen 2000, 79 -80). Jätän tarkastelussani viittomakieliset kuulevat sen ulkopuolelle, tutkin vain viittomakielisten kuurojen ja huonokuuloisten kokemaa syrjintää. Kuulon asteella ei tutkimuksessani sinänsä ole merkitystä, joten kutsun kaikkia yhteisellä nimellä ”kuuro”.

Käytän tarkoituksella sanaparia ”viittomakieliset kuurot”. Esimerkiksi Sanna Mäkelä (2004) on valinnut pro gradu-työhönsä termin ”viittomakieltä käyttävä”, koska omassa opinnäytetyössään hän koki viittomakielinen-termin vielä uudeksi ja vähän käytetyksi, eikä ulkopuolinen voi päältäpäin arvioida, kuka viittojista on nimenomaan viittomakielinen. ”Viittomakielinen” ei saa itsestään selvää hyväksyntää kuuroilta heidän identiteettiään kuvaavana, koska myös kuuleva voi olla viittomakielinen. Kuurous on muutakin kuin viittomakielisyyttä, kielen lisäksi siihen kuuluu esimerkiksi visuaalinen orientaatio maailmaan. Viittomakielinen on rinnasteinen esimerkiksi ruotsinkieliselle (Luukkainen 2008, 127 – 128).

Termistä ”viittomakielinen” on viime vuosina kuurojen yhteisössä keskusteltu paljon; yhteisöstä on myös jonkin verran alettu käyttää ilmausta ”viittomakielinen yhteisö” (Kipo 2010, 9). Sana ”viittomakielinen” on alkanut saada sijaa muun muassa yhdistysten nimissä. Tällä hetkellä Kuurojen Liiton 44 jäsenyhdistyksestä viiden nimessä esiintyy sana ”viittomakielinen” ja yhdessä ”viittovat”⁸. Kuurojen Liiton nimen muuttamisesta viittomakielisten liitoksi on myös keskusteltu yhdistysten neuvottelupäivillä ja asiaa on pohdittu myös facebookissa, mutta ajan ei ole todettu vielä olevan kypsä muutokselle. Kuurosta viittomakieliseksi muuttuminen koetaan identiteetin muutokseksi. Nimen muutos saattaisi myös aiheuttaa yhteiskunnallisia ja poliittisia seurauksia, joita ei vielä tunneta.

Viittomakieliset kuurot – toisin kuin kuuroutuneet, jotka ovat oppineet puhekielen – ovat yleensä syntyneet kuuroina tai vaikeasti huonokuuloisina, tai kuuroutuneet ennen puheen oppimista. Tämän vuoksi heidän on luontevaa oppia visuaalinen kieli, josta on tullut heidän ensi- tai äidinkieltänsä. Maailmassa on satoja erilaisia viittomakielisiä, joilla ei – tutkijoiden merkintäsystemejä lukuun ottamatta - ole kirjoitettua muotoa. Suomessa käytetään suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Maahanmuuttajat käyttävät keskenään omien maiden kieliä, esimerkiksi venäläistä tai virolaista viittomakieltä.

Viittomakielisillä kuuroilla on ilmaisuvoimainen kieli ja kulttuuri. Vaikka kuuroja yleensä pidetään vammaisina, omassa yhteisössään he eivät sitä ole. Yhteisö rakentuu kolmen peruspilarin, eli kielen, kulttuurin ja identiteetin varaan. Yhteiset kokemukset, historia ja elämäntapa yhdistävät kuuroja, minkä vuoksi he määrittelevät itsensä kieli- ja kulttuurivähemmistöksi (Kipo 2010, 9). Kun ihmiset ympärillä eivät yleensä osaa viittomakieltä, kuuroudesta seuraa kommunikaatiohaasteita sekä kuuroille että hänen ympärillään eläville. Ympäristö on suunniteltu pääasiassa kuuleville, mikä vaikeuttaa kuurojen tarvitsemien palveluiden saavutettavuutta. Kuuro ei voi muuttua kuulevaksi ja sitä kautta integroitua ympäröivään kuulevaan maailmaan. Siinä mielessä ei-kuuleminen on vamma⁹. Yhteisön ulkopuoliset ovatkin määritelleet kuuroja kautta aikojen korostamalla kuulon puutetta ja nimittäneet heitä kuuromykiksi, kuulovikaisiksi tai kuulovammaisiksi (Kipo 2010, 9 -10).

8 www.kl-deaf.fi -jäsenyhdistykset

9 Wikisanakirja www.wiktionary.org : Vamma on ”jokin synnynnäinen tai pysyvä ruumiillisen tai henkisen kyvyn vajavaisuus tai puute” [Viitattu 1.4.2011]

Esimerkkinä määrittelyiden erilaisuudesta eräs tapaus: sain jokin päivä sitten päättyneen Kelan sopeutusvalmennuskurssin jälkeen kuuroilta kurssityöntekijältä palautetta, että hän ei ollut ymmärtänyt, miksi olin perehdytyksessä kertonut, että kyseessä on Kelan vaikeavammaisten kurssi. Hän oli saanut etukäteen aivan väärän käsityksen kohderyhmästä. Tultuaan töihin hän totesi, että eiväthän kurssilaiset olleet mitään ”vaikeavammaisia”.

Kuntoutuslain KKRL 566/2005 mukaan henkilöä pidetään vaikeavammaisena jos 1) hänellä on sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuva yleinen lääketieteellinen ja toiminnallinen haitta, josta aiheutuu vähintään vuoden kestävä kuntoutustarve; sekä 2) 1 kohdassa tarkoitettu haitta on niin suuri, että hänellä on sen vuoksi huomattavia vaikeuksia tai rasituksia selviytyä jokapäiväisistä toimistaan kotona, koulussa, työelämässä ja muissa elämäntilanteissa julkisen laitoshoidon ulkopuolella. Edellä mainitut kriteerit eivät olleet henkilöllä tiedossa, joten hän ilmeisesti kuvitteli vaikeavammaisella tarkoitettavan näkyvästi fyysisesti vaikeasti vammaisia. Kuurojen on yleensä vaikea itse käsittää, että heitä voitaisiin nimittää vaikeavammaisiksi, siitäkin huolimatta, että vamma on pysyvä (lääketieteellisellä kielellä ”kuntoutustarve on yli vuoden jatkuva”) ja että kuuroudesta aiheutuu huomattavia vaikeuksia selviytyä arkielämässä. Ilman tulkkauspalvelua vaikeudet arkielämässä olisivat selviä. Maija Lauronen kertoo tutkimuksessaan (2010, 123) sisäkorvaistutetta käyttävien nuorten identiteetistä, että hänen haastattelemansa nuoret eivät maininneet kuulovammaa ennen kuin heiltä suoraan siitä kysyttiin. Vasta sitten he totesivat ne vaikeudet, mitä huonosti kuuleminen heille toi jokapäiväisessä elämässä.

Kuurojen liiton toiminnanjohtajan Markku Jokisen (2000, 99) mukaan kuurot tekevät yhteistyötä vammaisjärjestöjen kanssa, koska heillä on näiden kanssa ”osittain yhteiset intressit ja päämäärät”. Näitä vammaisjärjestöjen kanssa yhteisiä päämääriä ovat erityisesti yhdenvertaisuus, esteettömyys ja saavutettavuus. Mutta esimerkiksi perusopetuksessa kuurojen kannalta katsotaan paremmaksi omakielinen koulu - joka ei perustuisi erityisopetukseen, kuten nyt - kuin lapsen integroiminen kuulevien joukkoon, missä häneltä puuttuu viittomakielinen ympäristö ja missä hän ei saa tukea omalle identiteetilleen (Kipo 2010, 37 – 39). Samoin vanhusten kohdalla integroiminen kuulevien palvelukeskuksiin tai hoitolaitoksiin saattaa syrjäyttää kuurot ikäihmiset omasta kieliyhteisöstään ja eristää heidät yksinäisyyteen.

Brittiläinen tutkija Paddy Ladd jakaa suhtautumisen kuurouteen kahteen näkökulmaan: ”Deafhood” ja ”Deafness”. Jälkimmäinen tarkoittaa kapeaa näkemystä, lääketieteellistä suhtautumistapaa kuurouteen, mutta Deafhood sen sijaan sisältää käsityksen kuuroudesta ulottuvuutena, johon liittyvät yhteisöllinen kulttuuri, historia, taide ja hengelliset ainekset. Kuurojen kulttuuri on syntynyt vuorovaikutuksessa kuulevan valtaväestön kanssa. Deafhood on myös laajempi kuin ulottuvuudet sosiaalisesta hyvinvoinnista, ihmisoikeuksista ja kielivähemmistöstä. Deafhood -ajatuksen mukaan kuurous on prosessi, jolla viittomakieliset kuurot selittävät itseään, toisiaan, olemassaoloaan ja suhdettaan muihin ihmisiin. (Ladd 2002, 42 – 57.)

Suomen kielessä sana ”kuuro” on neutraali ilmaisu ja pitää sisällään suurin piirtein saman ajatuksen kuin ”Deafhood”. Monet kuulevat ajattelevat, että puhuminen ”kuulovammaisista” olisi kohteliaampaa kuin puhuminen kuuroista, mutta kuurojen mielestä tilanne on päinvastoin. Sana ”kuulovammaisen” korostaa vammaisuutta, mitä kuurous ei tee. Kuurous tarkoittaa kuulumista kieli- ja kulttuuriryhmään. Siihen kuuluvilla on jonkinasteinen kuulovamma, mutta sillä ei ole suurta merkitystä. Ryhmää yhdistävät yhteinen kieli ja samankaltaiset elämäkokemukset. Anja Malm ja Jan-Ola Östman nimittävät kuuroja etniseksi ryhmäksi. Viime kädessä henkilö itse päättää, mihin ryhmään hän haluaa samaistua ja identifioitua kuuroksi vai kuulovammaiseksi. (Malm & Östman 2000, 10 – 13.)

Luukkaisen (2008, 127 – 131) tutkimuksessa tuli esiin, että termi ”viittomakielinen” ei ole korvaamassa ”kuuroa”, kuten on ajateltu, vaan sanoilla osoitautui olevan eri merkitys. Aineiston perusteella ”kuuro” näytti pitävän sisällään kulttuurinäkökulman ja siihen samaistuivat erityisesti kuurojen vanhempien kuurot lapset, joille kuurojen yhdistystoiminta oli tärkeää (yhdistystyypit). Kuulevien vanhempien kuurot lapset, jotka kokivat kuurojen yhteisön itselleen merkitykselliseksi, kokivat olevansa sekä kuuroja että viittomakielisiä (itse organisoituneet toimijat). Ne kuulevien vanhempien kuurot lapset, jotka eivät koe kuuroja ryhmänä itselleen tärkeäksi, kutsuvat itseään viittomakielisiksi. He korostavat nimenomaan viittomakieltä eräänä kielellisenä vaihtoehtona. Termiin ”viittomakielinen” haastatellut henkilöt suhtautuivat kriittisesti ja kokivat sen hankalaksi ja liian monimerkityksiseksi. Myös termi ”kuuro” on monimerkityksinen ja sisältää ajatuksen sekä audiologisesta kuulemisesta että kielestä ja kulttuurista.

Lehtomäki (2005, 20) tuo esiin, että kuulovamma on lääketieteellinen fakta, mutta todellisin tieto saadaan tarkastelemalla ryhmää sekä kuulovamman että kielen ja kulttuurin näkökulmista.. Myös Luukkainen vertailee lääketieteellistä ja sosiokulttuurista näkökulmaa ja toteaa, että ne on usein nähty toistensa vastakohtiksi, joko – tai -asetteluksi, jonka välissä ei ole mitään. Luukkainen näkee, että nämä mallit ovat kulttuurisesti vakiintuneita tapoja tarkastella kuuroutta, mutta hänen mielestään ne eivät ole toisensa poissulkevia, vaan kuuro henkilö voi eri tilanteissa ja eri aikoina hyödyntää kumpaakin. (Luukkainen 2008, 27 – 32.) Hän käyttää väitöskirjassaan käsitettä ”viittomakieliset kuurot” osoittaakseen sillä, että haastateltavien ensi- tai äidinkieli on viittomakieli.

Käyttämällä sanaparia ”viittomakielinen kuuro” en ota kantaa siihen, mikä olisi oikea nimitys, vaan se on mielestäni yksinkertaisin tapa tässä tuoda esiin sitä, että haluan huomioida sekä kieli- että vammaisnäkökulman.

2.1 Kielivähemmistö

Suomen lainsäädännössä mainittuja vähemmistökieliä ovat saame, romani ja viittomakieli. Millään kielellä ei kuitenkaan ole Suomessa virallista vähemmistökielen asemaa (Valtioneuvoston selonteko 2009, 157). YK antoi vuonna 1992 julistuksen¹⁰, että valtioiden on suojeltava kansallisiin, etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien identiteettiä omalla alueellaan ja edistettävä sellaisia olosuhteita, jotka auttavat näiden vähemmistöjen identiteetin säilymistä. YK:n julistuksella on haluttu päästä eroon siitä ongelmasta, että joku valtio ei tunnusta alueellaan olevia vähemmistöjä (Raulo 1999, 5).

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista on monen eri maan välinen oikeudellisesti sitova sopimus – ei vain suositus – jonka mukaan vammaisia on kohdeltava yhdenmukaisesti, eikä heitä saa millään elämänalueella syrjiä. Sopimuksen artiklassa 2 määritellään kieliksi puhutut ja viitotut kielet. Suomi on allekirjoittanut yleissopimuksen ja siten sitoutunut muuttamaan oman lainsäädäntömmen sopimusta vastaavaksi (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2009, 22).

Euroopan Unionin alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevassa peruskirjassa vuodelta 1992 sanotaan, että vähemmistökieliä ovat kielet, joita pienempi osa jonkin valtion kansalaisista perinteisesti käyttää, mutta jotka eivät ole kyseisen valtion virallisten kielten murteita, maahanmuuttajien kieliä eivätkä keinotekoisia kieliä. Nämä vähemmistökielet voivat olla alueellisia tai ei-alueellisia. Peruskirja on kansainvälinen sopimus, jonka monet maat ovat allekirjoittaneet. Euroopan neuvosto valvoo sopimuksen toteutumista. Määritelmän mukaan viittomakielikin on suomalainen, ei-alueellinen vähemmistökieli.

10 [http://www.un.org/documents/instruments/docs_en.asp?type=declarat \(A/RES/47/135\) \[Viitattu 1.4.2011\]](http://www.un.org/documents/instruments/docs_en.asp?type=declarat (A/RES/47/135) [Viitattu 1.4.2011])

Vuonna 2009 Euroopan Unionin alueellisia ja vähemmistökieliä koskevaan peruskirjaan tehdyn täydennyksen mukaan ”Suomi sitoutuu peruskirjan 7 artiklan 5 kappaleen mukaisesti soveltamaan 7 artiklan 1–4 kappaleessa lueteltuja periaatteita soveltuvin osin romanin kieleen, karjalan kieleen ja Suomen muihin ei-alueellisiin kieliin.” Suomen neljäs raportti alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta (syyskuu 2010) koskee em. muutosta ja mainitsee viittomakielen ei-alueellisena kielenä.

Perustuslain (1995) 17 §:ssä määritellään oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin. Sekä Suomen perustuslaki että kielilaki koskevat kuitenkin lähinnä kansalliskieliä suomea ja ruotsia ja niitä käyttävien oikeuksia. Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslaissa mainitaan myös, että ”saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla”. Perustuslaki velvoittaa ottamaan viittomakielen huomioon muita lakeja säädettäessä, eli oikeudet ovat välillisiä (Kipo 2010, 23).

Valtioneuvoston kielilainsäädännön soveltamista käsittelevässä kertomuksessa (2004, 7) todetaan, että siinä vähemmistöllä tarkoitetaan kaikkia Suomen kielivähemmistöjä mukaan lukien perustuslaissa mainitut romanikieli, saame ja viittomakieli. Ruotsin kieltä nimitetään kansalliskieleksi, ei vähemmistökieleksi. Suomalaisiin kielivähemmistöihin luetaan myös tataari (Nuolijärvi 2005, 286). Henkilö voi väestörekisteriin ilmoittaa äidinkielekseen minkä tahansa kielen (myös viittomakielen), mutta näitä kieliä voi olla vain yksi, vaikka henkilö kokisi olevansa kaksi- tai monikielinen. Viittomakielelle ei ole ISO -kielikoodia kuten yleisimmille puhutuille kielille (esim. fi, sv, ru, en jne.). Kun henkilö ilmoittaa väestötietojärjestelmään äidinkielekseen viittomakielen, hänelle merkitään ”asiointikieleksi” jokin puhutuista kielistä (Väestörekisterikeskus 20.4.2011).

Kielillä on hierarkia, jotkut kielet ovat arvostetumpia kuin toiset. Professori Ritva Takkinen totesi Muutoksessa mukana – valtakunnallisilla kuulovammaisalan kuntoutusohjauksen koulutuspäivillä (Iris, Helsinki 18.1.2011) luennollaan kaksikielisyydestä, että ”prestiisikieliä” (kuten ruotsi, englanti) arvostetaan, mutta vähemmän tunnetut kielet (esim. Afrikan kielet, viittomakielet) herättävät epävarmuutta sekä negatiivisia tunteita ja ajatuksia. Takkinen kertoi esimerkin: emme voisi kuvitella, että lääkäri sanoisi ruotsinkieliselle vanhemmalle, että tämän lapsi kannattaisi laittaa päiväkotiin, jotta lapsi oppisi ”kielen”, mutta viittomakieliselle vanhemmalle tai maahanmuuttajavanhemmalle näin voidaan sanoa.

2.1.1 Kaksikielisuus

Ritva Takkinen (2008) kuvaa kaksikielisyyttä eri lähteisiin perustuen monimutkaiseksi ilmiöksi, jota voi tarkastella useasta näkökulmasta sekä yksilön että yhteisön kannalta. Kielten kehittyminen on jatkumo ja kullakin ihmisellä on yksilöllinen omaksumisnopeus. Kielet voidaan oppia yhtäaikaan tai peräkkäin ja niiden käyttö voi vaihdella tilanteittain. Myös kielitaidon taso voi vaihdella, samoin kuin painopiste kielten välillä; toinen kieli voi välillä taantua, toinen kehittyä ja päinvastoin. Esimerkiksi eräs nuori huonokuuloinen asiakkaani kertoi, että hänen viittomakielentaitonsa on taantunut, kun hän on ollut enemmän tekemisissä kuulevien kanssa. Huonokuuloisena hän pystyy kommunikoimaan myös puheella, mutta nuorempana hän oli enemmän ollut tekemisissä kuurojen kanssa ja käyttänyt silloin viittomakieltä sujuvammin.

Kieliympäristö vaikuttaa siihen, voiko kaksi kieltä olla yhtäaikaan käytössä, vai onko esimerkiksi kotikielenä vähemmistökieli ja ympäröivässä yhteiskunnassa käytetään enemmistökieltä. Kaksikielisuus voi olla yhteydessä myös kaksikulttuurisuuteen. Yksi- ja kaksikielisyyden raja on liukuva, siihen vaikuttavat kieliopin hallinnan lisäksi myös taito käyttää kieltä erilaisissa yhteyksissä. (Takkinen 2008.) Ulkopuoliset määrittelevät kuurot usein suomenkieliseksi (ulkoinen asennemäärittelmä, Skutnabb-Kangas 1988, 63),

koska suomi on ympäristön kieli. Moni kuuleva ajattelee, että suomen kieli on ikään kuin viittomakielen kirjoitettu muoto. Sen vuoksi he ovatkin hyvin hämmästyneitä siitä, että suomalainen kuuro ei ehkä osaakaan kovin hyvin suomen kieltä. Osa kuuroista on kaksi- tai monikielisiä, osa yksikielisesti viittomakielisiä. Viittomakieliset ovat kuitenkin pakotettuja kirjoittamaan suomen kielellä, koska viittomakielellä ei ole arkikäyttöön soveltuvaa kirjoitettua muotoa.

Tove Skutnabb-Kangas (1988, 34 -38) kirjoittaa, että äidinkielen tietäminen on tärkeää, koska monet oikeudet ovat sidoksissa äidinkieleen. Ihmisellä voi myös olla kaksi tai useampia äidinkieliä. Skutnabb-Kangas jakaa määritelmät alkuperä-, pätevyys-, käyttö- ja asennemääritelmiin. Hän itse pitää parhaana äidinkielen määritelmänä alkuperän ja asenteen yhdistelmää: henkilön äidinkieli on se, minkä hän on ensiksi oppinut ja mihin hän samaistuu.

Haastattelemieni kuurojen ryhmässä oli sekä kuuroja että huonokuuloisia, jotka sanoivat olevansa kaksikielisiä. He selviytyvät tilanteesta riippuen myös puhutulla suomen kielellä tai kirjoittamalla, mutta he identifioituvat viittomakielisiin. Asennemääritelmän mukaan äidinkieli on kieli, johon henkilö itse samaistuu, ja jos hän samaistuu kahteen kieleen, hän on kaksikielinen. Tämä määritelmä sisältää sekä oman että muiden identifikaation: muut voivat pitää jotakuta henkilöä kaksikielisenä tai kahden kielen syntyperäisenä käyttäjänä. (Skutnabb-Kangas 1988, 63). Kuurojen suomenkielentaito vaihtelee erinomaisesta heikkoon, samoin kuin suomenruotsalaisilla.

Skutnabb-Kangas (1988, 34 – 38) pitää alkeellisimpana äidinkielen määritelmänä käyttömääritelmää. Sen kriteerinä on kielen käyttö (funktio). Sen mukaan äidinkieli on se, jota henkilö käyttää eniten ja hän on kaksikielinen, jos hän käyttää tai pystyy käyttämään kahta kieltä (useimmissa tilanteissa) omien toiveidensa tai yhteiskunnan vaatimusten mukaisesti. Tämän määritelmän mukaan helposti oletetaan, että enemmistökieli on lapsen äidinkieli, koska lapsi joutuu käyttämään tätä kieltä koko ajan. Tilanne voi kuitenkin olla se, että lapselle ei ole tarjolla omakielistä päivähoitoa tai koulua. Tämän vuoksi hän on pakotettu käyttämään ympäristön kieltä.

Takkinen (2008) toteaa, että viittomakieli voi olla kuurojen äidinkieli, mutta se voi olla myös ensikieli, mikäli vanhemmat eivät ole viittomakielisiä. Viittomakieli voi olla myös kuulevan äidinkieli. Viittomakieli on ainoa kieli, minkä kuuro tai vaikeasti huonokuuloinen lapsi voi oppia luonnostaan, ilman opettamista.

Takkinen kuvaa lasten kielellistä kasvu ympäristöä yksinkertaistetusti seuraavassa taulukossa:

Taulukko 1 (Takkinen 2008)

Lasten kasvu ympäristöt	
Kuurot vanhemmat/ viittomakielinen ympäristö	Kuulevat vanhemmat/ suomenkielinen ympäristö (viittomakieli toisena kielenä)
Kuurot lapset Huonokuuloiset lapset Kuulevat lapset	Kuurot lapset Huonokuuloiset lapset Kuulevat lapset (kuurojen viittovien lasten sisarukset)

Taulukkoa katsoessa huomaa, että viittomakieli voi olla äidinkielenä kuurojen, viittomakielisten vanhempien lapsilla, olivatpa nämä sitten kuuroja, huonokuuloisia tai kuulevia. Kuuroilla toiseksi kieleksi tulee yleensä kirjoitettu suomen kieli, huonokuuloiset oppivat ympäristön kielen kuulemalla sekä opetettuna (Takkinen 2008). Muun muassa Ruotsissa pyritään kuurojen lasten korkeatasoiseen kaksikielisyysyteen, mikä tarkoittaa ruotsalaisen viittomakielen sekä kirjoitetun ruotsin kielen hyvää

hallintaa (Stolt 2000, 160 – 161). Kaksikielisyys voi siis kuuron/ huonokuuloisen kohdalla olla viittomakielen ja puhutun ja/tai kirjoitetun kielen hallitsemista. Sekä kuuroille että huonokuuloisille toimiva kaksikielisyys on hyödyksi (Takkinen 2008).

Kuulevat lapset oppivat ympäristöstä puhutun suomen kielen vaivattomasti. Kuulevilla vanhemmilla viittomakieli voi olla toinen kieli ja heidän kuurot ja huonokuuloiset lapset voivat oppia sen ensikielensä. Kuulevat sisarukset voivat myös oppia käyttämään viittomakieltä toisena kielenään. (Takkinen 2008.)

Nykyään lapsille laitetaan sisäkorvaistute¹¹ jo pienenä ja heidän vanhempiaan kannustetaan kuulon kehittämiseksi käyttämään lapsen kanssa puhuttua kieltä. Sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen kielen kehittämisessä vallitsee kaksi suuntausta: toisessa viittomia käytetään alkuvaiheessa ja niistä kehoitetaan myöhemmin luopumaan, toisessa pidetään tärkeänä viittomakielen jatkuvaa käyttöä puhekielen rinnalla. Takkisen mukaan epäily siitä, että viittomakieli estäisi puhutun kielen oppimista, on väärä. Käytäntö on osoittanut, että puhekieli kehittyy ja tulee jopa vahvemmaksi kieleksi viittomakielen käytöstä huolimatta. (Takkinen 2008.)

Hyvän kaksikielisuuden saavuttamiseksi kuuron lapsen pitäisi nähdä viittomakieltä ympäristössään ja oppia se luonnollisella tavalla (Stolt 2000, 166 ja Ahti & Lonka 2000, 158, Takkinen 2008). Kuuro, joka selviää kuulolaitteella hyvissä kuunteluolosuhteissa kuulevan lailla, voi hankalammissa kuulemistilanteissa siirtyä käyttämään viittomakieltä, mikäli hän on kaksikielinen.

Sisäkorvaistuteleikkaus on vaikea kysymys sekä kuuroille että myös kuuleville vanhemmille, joille on syntynyt kuuro lapsi. Kaksikielisuuden näkökulmasta lapsille kannattaisi kuitenkin, leikkauksesta huolimatta, opettaa sekä viitottua että puhuttua kieltä. Silloin lapsella olisi kasvettuaan aito mahdollisuus itse valita, mitä kieltä missäkin tilanteessa käyttää.

2.2 Vammaisuus

Vammaisuutta voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista. Lääketieteellisen näkökulman (yksilöllisen vammaiskäsityksen) mukaan vammaisuus nähdään yksilön vajavaisuutena tai puutteena. Sen mukaan vajavaisuus tai puute pitää hoitaa tai poistaa lääketieteen ja kuntoutuksen keinoin. Muita teoreettisia viitekehyksiä vammaisuuteen ovat vammaisaktiivien kehittäminen sosiaalisen eli yhteiskunnallisen vammaisuuden käsite, jossa vammaisuus nähdään yhteiskunnasta, ei yksilöstä, johtuvaksi ja vammaiseksi nimittämistä pidetään sosiaalisena sortona. (Oliver 1996, 32 – 33.)

Vammaisuuden yksilöllisen mallin mukaan katsotaan, että toiminnallisten rajoitusten tai psyykkisten menetysten syy on ihmisen vammat tai vammaisuus. Vammaisuus nähdään henkilökohtaisena tragediana ja vammaisiin kohdistetaan medikaalisia toimenpiteitä; hoitoa ja kontrollia (Oliver 1996, 32). Yksilöllä voi olla jokin fyysinen tai psyykinen erillaisuus tai poikkeavuus, mutta siitä tulee ”vamma” suhteessa tilastolliseen normaalitapaukseen, kun se arvioidaan negatiiviseksi ja epänormaaliksi. Siitä tulee erilaisten professionaalisten interventioiden kohde eikä sitä oteta luonnollisesti huomioon jokapäiväisessä elämässä. (Tremain 2001; 2002 ja Allen 2005, Reinikaisen 2007, 54 mukaan).

Yhteiskunnallisen eli sosiaalisen mallin mukaan vammaisuus ei ole yksiselitteisesti sanakirjan kuvaama ”jokin synnynnäinen tai pysyvä ruumiillisen tai henkisen kyvyn vajavaisuus tai puute” (Wikipedia). Vamma ei ole yhtä kuin yksilön oma vajavuus, vaan se on tietovallankäyttäjien yksilöön istuttama piirre (Tremain 2001; 2002 ja Allen 2005, Reinikaisen 2007, 54 mukaan). Vammaisuus on tila, joka syntyy kun yhteiskunta ei huomioi vammaisten tarpeita eikä vastaa niihin. Yhteiskunta rakentaa vammaisille ja heidän toiminnalleen esteitä. Yhteiskunnan epäonnistuminen ei koske vain yksilöitä, vaan kaikkia vammaisia ryhmänä, mikä ilmenee vammaisten syrjintänä (Oliver 1996, 32 -41.)

11 <http://sisakorvaistute.fi/> [Viitattu 1.4.2011]

Ihmisoikeusnäkökulmasta katsottuna vammaisuus-käsite perustuu tasa-arvon puuttumiseen ja loukkaa ihmisoikeuksia. Ihmisoikeudellisessa lähestymistavassa painotetaan vammaistutkimuksessa sitä, että asiaan puuttumisen pitää perustua oikeuksiin eikä hyväntekeväisyyteen. Hallitusten pitää asettaa laillisia velvoitteita. Kansainvälisten oikeuksien kautta on mahdollista puuttua kansallisiin oikeuksiin nämä ylittäen. (Katsui 2006, 88). Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle ihmisyyden perusteella. Myös vammaisilla on samat oikeudet kuin muilla, he ovat subjekteja, eivät hyväntekeväisyyden kohteita (Katsui 2006, 86). Muun muassa VAMPO (2010, 22 – 23) tukee omalta osaltaan vammaispolitiikan muutosprosessia siirryttäessä lääketieteellisestä näkökulmasta ihmisoikeusnäkökulmaan.

Oma lähestymistapani vammaisuuteen on yhteiskunnallisen mallin (social model of disability) mukainen, mikä korostaa ihmisoikeuksia. Yhteiskunnallinen malli on käännetty myös sosiaalseksi malliksi, mutta olen samaa mieltä Reinikaisen (2007) kanssa siitä, että tässä yhteydessä sana ”social” olisi tulkittava yhteiskunnalliseksi. Malli erottaa vamman vammaisuudesta. Malli on syntynyt alun perin brittiläisen poliittisen vammaisliikkeen piirissä¹² kritiikkinä vammaisuuden yksilöllistä mallia ja medikalisaatiota vastaan. Sittemmin malli on yhdistetty paljolti sen nimenneeseen Michael Oliveriin (1996). Marjo-Riitta Reinikainen (2007) on väitöskirjassaan käsitellyt mallia ja sen kritiikkiä. Hän kuitenkin pitää mallia hyvänä lähtökohtana vammaistutkimukselle, mutta haluaa lisätä malliin vielä kulttuurisen ulottuvuuden. Vammaisuus on myös sisäänrakennettu ympärillä olevaan kulttuuriin – kieleen, käsitteisiin, diskursseihin, tarinoihin, merkityksiin, arvoihin ja asenteisiin – jonka kautta ja avulla tuotamme ja tulkitsemme ympäröivää maailmaa (vrt. audismi). Tämä kaikki vaikuttaa ihmisten käsitykseen vammaisista (Reinikainen 2007, 39). Vammaisuuden yhteiskunnallinen malli on syntynyt vammaisten ihmisten omista ja kollektiivisesti jaetuista kokemuksista. Se kohdistuu erityisesti yhteiskunnan syrjiviin ja poissulkeviin rakenteellisiin sekä asenteellisiin käytäntöihin (Reinikainen 2007, 37).

Yhteiskunta on rakennettu kuulevien, puhuttua kieltä käyttävien ehdoilla. Kuuron on hyvin vaikea oppia puhuttua kieltä, minkä vuoksi kuuroja pidetään vammaisina. Viittomakielisessä ympäristössä kuuro (joka on oppinut viittomakielen jossakin yhteisössä) ei ole vammaisen. Kuuleminen ja kuulevien valta on niin itsestään selvää, että moni ei edes ymmärrä, että kieltä voi olla ilman kuuloa. Törmäsin tähän ajatukseen jokin aika sitten keskustellessani erään opettajan kanssa. Hän totesi, että eipä hänelle ole koskaan tullut mieleen, että viittomakieli olisi verrattavissa muihin kieliin. Viittomakieltä pidetään usein ”vaihtoehtoisena kommunikaatiomuotona”. Normi on puhekommunikaatio.

Kuurojen on vaikea sisäistää medikalisoitua käsitystä kuuroudesta. Esimerkiksi lähes kaikki ihmettelevät sitä, miksi heidän pitää hankkia lääkärintodistus hakiessaan Kelan sopeutumisvalmennuskurssille, koska he eivät ole sairaita. Monilla ei ole minkäänlaista suhdetta lääkäriin, koska heidän kuulotilanteensa on pysyvä. Tässä yhteydessä myös ”sopeutumisvalmennus” tuntuu hieman harhaanjohtavalta, mutta ehkä sen voi ajatella tarkoittavan sopeutumista kuulevien yhteiskuntaan ja keinojen hankkimista siellä selviytymiseksi.

3 VIITTOMAKIELISTEN KUUROJEN MENNEISYYTTÄ JA NYKYPÄIVÄÄ

3.1 Kuurojen historia – syrjittyjen historia

Kuurojen menneisyydestä on tietoja hyvin vähän. Birgitta Wallvik (2001) on tutustunut kuurojen historiaan eri teosten kautta ja hänen kirjoituksistaan käy selville, että vaikka kuurot ovat joissakin maissa ja joinakin aikoina olleet myös merkittävässä tehtävässä ja asemassa, kuitenkin pääasiassa kuurojen historia on syrjittyjen historiaa. Heitä on usein pidetty henkisesti vajavaisina ja heidän omistusoikeuttaan, mahdollisuuttaan lisääntyä, käydä koulua ja hallita omaa elämäänsä on rajoitettu. On ajateltu, että älyllinen kehitys on yhteydessä puheen kehitykseen. Toisaalta – mikäli kuurot ovat olleet varakkaiden perheiden poikia – heitä on myös opetettu. Historian kuluessa on ollut aikoja, jolloin viittomakieltä on arvostettu, sitä on pidetty puhuttujen kielten vertaisena ja se, sekä sormiaakkoset (käsimerkein tehdyt aakkoset) ovat olleet myös kuulevien käytössä esimerkiksi luostareissa, missä viittomien avulla on kierretty puhumattomuussääntöä.

Kuurojen menneisyydessä koulut ovat olleet tärkeässä asemassa. Niissä on syntynyt yhteisöjä, joissa kieli on voinut kehittyä. Kouluissa on ollut kaksi vallitsevaa näkemystä kuurojen opetuksesta: joko oppilaita opetettiin viittomakielellä tai sitten heitä opetettiin puhumaan. Puhumaan opettamista – usein pakottamista – kutsutaan oralismiksi. 1800-luvulla kuurojen opetuksessa käytettiin viittomakieltä ja silloin kuuroilla oli mahdollisuus päästä hyväänkin asemaan. Suomen ensimmäisen viittomakielisen kuurojen koulun Porvooseen perusti itsekin kuuro Carl Oscar Malm vuonna 1846. Malm piti puhemetodia arvottomana (Wallvik 2001, 98 - 102). Puhemetodi oli kuitenkin käytössä noin sadan vuoden ajan 1800-luvun lopulta 1970-luvulle asti.

Perusopetuksen jälkeisessä opetuksessa kuurojen koulutusmahdollisuuksia laajennettiin hitaammin kuin suomalainen koulujärjestelmä yleisesti muuttui. Heidän mahdollisuutensa valita oli rajallinen ja tukitoimet heikkoja. (Lehtomäki 2005, 75 – 79.) Esimerkiksi ensimmäiset kuurot opiskelijat aloittivat suomalaisissa yliopistoissa vasta 1990-luvulla.

3.2 Kuurojen asema Suomessa 2011

Vuonna 1905 kuurot perustivat järjestön, jonka nimeksi tuli Suomen Kuuromykkäin Liitto. Nimi muutettiin vuonna 1950 Kuurojen Liitoksi. Kuurojen aseman ja yhteisön identiteetin muutosta kuvaa se, että tänä päivänä kuurot loukkaantuvat, jos heitä nimitetään kuuromyykiksi. Tällä hetkellä keskustelua käydään siitä, muutetaanko nimi viittomakielisten liitoksi. Osa kuurojen yhdistyksistä käyttää jo tätä nimeä (esimerkiksi Espoon Viittomakieliset). Kuurojen identiteetti on muuttunut autettavista vammaisista itse toimivaksi kielivähemmistöksi (Jurvainen 2001).

Edelleen kuitenkin esimerkiksi kuurojen peruskoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa on puutteita, samoin työhön pääsyssä on esteitä. Kuulevien asenne estää monissa tilanteissa kielellisten oikeuksien toteutumisen, esimerkiksi työelämässä tai koulutuksessa. Yhteiskunta ei myöskään ole vielä esteetön, vaikka tietotekniikka ja kuvayhteydet tietokoneella sekä 3G-puhelin ovat helpottaneet kuurojen omakielistä yhteydenpitoa. Viittomakielinen tieto Internetissä on lisääntynyt, esimerkiksi Kela ja muut valtion virastot ovat alkaneet laittaa sivuilleen viittomakielisiä tiedotteita. Tiedon määrä on kuitenkin vielä minimaalista verrattuna kirjoitettuun tietoon. (mm. Lehtomäki 2005, Luukkainen 2008, Wikman 2000.)

Kuurojen työllisyys on heikompi kuin muun väestön työllisyys. Joulukuussa 2010 kuurojen työttömyysprosentti oli noin 20 (Börje Hanhikoski, Kuurojen Liitto ry.), kun yleinen työttömyys Tilastokeskuksen ja Työ- ja elinkeinoministeriön tilastojen mukaan oli vajaasta kahdeksasta prosentista

reiluun kymmeneen prosenttiin. Suvi-Maaria Tepora on yhteiskuntapolitiikan pro gradu–työssään (2004) todennut, että voittoa tavoitteleva markkinatalous vaikeuttaa vammaisten ihmisten kansalaisoikeuksien toteutumista, erityisesti työn tekemistä. Työ puolestaan erottelee ihmisiä erilaisiin kategorioihin ja työttömyys syrjäyttää yhteiskunnasta.

Vaikka viittomakielisten kuurojen asema Suomessa on huomattavasti kohentunut viimeisten noin 40 vuoden aikana, ei se vielä ole yhdenvertainen kuulevien kanssa. Esimerkiksi YLE:n ohjelmia tulee viittomakielellä päivittäin 4:30 minuuttia ja kerran viikossa koosteena vajaa 10 minuuttia¹³. Tämä ei riitä täyttämään kuurojen tiedontarvetta. Eräs kuuro harmittelikin sitä, ettei voi seurata dokumenttiohjelmia, vaan pitää arvailla, mitä siellä puhutaan (Wikman 2000, 51).

Yhteiskunta on järjestänyt kuurojen käytettäväksi tulkkauspalvelun (Kelan toimintaa 1.9.2010 alkaen), mutta valitettavasti kaikki kuurot eivät pysty hyödyntämään sitä, koska heiltä puuttuu tietoa, miten hoitaa asia itsenäisesti tulkin välityksellä. Tulkkauspalvelun käyttö ei myöskään ole jokaisen saavutettavissa, koska kaikki eivät osaa tilata tulkkiä suomen kielen ja/ tai matkapuhelimen/ sähköpostin käyttötaitojen puutteen vuoksi. Tulkin saaminen paikalle ei myöskään aina onnistu.

Tulkkipalvelu alkoi Suomessa 1970-luvulla, virallisesti 1979 invalidihuoltolain astuttua voimaan. Viittomakielentulkkien koulutus on pidentynyt muutamasta viikosta neljän vuoden ammattikorkeakouluopinnoiksi. Aluksi kunnat kustansivat tulkkipalvelun, mikä aiheutti epätasa-arvoa eri kunnissa asuville ja oli riippuvaista kunnan taloudellisesta tilanteesta. Vuonna 2010 syyskuun alussa palvelu siirtyi Kelalle ja sai nimekseen tulkkauspalvelu. Uuden tulkkauspalvelulain {Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (voimassa 1.9.2010 alkaen) 19.2.2010/133} tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Laki on toissijainen: asiakas saa palvelua sen perusteella, mikäli ei saa sitä muualta. Tällä hetkellä tulkkauspalvelun lastentauteja on selvitelty ja selvitetään, jotta se palvelisi mahdollisimman hyvin. Selvä parannus edelliseen on se, että nyt kuuroilla on mahdollisuus saada tarvitessaan tulkki myös ulkomaanmatkalle, esimerkiksi opintomatalle tai opastetulle matkalle. Hätätilanteissa voi nykyään iltaisin ja viikonloppuisin tilata tulkin päivystysnumeron kautta, mutta toiminta ei vielä ole ympärivuorokautista. Etätulkausta käynnistetään vuoden 2011 aikana ja sen voisi olettaa parantavan kuuron mahdollisuuksia hoitaa asioitaan kuvapuhelimitse etätulkin kautta.

Kuurojen Liitto kertoo kotisivuillaan tekevänsä kielipoliittista edunvalvontaa. Tämän edunvalvonnan pohjana on perustuslain 17 § 3 momentti: ”viittomakieltä käyttävien --oikeudet turvataan lailla.” Kielipoliittisella edunvalvonnalla on neljä päämäärää: 1.) saada Suomeen viittomakielilaki, 2.) saada valtion perustamaan viittomakieliasian neuvottelukunta viittomakielisten oikeuksien toteutumisen valvontaa varten, 3.) vaikuttaa viittomakielisten peruspalveluiden turvaamiseen ja 4.) vaikuttaa YK:n vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen soveltamiseen myös Suomessa (www.kl-deaf.fi: Toiminta A-Ö – Edunvalvonta – Kielipoliittinen edunvalvonta). Edellä mainitussa neljän kohdan tavoitelistassa kaksi koskee puhtaasti kielellisten oikeuksien toteutumista, kolmas peruspalveluita ja neljäs selvästi vammaisten oikeuksia, mikä tuo myös esiin sitä, että kyse on sekä kielivähemmistöstä että vammaisryhmästä.

Viittomakielen aseman kannalta merkittävä tiedonanto julkaistiin 19.4.2011. Oikeusministeriö tiedotti, että viittomakielisten oikeudet ja palvelut vaihtelevat suuresti hallinnonaloittain. Ministeriö toteaa, että vaikka viittomakielisten oikeudet on turvattu perustuslaissa, muussa lainsäädännössä viittomakieliset on huomioitu heikommin. Lainsäädännön uudistus ei myöskään ole siirtynyt käytäntöön kovin hyvin. Oikeusministeriö mainitsee puutteita olevan erityisesti opetuksessa, päivähoidossa ja tiedottamisesta kriisitilanteissa (Liite 2).

13 www.yle.fi: Viittomakieliset uutiset ja Viikko viitottuna

4 MITÄ SYRJINTÄ OIKEIN ON?

4.1 Yksilön ja ryhmän oikeudet

Oikeuksia on kahdenlaisia: moraalisia ja laillisia. Lailliset oikeudet ovat sovittuja, moraaliset taas perustuvat moraalisesti merkittäviin seikkoihin. Nämä kaksi voivat olla riippumattomia toisistaan. Moraaliset oikeudet suojelevat yksilön etuja (Raulo 1999, 38-39). Ihmisoikeudet ovat moraalisia oikeuksia, joilla tarkoitetaan ihmisille erityisen tärkeitä ja yleisiä, kaikille ihmisille kuuluvia oikeuksia. Ne ovat myös luovuttamattomia (Haapea 2002, 2). Ihmisoikeudet ovat peräisin jo stoalaisilta ja niistä vallitsee yleismaailmallisesti melkoinen yksimielisyys. Niitä pidetäänkin sellaisina yksilön oikeuksina, joita on suojeltava, ja ne on kirjattu vuonna 1948 YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen (Raulo 1999, 39 ja 106). Julistus ei velvoita valtioita oikeudellisesti, mutta sen moraalinen ja poliittinen valta on suuri.

Yksilön oikeuksia pidetään yleensä itsestään selvinä, mutta ryhmän oikeuksista on erilaisia näkemyksiä. Yhteisön oikeudet voidaan johtaa yhteisön jäsenten yksilöllisistä oikeuksista. Jos yhteisö on yksilön kannalta tärkeä, niin valtiolla on moraalinen velvollisuus suojella yhteisöä ja yhteisön jäsenillä on moraalinen oikeus yhteisönsä jatkumiseen (Raulo 1999, 42). Vähemmistöoikeudet koskevat tiettyihin ryhmiin kuuluvia yksilöitä. Ryhmät voivat olla vapaaehtoisia tai ei-vapaaehtoisia. Diskriminoinnin torjuminen sisältyy kaikkiin ihmisoikeusasiakirjoihin, mutta mahdollisuksientasa-arvon¹⁴ saavuttaminen saattaa edellyttää lisätoimenpiteitä, esimerkiksi erityisoikeuksien antamista vähemmistöryhmille (Raulo 1999, 108). Kuurot eivät voi vapaasti valita, kuuluuko kuuleviin vai kuuroihin. He kuuluvat ei-vapaaehtoiseen ryhmään. Tosin he voivat valita, haluavatko elää osana viittomakielistä yhteisöä, vai sen ulkopuolella, mutta sosiaalinen ryhmä voi olla olemassa, vaikka kaikki sen piiriin kuuluvat yksilöt eivät haluaisikaan samaistua siihen (Vehmas 2005, 146).

Koska vähemmistöjen oikeuksista ei valtioissa välttämättä huolehdi, YK ja Euroopan neuvosto sekä muut vastaavat liittymät ovat täydentäneet alkuperäistä ihmisoikeuksien listaa. Vähemmistöoikeudet tuovat perusihmisoikeuksiin lisää muun muassa seuraavanlaisia asioita (poimintoja listasta): pakolla tehdyn assimilaation kieltö, identiteetin suojele turvaamalla esimerkiksi kielen ja kulttuuriperinnön säilyminen, tarvittavat toimenpiteet identiteetin ilmaisemisen sallivien olosuhteiden luomiseksi, riittävät mahdollisuudet oman kielen oppimiseen ja opetukseen omalla kielellä sekä vähemmistön intressien ottaminen osaksi kansallista ja kansainvälistä politiikkaa. (Raulo 1999, 110-111.)

4.2 Ennakkoluuloiset asenteet

Suuresta enemmistöstä poikkeavia ihmisiä on kautta aikojen syrjitty. Esimerkiksi vammaisiin ihmisiin on kohdistunut tietämättömyyttä, välinpitämättömyyttä ja pelkoa. Ihmisten asenteet ovat suurin este vammaisten yhdenvertaisuudelle (Korpi 1996, 133).

Valtaväestöstä poikkeaviin ihmisiin kohdistuu ennakkoluuloja. Ennakkoluulot ja syrjintä ovat heijastusta yhteiskunnan ja kulttuurin arvoista ja normeista (Liebkind 1996, 200-201). Liebkind pohtii ennakkoluulojen syitä ja jakaa enemmistön asenteiltaan kahteen osaan: epävarmaan enemmistöön ja varmaan enemmistöön (alkuperäinen jaottelu Moscovici & Paicheler 1978, Pentikäisen ym. 1997, 43 mukaan). Epävarma enemmistö samaistuu voimakkaasti omaan ryhmäänsä ja välttää vertailemasta itseään vähemmistöön. Se kokee helposti asemansa uhatuksi eikä sen vuoksi hyväksy poikkeavia ryhmiä.

14 Tasa-arvon lajit: 1.) Muodollinen tasa-arvo edellyttää samanlaisten tai samanlaisessa tilanteessa olevien ihmisten samanlaista kohtelua. 2.) Lopputuloksen tasa-arvo pyrkii yhteiskunnallisen hyvän mahdollisimman tasapuoliseen jakautumiseen, olennaista on lopputulos. 3.) Mahdollisuuksien tasa-arvo pyrkii luomaan kaikille tasaveroiset lähtökohdat. Korostaa ennakkoluulojen ja rakenteellisen syrjinnän poistamista ja ennaltaehkäisyä. (Makkonen 2003, 9 – 19.)

Varma enemmistö taas samaistuu omaan ryhmäänsä vain kohtalaisesti ja voi ottaa muiden näkökulmia huomioon, koska se ei tunne itseään uhatuksi.

Ennakkoluuloisuus on perusteetta tai epäeettisesti muodostettuja mielipiteitä joitain ihmisryhmiä vastaan. Sen takana on usein tietämättömyyttä. Kun henkilöllä ei ole tietoa kohtaamastaan asiasta, hän perustaa päätelmänsä tuntemuksiin, joista muodostuu asenne. Jos näillä asenteilla ei ole perusteita todellisuudessa, niitä voidaan kutsua ennakkoluuloiksi. Ennakkoluulo sisältää vääriä ja virheellisiä yleistyksiä tai jäykkiä asenteita ja ne perustuvat usein joistakin ryhmistä vallitseviin stereotyyppioihin¹⁵. Ennakkoluuloiset asenteet luovat taipumusta syrjintään, mutta eivät kuitenkaan ennusta, siirtyvätkö asenteet toiminnaksi. Sosiaalinen etäisyys ryhmien välillä ylläpitää ennakkoluuloisia asenteita ja stereotyyppioita.

4.3 Syrjintä

Ihmisoikeuksien tavoitteena on kaikkien ihmisten yhdenvertaisuus. Yhdenvertaisuus ei tarkoita samanlaisuutta, vaan erilaisuuden ja moninaisuuden sallimista (Warner 1993, Hirvosen 2006, 18 mukaan). Syrjintä on näiden oikeuksien vähättelyä. Syrjinnän tietoisena tarkoituksena ei välttämättä ole toisen vahingoittaminen, vaan ennemminkin oman ryhmän suosiminen toisten kustannuksella (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 142).

Syrjintä liittyy aina vallankäyttöön. Enemmistö tai vahvempi sanelee ehdot ja alistaa heikompa. Tämä näkyy sekä vammaisten syrjinnässä että kielellisessä syrjinnässä. Jossakin mielessä kuulevuus ja puhuminen ovat yhteiskunnassa samanlaisia läpäiseviä asioita kuin sukupuoliuus. Siihen liittyvät valta-asetelmat näyttävät niin itsestään selviltä, että niitä on vaikea havaita.

Michael Foucault'n kirjoituksia on käytetty tutkimusten näkökulmien laajentamiseen ja arkaluontoisten asioiden, kuten poikkeavuuden tarkasteluun. Vallasta ei puhuta tutkimuksissa ilman viittausta Foucault'n käsityksiin vallasta ja valta-analyysistä. Foucault tarttuu vallitseviin valta-asetelmiin ja sanoo, että jokaisessa yhteiskunnassa on ”yleinen totuuden politiikka”, jonka perusteella tieto määritellään oikeaksi tai vääräksi. (Husa 1995.) Foucault on kiinnostunut vallankäytön mekanismeista. Hän puhuu esimerkiksi normalisoivasta vallasta, joka korjaa niitä, jotka ovat poikkeavia normista. Normien määrittelijöitä ovat asiantuntijat. Äärimmillään vallankäyttö keskittyy unelmaan lajin täydellistymisestä, minkä seurauksena syntyivät muun muassa rotuhygieniä ja rasismi. Foucault käyttää sanaa biovalta. Yksilö joutuu tiedon hallinnoinnin kohteeksi esimerkiksi lääketieteessä. (Foucault 2010, 99 – 117.)

Syrjintä sulkee pois ja alistaa sekä viestii sen kohteeksi joutuvalle henkilölle, että hän on erilainen ja huonompi. Syrjinnästä seuraa eriarvoistumisen ketjureaktio. (Makkonen 2003, 19 -21, Tella 2005, 2). Syrjintä sotii demokraattisen yhteiskunnan arvoja vastaan. Demokratian perustana on ajatus yhdenvertaisuudesta. Syrjintä on myös vastoin käsityksiä kaikille kuuluvista ihmisoikeuksista. Syrjintä on uhka yksilölle, johon se kohdistuu, mutta se on uhka myös koko yhteiskunnalle (Makkonen 2003, 8).

Osallistuin talvella 2010 erääseen Kunta-IT –tilaisuuteen. Keskustelimme siellä kunnan sähköisten palveluiden esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Eräs kunnan edustaja totesi silloin, että kunnan palveluitahan suunnitellaan suurelle enemmistölle; vammaiset ovat vain marginaalia, joka on liian kallis ottaa huomioon. ”Syrjintä on (ihmisten välisiin eroihin perustuvaa) ei-hyväksyttävää erottelua” (Scheinin 1996, 8). ”Syrjintä merkitsee sellaista henkilön tai ryhmän eriarvoista kohtelua, joka perustuu johonkin kiellettyyn syrjintäperusteeseen, ja jolla ei ole hyväksyttävää oikeutusta.” (Makkonen 2003, 11). Vahvimmin ei-hyväksyttäviä eroja ovat synnynnäiset erot, kuten sukupuoli tai rotu. Myös vammaisuus

¹⁵ ”Stereotypia on tyypillisesti liioitellusti yksinkertaistettu mielipide, ennakkoluuloinen asenne tai kritiikitön arvio” (Makkonen 2003, 17). Jos ennakkoluulot ovat hyvin vahvoja, niitä voidaan kutsua rasismiksi, seksismiksi, antisemitismiksi ja muiksi ismeiksi. (Makkonen 2003, 16 -18.)

voidaan laskea tällaiseksi ominaisuudeksi, johon ihminen itse ei voi valinnallaan mitenkään vaikuttaa (Scheinin 1996, 9).

Kynnys ry:n tiedotteessa Mitä tarkoittaa syrjintä¹⁶ syrjinnäksi nimetään sellainen erottelu tai eri tavalla kohtelu, joka kohdistuu ”jollakin merkityksellisellä tavalla samassa asemassa oleviin” ihmisiin eikä sille ole olemassa hyväksyttävää perustetta. Joissakin tilanteissa erottelun perustelu voi olla hyväksyttävä, esimerkiksi ajokortin ikäraja tai miehille ja naisille omat wc:t, mutta erottelu ei saa silloinkaan olla asteeltaan kohtuutonta (Scheinin 1996, 8-9). Hyväksyttävän perusteen pitää olla positiivinen, esimerkiksi vammaisille voidaan tarjota palveluita, joita muut eivät saa. Tällaiset palvelut edistävät vammaisten yhdenvertaisuutta.

4.4 Kielletyt syrjintäperusteet

Kiellettyjä syrjintäperusteita ovat yleensä ihmiseen liittyvät ominaisuudet, joihin hän itse ei voi vaikuttaa. Euroopan Unionin perusoikeusasiakirjan 21(1) artiklan mukaan tällaisia ovat sukupuoli, rotu, ihonväri tai etninen taikka yhteiskunnallinen alkuperä, geneettiset ominaisuudet, kieli, uskonto tai vakaumus, poliittiset tai muut mielipiteet, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuus, syntyperä, vammaisuus, ikä tai sukupuolinen suuntautuminen tai muu sellainen seikka. (Makkonen 2003, 13.)

Syrjintä voi kohdistua yhtäaikaan useaan seikkaan: kuuro voi olla yhtäaikaan esimerkiksi maahanmuuttaja, nainen, muslimi ja liikuntavammaisen sekä kuulua seksuaaliseen vähemmistöön. Moniperusteinen syrjintä voidaan jakaa vielä ulko- ja sisäryhmäsyrjintään. Ulkoryhmäsyrjintä on sitä, mitä henkilö yleensä yhteiskunnassa kohtaa, sisäryhmäsyrjintä taas sitä, että hänen oma vertaisryhmänsä syrjii häntä johonkin toiseen ryhmään kuulumisen perusteella (Makkonen 2003, 14). Pitää muistaa, että myös vähemmistön sisäisillä vähemmistöillä on vähemmistön oikeudet, samoin kuin vähemmistöön kuuluvilla jäsenillä on samat yksilön oikeudet kuin muillakin Vähemmistön oikeuksien kunnioitus velvoittaa niin enemmistöä kuin vähemmistöä itseään (Raulo 1999, 70 -71).

Syrjintä voi olla aktiivista toimintaa, mutta myös toimimatta jättämistä. Syrjintä ei välttämättä aina ole tarkoituksellista, mutta voi silti täyttää syrjinnän kriteerit. Tahattoman syrjinnän taustalla ei ole motiivi, vaan tietämättömyys ja välinpitämättömyys (Makkonen 2003, 15 -19). Haastatteluissani nousikin esiin, että jotkut haastateltavista eivät pitäneet tapahtuneita tilanteista varsinaisesti syrjintänä silloin, jos toiminta oli perustunut tietämättömyyteen tai siihen, että kiireen keskellä ei vain jakseta nähdä vaivaa kuurojen eteen.

Yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä kielletään myös häirintä, eli henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden tarkoituksellinen loukkaaminen niin, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri. Myös ohje tai käsky syrjiä on kielletty.

Tässä luvussa käsittelen joitakin viittomakielisten kuurojen näkökulmasta tärkeimpiä syrjinnän kieltäviä sopimuksia ja lakeja sekä kansainvälisellä ja kansallisella tasolla. Osa niistä on ohjeistavia, osan rikkomisesta voi olla seuraamuksia. YK:n peruskirja sisältää kattavan luettelon kielletyistä syrjintäperusteista (Makkonen 2003, 44). Käsittelen pääasiassa niitä syrjintäkieltoja, jotka koskevat vammaisia ja kielivähemmistöjä. Kuurot voivat joutua myös syrjityksi esimerkiksi sukupuolensa tai alkuperänsä perusteella (moniperusteinen syrjintä), mutta työni paisuisi liian suureksi, jos kävisin läpi kaikkia mahdollisia syrjintäperusteita. Kielen ja kuurouden perusteella tapahtuva syrjintä sinällään on mielestäni moniperusteista.

16 www.kynnys.fi (päivitetty 1.9.2009) Viitattu [26.3.2011]

4.5 Syrjinnän ilmenemismuodot

Syrjintä voi olla välitöntä tai välillistä (suoraa tai epäsuoraa), institutionaalista/ rakenteellista, institutionaalistettua tai moniperusteista. Makkosen (2003, 11) mukaan syrjinnän termien määrittely ei ole yksiselitteistä, vaan se vaihtelee eri oikeuslähteissä, mutta ei niin paljon, että vaihtelu haittaisi kansainvälistä yhteistyötä syrjinnän kitkemiseksi. *Välitön syrjintä* on kiellettyyn syrjintäperusteeseen perustuvaa yksilön tai ryhmän eriarvoista kohtelua (Makkonen 2003, 11). Scheinin (1996, 11) sanoo, että välitön syrjintä on muodollisesti erilaista kohtelua ei-hyväksyttävän seikan perusteella. Tutkielmaani varten haastatteleman kuurot olivat kokeneet välitöntä syrjintää esimerkiksi tulkkauspalvelun käytön estämisessä. *Välillinen syrjintä* on näennäisesti ja muodollisesti samanlaista kohtelua, joka käytännössä johtaa syrjintään. Välillistä syrjintää esiintyy usein tilanteissa, joissa tarvittaisiin positiivisia erityistoimia (Scheinin 1996, 11). Esimerkiksi puhelimen käytön vaatimus työssä silloin, kun muitakin keinoja olisi, voi olla välillistä syrjintää. Välitön syrjintä on mahdollista tunnistaa toiminnan tarkoituksen perusteella, mutta välillisen syrjinnän selvittämiseksi pitää tarkoituksen sijasta tarkastella vaikutuksia.

Institutionaalinen ja rakenteellinen syrjintä tarkoittaa yhteiskunnan rakenteista ja tavoista johtuvaa eri asemaan asettamista; organisaatioiden, yritysten ja jopa koko yhteiskunnan käytäntöjä, joilla on syrjiviä seurauksia. Esimerkiksi edellä mainitsemani terveyskeskuksen puhelinalpalvelua kuurojen on käytännössä mahdoton käyttää, joten lopputulos on syrjivä. Kuurot eivät myöskään voi lähettää hätätekstiviestiä numeroon 112, vaan heidän pitää tietää, mikä viestinumero on käytössä sillä alueella, jossa hätätilanne tulee. Hätätekstiviesti ei myöskään toimi, jos saldo on loppu; sen sijaan hätäpuhelu toimii. Sellaisena voi pitää myös viittomakielisen tiedonsaannin vähyyttä ja yleensä kuuloon perustuvien palveluiden ylivoimaa. *Institutionalisoitua syrjintää* oli esimerkiksi apartheid-politiikka. (Makkonen 2003, 10 -11, Tella 2005, 4.)

”Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Markku Jokinen toteaa, että kuurojen kohtaama syrjintä on usein näkymätöntä. Jokinen sanoo, että syrjintä ei aina liity vain kuuloon. - Henkilö voi olla sekä kuuro, maahanmuuttaja että viittomakielinen. Tästä yhdistelmästä ei ole keskusteltu paljoakaan.” (Yle Viittomakieliset uutiset 1.2.2009.) *Moniperusteisella syrjinnällä* tarkoitetaan sitä, että henkilö voi eri tilanteissa joutua syrjityksi eri perusteilla. Esimerkiksi viittomakielinen kuuro voi joissakin tilanteissa tulla syrjityksi vammaisuutensa perusteella (C-ajokortin kieltäminen) tai kielen perusteella (ei hyväksytä tulkkia, vaan vaaditaan kuuroa selviämään suomen kieltä kirjoittamalla). Tällaista syrjintätyyppiä nimitetään myös moninkertaiseksi syrjinnäksi. Jos syrjintä tapahtuu samassa tilanteessa useammalla perusteella, kyse on *kumulatiivisesta syrjinnästä*. Oma muotonsa on vielä *risteävä syrjintä*, jossa ei ole kyse puhtaasti minkään syyn perusteella tapahtuvasta syrjinnästä, vaan jokainen syrjintäperuste vaikuttaa lopputulokseen (ikä + uskonto + sukupuoli = jokainen nuori muslimimies on terroristi). Vaikka henkilö tuleekin syrjityksi yksilönä, syrjinnällä on kollektiivinen ulottuvuus, koska hän tulee asetetuksi eriarvoiseen asemaan myös tietyn ryhmän edustajana (maahanmuuttajat, vammaiset, erikieliset..) (Tella 2005, 4).

Syrjintäperusteen tietäminen on tärkeää, koska oikeusturvakeinot ovat joissakin tilanteissa paremmat kuin toisissa. Esimerkiksi vammaisuuteen perustuvaan syrjintään voi puuttua vahvemmin lainsäädännön avulla kuin kielelliseen syrjintään. (Aaltonen ym. 2009, 19 – 20.)

4.6 Disablismi eli vammaisten syrjintä

Nykyinen, erityisesti brittiläinen, vammaistutkimus puhuu ”sorrosta” (oppression) ja myös syrjinnästä (discrimination). Yleisesti ottaen sorto ”estää jotain ryhmää harjoittamasta ja kehittämästä kykyjään sekä estää heitä ilmaisemasta omia tarpeitaan, ajatuksiaan ja tunteitaan”. Sorrolla on Iris Marion Youngin mukaan viisi ulottuvuutta: hyväksikäyttö, marginalisointi, voimattomuus, kulttuurinen imperialismi ja väkivalta. Sorto kohdistuu johonkin ihmisryhmään, esimerkiksi vammaisiin, mustiin tai naisiin.

Ihmisyhmien muodostavat ne, jotka jakavat yhteisen identiteetin, eli samaistuvat tiettyyn sosiaaliseen asemaan ja yhteiseen historiaan. Vammaisten ryhmä on moninainen, eivätkä kaikki halua identifioitua vammaisiksi, mutta ryhmä on kuitenkin olemassa. (Vehmas, 2005, 146 -147.)

Hyväksikäyttö (Marxin teorian mukaan) tarkoittaa sitä, että joku toinen hallitsee toisen kykyjä, esimerkiksi naisen kyvyt ovat miesten palveluksessa. (Kapitalistisessa) yhteiskunnassa vammaiset on leimattu avuttomiksi ja hyödyttömiksi, heidät on marginalisoitu eli syrjäytetty yhteiskunnan ulkopuolelle. Edellä mainittu Young pitää marginalisointia kaikkein vaarallisimpana syrjinnän muotona. (Liberalistisissa) yhteiskunnassa marginalisointi tapahtuu usein niin, että näennäisesti hyvää tarkoittavat instituutiot eristävät vammaiset ja asettavat heidät riippuvaiseen ja avuttomaan asemaan.

Voimattomuus liittyy hyväksikäyttöön. Esimerkiksi keskiluokalla on työpaikoilla arvovaltaa tuova ammatillinen asema, mutta voimattomilla, kuten vammaisilla, ei yleensä ole töitä, tai jos on, heidän asemansa työpaikalla ei sisällä valtaa, vaan on usein mekaanista. Voimattomien arvovallan puute heijastuu esimerkiksi työnhakuun, lainan ottoon tai vaikkapa auton ostoon (Vehmas 2005, 147 -148). Eräs haastateltavani kertoi juuri tällaisesta tapauksesta.

Edellä mainitut syrjinnän muodot liittyvät työn organisoimiseen kautta ilmeneviin yhteiskunnan valtasuhteisiin. Kun vallitsevan yhteiskuntaluokan kokemuksista ja kulttuurista tehdään normi (puhuttu kieli vs. viitottu kieli), jonka seurauksena marginaalisiin ihmisryhmiin lyödään leima ja heidän omaa kokemustaan itsestään ei pidetä oikeana eikä pätevänä, on kyse kulttuurisesta imperialismista. Marginaalisille ihmisryhmille voi kulttuurisen imperialismien seurauksena muodostua itsestään kaksoistietoisuus: toisaalta he näkevät itsensä valtakulttuurin silmin, mutta toisaalta vastustavat sitä. (Vehmas 2005, 148.)

Väkivalta kohdistuu aina helposti marginaalisiin ihmisryhmiin. Siihen ei löydy mitään pätevää syytä, vain halu nöyryyttää ja hävittää poikkeava yksilö. Marginaaliryhmät saavat kokea tavallista enemmän myös seksuaalista väkivaltaa (Vehmas 2005, 148). Moni kuurokin on joutunut seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi sisäoppilaitoksessa tai koulumatkalla. Vehmaksen mukaan Youngin teoria vammaisten kohdalla ei ole aivan selkeä, mutta auttaa kuitenkin tarkastelemaan vammaisten syrjintää suhteessa muihin syrjittyihin ryhmiin (emt. 149).

Brittiläisestä vammaisliikkeestä alkunsa saaneen, Michael Oliverin edelleen kehittämän, vammaisuuden yhteiskunnallisen mallin (social model of disability) mukaan vammaisuutta ovat ne asiat ja esteet, jotka yhteiskunnassa estävät vammaisten ihmisten osallistumista ja toimimista. Tästä näkökulmasta vammaisuus johtuu yhteiskunnan kyvyttömyydestä huomioida vammaisten tarpeet ja tarjota riittäviä palveluita. Yhteiskunnan epäonnistuminen edellä mainitussa tehtävässä näkyy rakenteellisena vammaisten syrjintänä kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja osa-alueilla. (Oliver 1996, 32 -33.)

4.7 Audismi eli kuurojen syrjintä

”Totuus on epäilemättä eräs vallan muoto.” (Foucault)¹⁷

Audismilla tarkoitetaan erityisesti kuuroihin (tai huonokuuloisiin) kohdistuvaa syrjintää. Termiä on Suomessa vielä aika vähän käytetty. Sami Salo kertoo audismista identiteettiään käsittelevässä pro gradu -työssään (2005) sekä siihen liittyvässä artikkelissa (2008) ja Esa Kalela (2008) on viitannut siihen englanninkielisessä huonokuuloisten elämänlaatua käsittelevässä artikkelissaan. Jonkin verran aiheesta on järjestetty koulutusta kuuroille. Sana audismi juontuu sanoista ”audiovisual” ja ”audit”. Audismissa

17 Ks. Corker (1998, 9)

oletetaan, että puhuttu kieli ja kuulevien tavat sekä kulttuuri ovat parempia kuin viittomakieli ja kuurojen kulttuuri. Siinä uskotaan, että kuuro on kykenemätön johonkin ammattiin tai muuhun sellaiseen vain siksi, että hän on kuuro. Audismia voi olla myös kuurojen yhteisön sisällä, jossa paremmin kuulevia saatetaan pitää parempina kuin täysin kuuroja. Myös päinvastaista ilmiötä, jossa viittomakieltä käyttävät kuurot väheksyvä ei-viittovia, kuulevien kulttuuriin samaistuvia kuuroja, voidaan kutsua audismiksi. Audismin vastustajat korostavat, että (joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta) kuurot voivat tehdä samaa kuin kuulevat. (L. Bauman 2004.)

Tom Humphries otti käyttöön audismi-termin artikkelissaan ”Audism: The making of a word” (julkaisematon) vuonna 1975. Siinä hän käsitteli luokkahuoneessa tapahtunutta syrjintää, jossa huonokuuloisia oppilaita pidettiin kuuroja parempia (L. Bauman 2004). Suomessa tuohon aikaan pidettiin esimerkiksi viitottua suomea¹⁸ ”hienompana” kuin viittomakieltä.

Yhdysvaltalainen kuurouden tutkimuksen professori H-Dirksen L. Bauman pitää audismin käsitettä merkittävänä kuvaamaan kuurojen kohtaaman syrjinnän muotoja. Audismia on esimerkiksi se, kun kuuroilta kielletään omaisuuden hallinta, lasten hankkiminen tai autolla ajaminen. Audismi terminä kuuluu samaan kategoriaan kuin rasismi, seksismi tai antisemitismi. Harlan Lane (2002) on analysoinut audismia ja lisännyt sen tarkasteluun historiallisen ja systemaattisen näkökulman. Hän sanoo, että järjestäytyneet instituutiot hoitavat kuuroja ihmisiä, mikä on kuulevien tapa hallita, korjata ja käyttää päätösvaltaa yli kuurojen. Lane pitää audisteina myös kuurojen kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja vertaa audismia kansanmurhaan. Beverly Daniel Tatum (1997, L. Baumanin 2004 mukaan) toteaa, että ”tällainen rasismin määritelmä on hyödyllinen, koska se antaa meille mahdollisuuden nähdä, että rasismi, kuten muut syrjinnän muodot, eivät perustu vain rasistisiin ennakkoluuloihin pohjautuvaan henkilökohtaiseen ideologiaan, vaan järjestelmä kietoutuu kulttuurisiin viesteihin ja institutionaaliseen politiikkaan ja käytäntöihin samoin kuin uskomuksiin yksilön toiminnasta” (suomennos kirjoittajan). Artikkelissa tällaiseksi vallankäytöksi nähdään muun muassa kuurojen lasten sisäkorvaistuteleikkaukset. Toimimme arjessa ajattelematta näitä jokapäiväiseen toimintaamme sisältyviä syrjiviä elementtejä.

L. Bauman (2004) jakaa audismin kolmeen osaan: individualistiseen, institutionaaliseen ja metafyyssiseen.

4.7.1 Individualistinen audismi

Individualistinen audismi tarkoittaa, että yksilöä syrjitään hänen kuulokykynsä vuoksi; kuuroa pidetään huonompana ja avuttomampana vain siksi, että hän ei kuule. Esimieheni ja pitkäaikainen kuurojentyöntekijä Irma Rönkkö-Levola käyttää tällaisesta usein nimitystä ”kuulevan valta”. Kuulevat ajattelevat ”hoitavansa” ja auttavansa kuuroa, mutta todellisuudessa huonontavat tilannetta (L. Bauman 2004). Tämä tulee esiin myös tutkimushaastatteluissani.

Työssäni törmäsin jokin aika sitten henkilöön, joka oli hyväntekeväisyyttään ottanut siipiensä suojaan kaksi kuuroa maahanmuuttajaa ja holhosi näitä ”poikia” kuin lapsiaan, vaikka heillä ei ollut yhteistä kieltäkään. Miehen tarkoitus oli varmasti vilpitön ja hyvä, mutta ottaen huomioon, että miehet olivat aikuisia ammatti-ihmisiä, ”holhoojan” puolesta toimiva ja päättävä asenne ilmaisi hänen pitävän miehiä kuuroutensa vuoksi avuttomina. Kuuroihin suhtaudutaan joskus myös sääliä kuin huono-osaisiin. Säälijä haluaa ehkä olla ystävällinen, mutta osoittaa asenteellaan, että kuuleva on parempi, koska hän ei ole sääliä. ”Hyvää tarkoittavuus on yksi vaarallisimpia vallankäytön muotoja.” Auttamisessa on vaarana ylempää auttaminen. Asenneongelmia on myös kuurojen omaisilla sekä kuurojen parissa työtä tekevillä.

18 Viitottu suomi on suomen kielen sananjärjestyksen mukaan viittomista eli käytännössä puhutun kielen seuraamista (vrt. viittomakieli jossa oma sanajärjestys ja kielioppi). Puhekielen tukemiseksi voi viittoa lauseesta merkityksellisiä yksittäisiä sanoja tai koko lauseen.

<http://www.lapci.fi/kommunikoinnin-tukena.html> [Viitattu 27.4.2011]

Aiemmin mainitsemani Harlan Lanen kertoman esimerkin ”John ei voi mennä yliopistoon, koska hän on kuuro” tapaiset tilanteet ovat individualistista audismia. Haastatteluissani nämä ”kuuro ei voi” – kertomukset tulivat hyvin esiin. Kuuron huonommuuden ja kyvyttömyyden katsotaan johtuvan siitä, että hän ei kuule, vaikka kuulo- tai puhekyvyllä ei ole välttämättä mitään tekemistä muun toimintakyvyn kanssa. Kuurot kehittävät jatkuvasti uusia tapoja ratkaistakseen kuulemisen ongelmia ja kehittyvät taitaviksi siinä. Pyysin tätä tutkielmaa tehdessäni kommentteja kuuroilta informantilta. Hän kertoi, kuinka hänellä oli vesijumpassa käydessään vaikeuksia silloin, kun piti kääntää selkä ohjaajalle, hän kun ei kuullut ohjeita eikä nähnyt mitä tehdään. Sitten hän huomasi, että iltaisin uimahallin ikkuna toimi peilinä, josta hän pystyi näkemään ohjaajan silloinkin, kun tämä oli selän takana. Näitä kuuloa korvaavia luovia ratkaisuja on varmasti lukuisia.

Ihmisen aivot ovat hyvin muotoutuvat ja tehokkaat, ne eivät anna käyttämättömän tilan mennä hukkaan. Tutkimuksissa on todettu, että sokean ihmisen näköaivokuori alkaa käsitellä kuuloinformaatiota. Vastaavasti kuurojen kuuloaivokuori alkaa palvella näkemistä. Tämän vuoksi kuurojen näkö on kehittynyt tehokkaammaksi kuin kuulevien, joilla ei ole tarvetta kiinnittää niin paljon huomiota näkemäänsä. Asiaa on tutkinut muun muassa Stephen Lomber University of Western Ontario’ssa (Lomber 2010). Kuulevat ovat kuitenkin yleensä ottaen tietämättömiä näistä kuuloa korvaavista seikoista.

Kuurojen kulttuurin erilaisuus verrattuna kuulevien kulttuuriin voi herättää myös kielteisiä asenteita kuuroja kohtaan, eikä kuurojen tapoja aina ymmärretä. Tavallinen suomalainen ymmärtää, että maahanmuuttajalla tai ulkomaalaisella on oma kulttuurinen taustansa, mutta tavallisen suomalaisen kuuron kulttuuriero ei välttämättä tule ajatelleeksi. Kuurojen tapa sanoa asioista suoraan, saattaa häkellyttää kuulevaa ihmistä, ellei tulkki ole osannut kääntää viestiä kulttuurisesti oikein tai kuurojen tapa nostaa kukkaset pois keskeltä pöytää näkemistä estämästä voi kummastuttaa. Moni kuuleva haluaisi tulkin johonkin sivuun pystyäkseen keskittymään puhujaan, mutta kuuroille on tärkeää, että tulkki on puhujan vieressä, ettei tarvitse pyörittää päätä kummankin nähdäkseen. Kuulevat voivat myös vierastaa viittomakieleen liittyviä ilmeitä ja eleitä ja tulkita niitä väärin (Luukkainen 2008, 104).

4.7.2 Institutionaalinen audismi

Institutionaalista audismia esiintyy niissä instituutioissa, jotka ”palvelevat” kuuroja, esimerkiksi lääketieteessä tai koulutuksessa. Suomessa kuurotkin on viime aikoihin asti ohjattu opiskelemaan pääasiassa erityiskouluissa viittomakielisen yleisopetuksen sijaan.

Vanhin haastattelemani kuuro sanoi, että ennen elämä oli helpompaa. Nykyään yhteiskunta on mennyt niin monimutkaiseksi, että siinä on hankala hoitaa asioita itsenäisesti ja vaikea päästä työhön. Agraariyhteiskunnassa tehtävät olivat paljolti käytännöllisiä ja informaatio saatiin kirjallisessa muodossa. Jokaiselle löytyi tehtävää taitojen mukaan. Tietoyhteiskunta ja tietotekniikka ovat tulleet elämäämme rynnistämällä. Niitä kehittäessä ei ole mietitty tekniikan ja informaation monimuotoisuutta ja esteettömyyttä. Valkoinen nuori insinöörimies suunnittelee välineitä kaltaisilleen... Ensimmäinen suuri keksintö oli puhelin, eikä sen valta ole vielä kukaan väistynyt, vaikka vaihtoehtoja on tullut. Kuten Harlan Lane (2002) sanoo, teknologia hallitsee meitä.

Puhelimen keksijänä pidetään skottilaissyntyistä, myöhemmin Kanadassa vaikuttanutta Alexander Graham Belliä (1847 – 1922). Bell esitteli puhelimensa vuonna 1876. (Tosin italialainen Antonio Meucci oli tehnyt saman keksinnön jo kolmisenkymmentä vuotta aikaisemmin). Bellillä oli kuulovammainen äiti, joka käytti kuulotorvea ja puhui hyvin. Bellin äiti suhtautui viittomakielisiin kuuroihin vastahakoisesti ja Bell itse tapasi heitä ensimmäisen kerran vasta aikuisena. Bellin isä oli innostunut kehittämään yleismaailmallisia sormiaakkosia, jota hän nimitti ”näkyväksi puheeksi”. Näkyvä puhe perustui ääntämisen selventämiselle, sillä ei ollut yhteyttä kirjoitettuihin aakkosiin. (Wallvik 2001. 161 – 164.)

Alexander Graham Bell meni naimisiin kuuroutuneen naisen kanssa ja teki elämäntyönsä kuurojen opettajana. Hänen kuuluisin oppilaansa oli Helen Keller. Bell oli ollut tekemisissä enimmäkseen kuurojen lasten sekä kuuroutuneiden ja huonokuuloisten kanssa ja oli sen vuoksi kiinnostunut kuurojen puheopetuksen menetelmistä. Viittomakielisiin aikuisiin kuuroihin ja kuurojen yhteisöön Bellillä ei ollut yhteyksiä. Hänen mielestään kuurous oli kirous. Hän sanoi olevansa ”puheen tuottamisen ja äänten tuottamiseen tarvittavan mekaniikan asiantuntija”. Puhelimen keksimisestä saatu kuuluisuus teki hänestä oralistisen liikkeen vaikutusvaltaisen johtajan. Hän tutki kuurojen taustoja ja esitteli Amerikan tiedeakatemialle tuloksensa, joiden mukaan kuurojen avioliitoista seuraisi ”kuuro muunnelma ihmisrodusta”. (Wallvik 2001, 163 – 165.)

Historian tuntien ei ole kummallista, että edelleen puhelin on se väline, jonka käyttämisvaatimuksiin kuurot törmäävät arkielämässä ja työssä. Viime vuosina palveluita kehitettäessä on entistä enemmän siirrytty käyttämään puhelinpalveluita. Yrityksillä ei enää ole tiettyjä henkilöitä palvelemaan ihmisiä, vaan pitää soittaa valtakunnalliseen puhelinpalveluyksikköön tai hoitaa asia puhelinautomaatin kanssa. Muutos on huolestuttava, koska puhelinpalveluille ei yhtäaikaan kehitetä vaihtoehtoja. On vaikeampi tehdä niitä jälkikäteen. Asiakaspalvelutekniikkaa suunniteltaessa pitäisi alun perin huomioida erilaiset ihmisryhmät ja heidän tapansa toimia. Lähes kaikki puhelimet nykyään ovat matkapuhelimia, joissa on mahdollisuus monenlaisten sovellusten käyttöön, mutta niitä ei sitten käytetä esteettömyyden edistämiseksi. Erityisesti viranomaisten palveluiden kehittäminen on ollut heikkoa. Asiakkaat saavat olla heihin yhteydessä yleensä vain puhelimitse. Harvalla viranomaisella on matkapuhelin tai jos on, sen numeroa ei anneta asiakkaalle, eikä siihen yleensä oteta vastaan tekstiviestejä. Myöskään sähköpostilla ei saa hoitaa asioitaan turvallisuussyistä. Olisiko kuitenkin vaihtoehtoja ja turvaamiskeinoja olemassa? Yksityinen palvelu on näissä asioissa monipuolisempaa, siellä on enemmän Internet-pohjaisia varausjärjestelmiä ja tekstiviestimahdollisuuksia.

Joukkoviestimissä, julkisten paikkojen tiedottamisessa (esimerkiksi rautatieaseman poikkeustilanteet), joukkoliikennevälineissä jne. käytetään puhekuulutuksia siitä huolimatta, että tekstimuotoinen informaatio on teknisesti mahdollista. Esimerkiksi junien tiedotustaulut ovat usein poissa käytöstä. Myös videoiden käyttö on teknisesti jo mahdollista ja helppoa, mutta silti viittomakielistä tietoa on hyvin vähän saatavilla tai se on tiivistettyä. Henkilölle, jonka tiedonsaanti on koko elämän ajan ollut niukkaa, ei tiivistetystä tiedosta välttämättä ole samaa hyötyä kuin sellaiselle, joka saa muuten tietoa paljon. Visuaalista hälyä – värikkäitä mainoksia ja liikkuvaa kuvaa – on maailmassa yllin kyllin, mutta samoja menetelmiä ei käytetä tärkeän tiedon välittämiseen.

Hälytysajoneuvoissa on hyödynnetty sekä auditiivista että visuaalista kanavaa. Kuitenkin yleisissä hälytystilanteissa lähetetään vain äänimerkki. Lisätietoa saa radiosta ja televisiosta, mutta kummastakin pääasiassa puhuttuna. Kirjallista tietoa saa teksti-tv:stä jos pääsee sitä katsomaan, mutta viitottua tietoa ei saa juuri lainkaan. Kuurojen toiminnan lainsäädännölliset esteet ovat vähentyneet, mutta edelleen niitä on, kuten taistelu C-ajokortin puolesta viime aikoina on osoittanut.

Kuurojen koulut ovat edelleen erityisoppilaitoksia, vaikka kuurot pystyisivät opiskelemaan tavallisessa, viittomakielisessä koulussa. Lehtomäen (2005) tutkimustulos kuurojen koulutuksen muuttumisen hitaudesta verrattuna kuuleviin pitää paikkansa. Yhteiskunnassa vallitsee myös edelleen lääketieteellinen näkökulma kuurouteen. Kuuroutta ajatellaan edelleen vammana, joka pitää poistaa lääketieteen ja kuntoutuksen keinoin.

Normi on olla kuuleva-puhuva. Jos joku ei kuule eikä puhu, hän on outo, vammainen. Jopa asiantuntijat jättävät viittomakielet huomioimatta esimerkiksi vähemmistökielten ja -kulttuurien tutkimuksessa. Törmäsin tähän asiaan lähteitä tutkiessani. Tove Skutnabb-Kangas (1988, 245) käyttää termiä

”lingvismi”, jolla hän tarkoittaa yhteiskunnan rakenteita ja käytäntöjä, joilla valtaa jaetaan eriarvoisesti kielen perusteella. Käytännössä se tarkoittaa vähemmistökielten syrjimistä. Skutnabb-Kankaan mielestä useimmat pienet kielet kuolevat (eli kokevat ”kielenmurhan” tai ”kielellisen kansanmurhan”) nykyään poliittisen ja taloudellisen vallan toimintojen seurauksena¹⁹. Tämä suhtautuminen koskettaa erityisesti viittomakieliä.

4.7.3 Metafyysinen audismi

Metafyysiikka on sitä, kun ihminen tutkii maailmaa, luontoa ja ihmisen paikkaa siinä. Ihminen kysyy, mitä on elämä, luonto, Jumala, maailma ja ihmisen paikka siinä. Tästä seuraa kysymys, että mikä tekee meistä ihmisiä (engl. human kind – ihmisrotu). Vastaus on, että ihmisen erottaa eläimestä kieli. Englannin kielen sana ”tongue” tulee latinasta ja tarkoittaa kieltä, samoin kuin suomen ”kieli”. Kieli viittaa suulla tuotettavaan puheeseen. Näin kaukaa juontaa ajatus siitä, että kieli on yhtä kuin puhe. Tämä on metafyyssisen audismin ydin. (L. Bauman 2004.)

Darwinismi 1800-luvun lopulla vaikutti myös käsitykseen viittomakielestä. Kehitysteorian mukaan kieli syntyi ihmisen kehityksen myötä, ihminen kehittyi alkeellisesta oliosta puhuvaksi ja ajattelevaksi. Viittomakieltä pidettiin lenkinä eläinten ja ihmisten välillä. Ajateltiin, että apinoilla kehittyi elekieli, ja ihmiset käyttivät ensin eleitä kunnes heille myöhemmin kehittyi puhekieli. Tämän perusteella viittomakieltä pidettiin vain kehityksen yhtenä vaiheena ja alkeellisempänä kuin puhuttu kieltä. Lingvistisen darwinismin mukaan varhain kehittynyt (viittoma)kieli tulisi häviämään kehittyneempien kielten tieltä. Kun aiemmin oltiin sitä mieltä, että sielu erotti ihmisen eläimestä ja viittomakieli oli väline viedä Jumalan sanaa kuuroille, niin myöhemmin kehitysteorian myötä palattiin antiikin Kreikassa esiintyneeseen käsitykseen, että juuri puhe erottaa ihmisen eläimestä (Wallvik 2001, 155 – 157.)

Puhuvassa, kuulevassa ihmisessä tämänsuuntainen käsitys istuu hyvin lujassa vieläkin. Tämän tästä tapaa ihmisiä, jotka eivät ole tulleet ajatelleeksi, että viittomakielet ovat kieliä muiden joukossa. Useimmilla on käsitys, että kyse on jostakin globaalista, kaikille ihmisille yhteisestä elekielestä. He ovat hyvin hämmästyneitä kuullessaan eri maiden viittomakielistä ja niiden sisäisistä murteista sekä kielen eri tyyleistä. Viittomakielet ovat pitkään taistelleet paikasta kielten joukossa. Niitä ei ole pidetty oikeina kielinä, vaan jonkinlaisena pantomiimina ja merkkisysteeminä. Sen vuoksi myös kuuroja on pidetty kieleettöminä (Malm ym. 2000, 9-10). Viittomakielten ikonisuuden vuoksi pitkään luultiin, että niillä ei voi ilmasta kuin konkreettisia asioita. Muistan tilanteen Jyväskylän yliopistolta joitakin vuosia sitten, kun eräässä seminaarissa edesmennyt viittomakielinen kuuro opiskelija Sami Salo käytti puheenvuoron, joka oli niin teoreettinen, että jopa suomen kielelle tulkattuna minun oli vaikea sitä ymmärtää. Se oli konkreettinen esimerkki siitä, kuinka vääriä viittomakieliin kohdistuneet luulot ovat. Ennakkoluulojen vuoksi viittomakielten asema on pitkään pysynyt heikkona, jopa kiellettynä, eikä se vielä tänäkään päivänä ole yhdenvertainen puhuttujen kielten kanssa.

Audismia pohtiessa havaitsee, kuinka itsestään selviä ja sisään rakennettuja meille kuuleville kuulemiseen liittyvät asiat ovat. Kun audismista tulee tietoiseksi, voi tarkastella kriittisesti näitä itsestäänselvyyksiä, vaikkakin olen huomannut, että niiden havaitseminen on vaikeaa. Eräänä päivänä etsin Yle-Areenasta uutisvideoita. Uutisten kielivalikosta löytyivät suomi, ruotsi, venäjä ja saame. Kuitenkin Yle julkaisee joka päivä videoita uutisia myös viittomakielellä. Miksi viittomakieli ei ole kielivalikossa? Onko se jäänyt pois vain siksi, että kuulevan sivuntekijän orientaatioissa vain puhe on kieltä?

”Syrjintä on mahdollista, koska hyväksymme ihmisten jakamisen erilaisiin kategorioihin, joihin liitetään erilaisia mielikuvia ja joita arvotetaan näiden mielikuvien perusteella. Kategorisointi on

19 Jouko Lindstedtin arvio Skutnabb-Kankaan kirjasta *Linguistic genocide in education — or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, New Jersey & London: Lawrence Erlbaum Associates 2000. <http://akira.ruc.dk/~tovesk/lindstedt.htm> [Viitattu 9.9.2011]

ihmisen kognitiivinen ominaisuus, josta tuskin pääsemme kovin helposti eroon, mutta arvottamisesta on pyrittävä luopumaan. Nykyisessä systeemissä ”normaalius” antaa etuoikeuksia joita ”poikkeaville” ei suoda”²⁰

Länsimaisen audismin idea ja kielen ylivoimaisuuden kuvaus (phonocentrism) kiteytyy Brenda Brueggemannin runossa (1999, L. Baumanin 2004 mukaan):

*”Kieli on ihmisyttä;
puhe on kieltä;
siksi kuuro ihminen on epäinhimillinen
ja kuurous on ongelma.”*

Lopuksi vielä tiivistettynä audismin kolme dimensiot:

1. Käsitys, että joku on ylivoimainen siksi, että hänellä on kyky kuulla ja kuulevan tavat
2. Järjestelmän paremmuus perustuu kuulokykyyn
3. Metafyysinen orientaatio yhdistyy puhuvan ihmisen identiteettiin (käännös kirjoittajan) (L. Bauman 2004.)

4.8 Syrjintä-käsite viittomakielessä

Syrjinnästä puhuminen ja syrjinnästä viittominen ovat kaksi eri asiaa. Käsite ”syrjintä” on viittomakielessä melko uusi. Sen vuoksi ehkä myös syrjinnän käsite ei ole kuuroille aina selvä. Viittoma ”syrjintä” on suurin piirtein samanlainen kuin viittoma ”sortaa” (vrt englannin ”oppression”). ”Syrjintä” voidaan Markku Jokisen mielestä (17.10.2009) viittoa hieman syrjään työntäen, kun sortaminen on enemmän alaspäin painamista.

Vanhemmat kuurot ovat kokeneet sortoa kielensä vuoksi ns. oralismin aikana 1800-luvun lopulta aina 1960-luvulle (Kipo 2010, 16). 1970-luvulta alkaen kielen asema on pikkuhiljaa parantunut, joten nykyistä syrjintää vanhempien kuurojen voi olla vaikea hahmottaa. Markku Jokisen mukaan (yksityinen sähköposti 28.4.2011) sorron kokemus elää vahvasti mukana kuurojen kertomuksissa, syrjintä ikään kuin abstrahoi sen ja asettaa lainsäädännöllisiin kehyksiin. Käsitteellisiä ongelmia tuli esiin Syrjintä loppukoon – seminaarissa 17.10.2009 keskusteltaessa myös yhdenvertaisuudesta. Aiemmin sana ”yhdenvertainen” viitottiin lähinnä ”tasa-arvoinen”, mutta seminaarissa Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Markku Jokinen käsitettä selittäessään totesi, että lähempänä yhdenvertaista olisi viittoma

Kumpaakin viittomaa käytetään tilanteen mukaan vaihdellen.

Kuva 1: Syrjiä, sortaa, alistaa
(suvi.viittomat.net)

Kuva 2: Yleinen, yleisesti, tavallinen
(suvi.viittomat.net)

20 <http://feministi.wordpress.com/2009/08/01/keskenaan-risteavat-sorron-mekanismit/> [Viitattu 31.3.2011]

5 SYRJINTÄÄN LIITTYVIÄ ILMIÖITÄ

5.1 Rasismi

Käyn tässä lyhyesti läpi myös rasismia ilmiönä, koska se on lähellä esimerkiksi rotuhygieniää, joka on kohdistunut myös kuuroihin. Rasismi, klassisen määritelmän mukaan, tarkoittaa niitä kuvitelmia, joiden mukaan joku ihmisryhmä pitää itseään moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurisesti parempana ja nämä ominaisuudet periytyvät (Broberg 1989, Liebkindin 1994, 39 mukaan). Robert Miles (1994) käsittelee rasismia monesta eri näkökulmasta ja pohtii kriittisesti erilaisia rasismimääritelmiä. Milesin mielestä rasismi on ideologia, jonka merkitys väljähtyy, jos sitä käytetään arkisesti ja poliittisesti ilmaisemaan käyttäytymistä niitä ihmisiä kohtaan, joiden ajatellaan erottuvan meistä rodullisten tuntomerkkien ja kykyjen suhteen. Rasismi on käsitteenä melko nuori, se esiintyy sanakirjassa ensi kertoja 1930-luvulla. Ihmiset ovat aina kummeksuneet kohtaamiaan erivärisiä ja -kulttuurisia ihmisiä, mutta vasta kolonialismin myötä pikkuhiljaa alettiin alistaa siirtomaiden kansoja ja pakottaa heitä työhön ja länsimaiseen kulttuuriin. Kehittyi ajatus roduista ja niiden hierarkiasta. Esimerkiksi valkoista alettiin pitää puhtaana, mustaa likaisena. Rotuvihaa on kohdistettu myös muihin kuin mustiin, esimerkiksi juutalaisiin ja irlantilaisiin.

Rasismi korostaa valkoisen ”rodun” paremmuutta olemassa olevana asiana, vaikka rodulla käsitteenä ei ole biologista pohjaa eikä rotujen rajoja voida määrittää. Rasismia on esiintynyt monissa muodoissa orjakaupasta nationalismiin ja juutalaisvainoihin sekä uusnatsismiin. Sillä on kunakin aikana yhteys politiikkaan ja talouteen. Eri aikana ihmiset reagoivat materiaalsiin ja kulttuurisiin oloihin ja yrittävät ymmärtää oman elämänsä ehtoja muokkaamalla rasismista näkökulman itselleen. Rasismin takana voi olla myös tarkoitus varmistaa etuja. Joidenkin syrjiminen on tarpeen yhteiskunnassa, jotta myös huonompiin asuntoihin tai työpaikkoihin saadaan ihmisiä. Rasismilla on monia taloudellisia, poliittisia ja representatiivisia seurauksia, jotka muuttuvat historian myötä. (Miles 1994.)

5.2 Rotuhygienia

Rotujen puhtauden vaaliminen on rotuhygieniää (Puuronen 2001, 34). Sana ”rotu” tulee saksankielisestä sanasta ”rasse”. Rotuhygienian ajatuksena oli parantaa tai jalostaa rotua. Ajatus on ikivanha, mutta erityisesti jälkeläisten laadun valvonnasta kiinnostuttiin 1800-luvun lopulla, ja 1900-luvun alkupuolella siitä tuli maailmanlaajuinen aate. Sen ajan saksan kielessä sanalla ”rasse” oli kaksi merkitystä. Ensinnäkin sillä tarkoitettiin suurta joukkoa ihmisiä, joilla oli syntyperänsä vuoksi samanlaisia piirteitä (neekerirotu, valkoinen rotu). Toiseksi rodulla tarkoitettiin jonkin ryhmän laadullisia ominaisuuksia (joku voi olla ”rotuyksilö”). Anglosaksisissa maissa jälkeläisten laadun parantaminen, jota kutsutaan myös eugeniikaksi, sai alkunsa tiedemies Francis Galtonin ajatuksesta, että huolellisella rodunjalostuksella voidaan saada aikaan ”hyvin lahjakas ihmisrotu”. Rotuhygienia-termin loi saksalainen Alfred Ploetz, joka perusti ajatuksensa Darwinin Lajien syntyyn. Ploetzin määritelmän mukaan rotuhygienian pyrkimyksenä on säilyttää rotu tai laji terveenä ja jalostaa sitä täydellisemmäksi. Rotuhygienikot olivat jälkeläisten laadun lisäksi kiinnostuneita väestöpolitiikasta. Rotuhygienian kohde määriteltiin teorioissa hyvin väljästi, se saattoi olla rotu, kansa tai heimo, tämän päivän kielessä väestö. Yleensä rotuhygieniset toimet oli kohdistettu omaksi koetun ryhmän hyväksi. (Mattila 11 -15, 1999.)

Rotuhygienia voidaan jakaa antropologiseen, lääketieteelliseen ja väestöpoliittiseen rotuhygieniaan. Antropologista rotua voitiin selvittää vaikkapa kallonmittauksilla. Lääketieteellisenä ja väestöpoliittisena kohteena oli väestö, jonka laadun kriteereitä olivat viat, sairaudet, henkinen tila jne. Edellä mainitut rotuhygienian lajit jakaantuvat vielä positiiviseksi ja negatiiviseksi rotuhygieniaksi. Positiivisella tarkoitetaan esimerkiksi oman rodun jalostusta, käytännön kansanterveystyötä tai kelvollisten ihmisten syntyvyyden edistämistä. Negatiiviseen rotuhygieniaan kuuluivat muun muassa rotusekoitusten

estäminen, sterilointi ja kastrointi sekä abortointi ja avioliittojen kieltäminen. Negatiivisen rotuhygienian kohteet olivat ”biologisesti kelvottomia”. (Mattila, 16, 1999.)

Suomessa vuoden 1929 avioliittolakiin tuli ”kuuromykkiä” koskeva avioliittokielto. Lainvalmistelijat katsoivat kuuromykkyyden perinnölliseksi viaksi, johon kuurouden lisäksi kuuluivat heikko henkinen taso, tylsämielisyys ja muita synnynnäisiä vajavuuksia. Tällä perusteella kuuromykkien avioliittokielto olisi haluttu ehdottomaksi. Keskustelua käytiin siitä, milloin on kyse perinnöllisyydestä ja milloin ei. Suomessa haluttiin muita Pohjoismaita tiukempi avioliittokielto kuuroille. Vastustajat toivat esiin sitä, että kuuromykkyyden periytyminen oli kiistanalaista. Lopulta avioliittolakiin merkittiin kielto synnynnäisesti kuuromykkien avioitumiselle, mutta vuonna 1944 lakia lievennettiin vaihtamalla synnynnäisen tilalle perinnöllinen. ”Kuuromykkyys” poistettiin laista avioliiton esteenä vuonna 1969. (Mattila 255 -273, 1999.)

Suomalainen rotuhygienia oli asiantuntijoiden liike. Näitä asiantuntijoita olivat lääkärit, tiedemiehet jne. He ajattelivat oman asiantuntijuutensa perusteella kykenevänsä määrittämään toisen ihmisen edun ja toimivansa siten hänen parhaakseen huolimatta siitä, että toiminnan kohde oli asiasta eri mieltä. (Mattila 339 -348.) Rotuhygienian ajan kokemukset ovat kuurojen yhteisön muistissa vieläkin kuin sotamuistot valtaväestöllä. Maailman ensimmäinen kuuro rap-artisti Marko Vuoriheimo on purkanut yhteisön tunteita rap-kappaleessaan Kahleet²¹. Haastattelemistani kuuroista yksi oli kohdannut rotuhygieeniseen asenteeseen, kun lääkäri oli kieltänyt häntä menemästä naimisiin toisen kuuron kanssa.

Tämän päivän (positiivisena) rotuhygieniana monet kuurot kokevat sisäkorvaistutteen asentamisen kuuroille lapselle. Eräs haastatteleman kuuro työntekijä kertoi ruokapöytäkeskustelusta, jossa joku oli sanonut, ettei halua lapselleen sisäkorvaistutetta, koska sen jälkeen viittominen kielletään ja lapselle pitää vain puhua. Sen jälkeen lapselta puuttuu kieli niissä tilanteissa, missä istutetta ei voi käyttää. Mielipiteen esittäjällä saattoi olla kärjistynyt käsite viittomakielen kieltämisestä, mutta se kuvasti mielestäni monen kuuron tuntemaa pelkoa sisäkorvaistutetta ja siihen liittyvää kuntoutusta kohtaan. Lääkärit käyttävät asiantuntijavaltaa ja määrittelevät, että lapselle on parempi asentaa sisäkorvaistute, jotta hänestä voi tulla kuuleva. Myös (yleensä) kuulevat vanhemmat haluavat lapselleen kyvyn kuulla. Asiasta on käyty vanhempien keskustelua www.vauva.fi –sivustolla²² puolesta ja vastaan. Keskustelusta päätellen kaikki kuulevat vanhemmat haluavat lapselleen sisäkorvaistutteen, vaikka pohtivatkin sen mahdollisia riskejä. He suhtautuvat realistisesti laitteeseen ja tietävät, että se ei kaikkia ongelmia ratkaise. Kodeissa käytetään viittomia tai viittomakieltä. Jotkut keskusteluun osallistuneet pitävät parhaana lasten kaksikielisyyttä ja painottavat sitä, että kuuleminen ei estä viittomista.

Kuuroille sisäkorvaistutteen asentaminen voi olla viesti siitä, ettei kuuro ole hyvä sellaisenaan, vaan kuurosta tulee hyvä sitten, kun hän muuttuu kuulevaksi. Osa kuuroista vanhemmista on kuitenkin halunnut antaa lapselleen mahdollisuuden kuulla. Kuuloliiton Sisäkorvaistute-esitteessä²³ sanotaan: ”Erityisesti lapsilla kuntoutukseen kuuluu puheen kuntouttaminen ja puheenkehityksen seuraaminen puheterapiassa. Istutteen käyttäjä voi tarvittaessa käyttää kommunikaation tukena huulilta lukua, kirjoitustulkkauksia, viitottua puhetta tai viittomakieltä”.

Sisäkorvaistuteleikkaustenseurauksena Suomen kuurojen yhteisöpieneneet tulevaisuudessa huomattavasti, koska istutteen saaneiden lasten kanssa suositellaan yleensä käytettävän puhetta. Viittomakielen käyttöön toisena kielenä ei aktiivisesti kannusteta. Tosin tilanne vaihtelee kuntoutusyksiköittäin (Jurvainen 2003, 59). Vuosittain syntyy vain muutama kuuro lapsi, joka ei sisäkorvaistutteenkaan avulla tule saamaan

21 <http://www.youtube.com/watch?v=ITEyNwcCwdI&feature=related> [Viitattu 22.1.2011]

22 [viitattu 26.3.2011]

23 www.kuuloliitto.fi [viitattu 26.3.2011]

puhekuuloa (Kuurojen Liiton epävirallinen kysely peruskoululaisten määrästä tulevaisuudessa). Viittomakieli ja viittomakielinen kulttuuri ovat vaarassa (esim. viittomakielentutkija Päivi Rainò Ylen viittomakielisissä uutisissa 17.11.2008).

Tässä tilanteessa pitää muistaa, että ryhmän oikeudet on johdettu yksilön oikeuksista. Ryhmäeliitin intressit voivat olla ristiriidassa jäsenten etujen ja tavoitteiden kanssa (Railo 1999, 42). Jos kuurojen yhteisö haluaisi kieltää sisäkorvaistutteen, tavoite olisi ristiriidassa yksilön edun kanssa. Kuulevassa maailmassa erityisesti kuulevien vanhempien lapselle voidaan ajatella olevan etu kuulla. Toisaalta asia voi olla päinvastoin. Jos puhuttu kieli arvotetaan viitottua kieltä paremmaksi eikä lapselle anneta viittomakielien opetusta pienestä pitäen, herää kysymys, kenellä on oikeus päättää lapsen puolesta, mikä kieli hänelle tulee olemaan paras tulevaisuudessa, etenkin siinä vaiheessa, kun kuulon kehittymisestä ei vielä ole tietoa.

5.3 Oralismi

Oralismi eli puhemetodi on kuurojen opetuksen menetelmä, joka pitää tärkeänä sitä, että kuuroja opetetaan puhumaan ja lukemaan huulilta. Viittoa ei saa. Oralismi on osa kuurojen yhteisön syrjinnän historiaa. Suuntaus sai sijaa opetuksessa 1800-luvun loppupuolella. Pohjoismaihin oralismi levisi Saksasta (Wallvik 2001, 127 -130). Sen valtakausi kesti Suomessa 1970-luvulle asti. Oralismin ajan kuurot koululaiset kantavat sielussaan oralismin aiheuttamia ikäviä muistoja. Näistä kokemuksista on eräs kuuro kirjoittanut myös kirjan ”Pakko puhua” (Flinkman 2003).

”Nykyään on paljon parempi koulussa, kun lapset käyttävät viittomakieltä ja käyvät puheterapiassa... Minä opin puhumaan enemmän kuin viittomaan. Kieleni oli köyhää, koska puheenopetuksessa sanoja vain harjoiteltiin, eikä niiden merkitykseen kiinnitetty riittävästi huomiota. Saattoi olla, että osasin sanoa jonkun sanan oikein, mutta sanan merkityksestä minulla ei ollut aavistustakaan!” (Flinkman 2003, 41 – 42).

Puhumaan opettamisen seurauksena kuurojen oppilaiden tiedonsaanti jäi hyvin vähäiseksi, koska aikaa kului puheharjoitukseen opettamisen sijasta. Kuuroista, joita haastattelin tätä tutkimusta varten, yksi oli käynyt oralistisen koulun. Olen kuullut vanhempien kuurojen kertovan siitä, kuinka heitä koulussa lyötiin sormille, jos he viittoivat. Viittomakieli siirtyi nurkan takana salaa viitottuna lapselta toiselle. Oralismin valtakausi ajoittuu historiassa suurin piirtein samaan aikaan kuin rotuhygieniä, vaikkakin oralistinen opetus on monissa maissa yleistä tänäkin päivänä.

Oralismin kannattajat ajattelivat, että kuurojen on parempi opetella puhumaan, jotta heidän ei tarvitse rajoittaa kanssakäymistään vain toisiin kuuroihin. Oralismi ei kuitenkaan toiminut, vaan suuntauksen seurauksena kuurojen oppineisto ja sivistyneistö katosi ja kuurojen luku- ja kirjoitustaito romahti. Oliver Sacks kutsuu kielteistä suhtautumista viittomakieleen taikauskoksi. (Sacks 1992, 43 – 46.)

6 SYRJINNÄN EHKÄISEMINEN LAINSÄÄDÄNNÖN AVULLA

6.1 Kansainvälistä lainsäädäntöä

Kansainväliset yleissopimukset (esimerkiksi YK:n vammaisten henkilöiden ihmisoikeussopimus) sitovat laillisesti niitä valtioita, jotka ovat allekirjoittaneet sekä ratifioineet eli sisällyttäneet ne omaan lainsäädäntöönsä. Kaikki Pohjoismaat ovat laatineet oman lainsäädäntönsä yleissopimusten sisältöä vastaavaksi. Julistus puolestaan on asiakirja, joka velvoittaa moraalisesti sen allekirjoittaneita maita, mutta ei sido niitä oikeudellisesti.²⁴

Kansainvälinen oikeus ja Suomen sisäinen lainsäädäntö ovat periaatteessa erillisiä oikeusjärjestyksiä. Käytännössä ero ei ole yksiselitteinen silloin, jos eduskunta säätää lain, joka antaa kansainväliselle sopimukselle kansallisen lain aseman. Tällainen laillinen asema on esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksella. Yksilö voi vedota kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin asioidessaan esimerkiksi poliisin tai tuomioistuimen kanssa. Viranomaisten pitää tuntea ihmisoikeussopimusten sisältö ja soveltaa niitä tarvittaessa (ks. viite alla). Tärkeimpiä syrjäntäkieltoja ovat Yhdistyneiden Kansakuntien Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia, rotusyrjintää, naisten syrjintää ja lapsen sekä vammaisten oikeuksia koskevat yleissopimukset. Kansainvälinen työjärjestö ILO on tehnyt myös yleissopimuksen, joka liittyy työmarkkinoilla ja ammatinharjoittamisessa tapahtuvaan syrjintään ja UNESCO on tehnyt sopimuksen syrjinnän vastustamiseksi opetuksen alalla. Näiden kansainvälisten sopimusten lisäksi on Euroopan omia ihmisoikeussopimuksia ja syrjintäsäädöksiä. (Scheinin 1996, 12 -13.)

6.1.1 YK:n julistuksia ja sopimuksia

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa (Universal Declaration of Human Rights) vuodelta 1948 julistettiin, että ”kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan”. Julistuksessa käydään läpi kansalais- ja vapausoikeudet, poliittiset oikeudet, sekä taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet ja todetaan, että jokaisella on oikeus siihen, että nämä oikeudet voivat toteutua. Julistuksen pääasiat vahvistettiin myöhemmin kahdessa kansainvälisessä yleissopimuksessa.²⁵

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus) vuodelta 1966 sisältää kaksi tärkeää syrjäntäkieltoa. Artiklassa 2 kielletään syrjintä sanomalla, että ”jokainen on oikeutettu kaikkiin tässä julistuksessa esitettyihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta”. Sopimuskohta sisältää kaksi veloitetta: valtio ei saa rajata sopimuksessa mainittuja seikkoja millään tavalla ja toisaalta valtion pitää ryhtyä positiivisiin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Artikla 26 myös kieltää syrjinnän edellä mainituilla perusteilla ja edellyttää valtioilta aktiivisia toimia syrjinnältä suojelemiseksi. (Makkonen 2003, 45 – 47.)

Toinen yleissopimus on YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS). Taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset oikeudet ovat erityisen tärkeitä puhuttaessa yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä. Julkisen vallan suora tai epäsuora syrjintä, eli kansalaisten epäyhdenvertainen kohtelu, tapahtuu usein tällä alueella, erityisesti vammaisten, vanhusten, naisten ja ulkomaalaisten kohdalla. TSS-komitea on todennut, että aiemmin mainitun syrjäntäperusteiden luettelon ”muuta perusteita” on muun muassa vammaisuus. (Makkonen 2003, 48 -51.)

24 www.ihmisoikeudet.net [viitattu 2.4.2011]

25 www.ihmisoikeudet.net [viitattu 2.4.2011]

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

YK:n yleiskokous hyväksyi yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista (Convention on the Rights of Persons with Disabilities -CRPD) 13.12.2006. Suomi allekirjoitti sopimuksen ensimmäisten valtioiden joukossa 30.3.2007. Sopimuksen ratifiointiprosessi on Suomessa vielä kesken. Sopimus korostaa sitä, että vammaisille henkilöille kuuluvat samat oikeudet kuin muillekin eikä heitä saa kohdella eri tavalla, vaan yhdenvertaisuus pitää toteutua myös heidän kohdallaan. Sopimus pyrkii myös parantamaan oikeuksien toteutumista käytännön tasolla. Sopimuksen toteutumista valvoo sitä varten perustettu komitea. Vammaisten oikeuksien yleissopimuksen artiklassa 2 viittomakielet mainitaan puhuttujen kielten kanssa tasaveroisina. Sopimuksen artiklassa 9 edellytetään esteettömyyttä ja saavutettavuutta muun muassa viestinnässä ja sähköisissä palveluissa sekä pelastuspalveluissa. Viittomakielen tulkit mainitaan yhtenä saavutettavuuden välineenä. (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista jne. 2009.)

Artiklassa 21 vaaditaan valtioita edistämään viittomakielen käyttöä ja helpottamaan viittomakielen käyttöä virallisessa vuorovaikutuksessa. Vammaisten tiedonsaantia viestimien ja Internetin kautta kehoitetaan parantamaan niin, että jokainen saa sitä ymmärrettävässä muodossa. (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista jne. 2009.)

Artiklassa 23 sanotaan, että myös vammaisilla on oikeus lisääntymiseen. Lasta ei saa missään tapauksessa erottaa vanhemmistaan vanhempien vammaisuuden perusteella. Artiklassa 24 edellytetään, että viittomakielen oppimista ja kuurojen kulttuurisen identiteetin vahvistamista on tuettava ja muun muassa kuurojen lasten opetus toteutettava parhaalla mahdollisella kielellä. Artikla 27 vaatii tukemaan vammaisten koulutusta, työhön pääsyä ja työssä menestymistä. Artiklassa 30 mainitaan esimerkiksi vammaisten oikeus yhdenvertaiseen kulttuuriin ja kulttuurin saavutettavuuteen sekä oikeus seurata televisio-ohjelmia, teatteria ja muuta kulttuuritoimintaa saavutettavassa muodossa. Siinä myös kannustetaan edistämään vammaisten osallistumista valtaväestön virkistys-, vapaa-aika- ja urheilutoimintaan eri tasoilla. (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista jne. 2009.)

Ihmisoikeuksilla on vahva asema kansainvälisessä oikeudessa. Vaikka valtiot ovat suvereenieja, ne eivät silti saa kohdella kansalaisiaan miten tahansa. Kansainvälinen oikeus on perinteisesti sopimuksia niiden valtioiden välillä, jotka haluavat vapaaehtoisesti rajoittaa suvereniteettiaan jossain tietyssä asiassa, mutta universaalien ihmisoikeuksien ajatus rajoittaa kaikkien valtioiden oikeutta toimia ihmisoikeuksista piittaamatta. Kansainväliset ihmisoikeudet ovat yksittäisten ihmisten turva mahdollista valtion vahingollista toimintaa vastaan. Sen lähtökohta on se, että kaikilla maailman ihmisillä – huolimatta siitä missä he asuvat - on samat perusoikeudet.²³

Osaa kansainvälisistä ihmisoikeuksista on alettu pitää kaikkia velvoittavana kansainvälisenä tapaoikeutena, eli yleismaailmallisesti pätevinä oikeussääntöinä ja periaatteisina, joiden katsotaan velvoittavan kaikkia valtioita riippumatta siitä, mihin sopimukseen ne ovat sitoutuneet. Silti valtioiden sisäiset oikeusjärjestelmät ovat edelleen ihmisoikeuksien ensisijaiset takaajat. Kansainvälisen yhteisön vastuu ihmisoikeuksien toteutumisesta alkaa vasta silloin, kun valtio itse ei kykene asiasta huolehtimaan.²⁶

6.2 Eurooppalaisia sopimuksia

Euroopan laajin ja vanhin ihmisoikeusjärjestö on Euroopan neuvosto (EN). Siihen kuuluu huomattavasti enemmän (47) valtioita kuin Euroopan Unioniin. Suomi liittyi neuvoston jäseneksi vuonna 1989.²⁷

26 Ihmisoikeuksista valittaminen. www.ihmisoikeudet.net [Viitattu 17.4.2011]

27 <http://www.finlandcoe.fr/public/default.aspx?nodeid=35770&contentlan=1&culture=fi-FI> [Viitattu 14.4.2011]

EN:n jäsenmaat solmivat yleissopimuksen ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus) vuonna 1950. Sen 14 artikla kieltää syrjinnän ”sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvan” syyn perusteella. Sopimus käsittää kattavasti erilaisia poliittisia ja kansalaisoikeuksia ja vapauksia (Scheinin 2003, 59). Sopimuksen artiklassa 5 oikeutetaan oman kielen käyttö rikosasioissa: ”Vapaudenriiston kohteeksi joutuneelle on viipymättä ilmoitettava hänen ymmärtämällään kielellä vapaudenriiston perusteet ja häneen mahdollisesti kohdistetut syytteet”. Artiklassa 6 sanotaan, että henkilöllä on ”oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä” ja ”oikeus saada maksutta tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä”²⁸.

Euroopan neuvoston jäsenvaltiot ratifioivat Euroopan ihmisoikeussopimuksen, ja yksilö tai ryhmä, joka on tullut loukatuksi sopimuksen sisältävissä asioissa, voi valittaa asiasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Tuomioistuin on käsitellyt muiden muassa kieleen ja vammaisuuteen perustuvia syrjintätapauksia (Makkonen 2003, 59). Tuomioistuin valvoo Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusta. Sillä ei kuitenkaan ole valtaa määrätä rangaistusmenettelyä (Kari, 2010).

Euroopan Unioni (27 jäsenmaata) puolestaan on voimakas kansainvälinen toimija, jonka lainsäädäntö eli artikkelit sitovat heti jäsenvaltioita ja ohittavat kansallisen lainsäädännön. Sosiaalipoliittinen lainsäädäntö EU:ssa on vähäistä ja suurin osa siitä liittyy tasa-arvoon ja syrjintään työelämässä. (Kari 2010.)

Euroopan Unionin Perusoikeuskirjassa, josta vuonna 2009 tehtiin Lissabonin sopimuksella perussopimusten tapaan velvoittava asiakirja, on koottu yhteen EU:ssa voimassaolevat perusoikeudet. Perusoikeuskirjassa tunnustetaan lukuisia EU:n kansalaisten ja EU:n alueella asuvien henkilöiden yksilö- ja kansalaisoikeuksia sekä sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia oikeuksia ja vahvistetaan ne osaksi EU:n oikeutta. Sen 21 artikla sisältää syrjintäkiellon, jossa ”kielletään kaikenlainen syrjintä, joka perustuu sukupuoleen, rotuun, ihonväriin tai etniseen taikka yhteiskunnalliseen alkuperään, geneettisiin ominaisuuksiin, kieleen, uskontoon tai vakaumukseen, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen tai muuhun sellaiseen seikkaan.” Perusoikeuskirjaa sovelletaan EU:n jäsenvaltioihin siltä osin kun ne laittavat täytäntöön EU-oikeutta.²⁹

EU hyväksyi vuonna 2000 kaksi yhdenvertaista kohtelua koskevaa direktiiviä: työsyryntädirektiivin (2000/78/EY), joka koskee yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa sekä rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta annetun rotusyrjintädirektiivin (2000/43/EY). Nämä on sovellettu Suomen kansalliseen lainsäädäntöön. (Kari, 2010.)

Euroopan komissio on tehnyt strategian esteiden poistamiseksi vammaisten ihmisten osallistumiselta (European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe). Komissio on asettanut strategialle kahdeksan painopistealuetta: esteettömyys ja saavutettavuus, osallistuminen, yhdenvertaisuus, työllisyys, koulutus, sosiaaliturva, terveydenhuolto ja ulkoiset toimet. Näillä pyritään parantamaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta EU:ssa.

EU:n komission julkaiseman Eurobarometri –tutkimuksen (No. 296) mukaan puoli miljoonaa

28 <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063> [Viitattu 3.4.2011]

29 http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/l33501_fi.htm [Viitattu 3.4.2011]

suomalaista kokee vuosittain syrjintää. Kyse on vakavasta ilmiöstä (Oikeusministeriön tiedote 12/42/2006, 16.11.2010).

6.3 Suomen lainsäädäntöä

Varsinaisia syrjintäsäännöksiä on Suomessa vain perustuslaissa, rikoslaissa ja yhdenvertaisuuslaissa (Ahtela ym. 2006, 203). Julkisyhteisöillä on velvollisuus suunnitella toimintansa yhdenvertaiseksi ja syrjimättömäksi sekä seurata suunnitelmien toteutumista. (Tella 2005, 2). Lainsäädännöllinen lähestymistapa on helppo keino tarkastella syrjintää yhteiskunnallisena ilmiönä. Lainsäädäntö ei kuitenkaan ole kattava: siinä on puutteita ja aukkoja, minkä vuoksi kaikilla syrjintäperusteilla ei ole samanlaista oikeussuojaa (Aaltonen ym. 2009, 10). Moniperusteisen syrjinnän kohteeksi joutunut voi arvioida sattunutta tilannetta kokonaisuutena ja ”valita syrjintäperusteen, joka tarjoaa tehokkaimmat oikeusturvakeinot, vaikka jokin toinen syrjintäperuste olisi lähempänä hänen identiteettiään” (Aaltonen ym. 2009, 20 – 21).

6.3.1 Perustuslaki

Suomen perustuslain 6 § koskee yhdenvertaisuutta. Siinä säädetään, että ”ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. Perustuslain yleistä yhdenvertaisuutta ja syrjintää koskeva säännös koskee myös kielellisiä oikeuksia. Perustuslain kielellistä syrjintää koskevat säännökset koskevat kaikkia kieliä, ei vain kansalliskieliämme. 17 §:ssä on säädetty oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin. Tämä koskee lähinnä kansalliskieliä, mutta myös muunkielisillä on oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään. Viittomakieli rinnastetaan perustuslaissa puhuttuihin kieliin. 17 §:ssä sanotaan, että ”viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla”. Perustuslain syrjintäkielto koskee myös koulutusta. (Ahtela ym. 2006, 203 – 206.)

Perusoikeudet velvoittavat lainsäädäntötoimintaa ja vaikuttavat sitä kautta ihmisten elämään. Ihmiset voivat vedota perusoikeuksiinsa tuomioistuimissa ja viranomaisissa, joiden tehtävä on tulkita lakeja yksilön perusoikeuksien toteutumisesta huolehtien³⁰.

6.3.2 Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslailla vuonna 2004 toimeenpantiin Suomessa Euroopan yhteisön rotusyrjintädirektiivi (2000/43/EY) ja työsyryntädirektiivi (2000/78/EY). Suomen lainsäädännössä aiemmin olleet syrjinnän kiellot jäivät voimaan edelleen. Yhdenvertaisuuslaki on yleislaki. Yhdenvertaisuuslaissa kiellettyjä syrjintäperusteita on enemmän kuin direktiiveissä. Yhdenvertaisuuslain 6 pykälän 1 momentissa kielletään sekä luonnollisten että oikeushenkilöiden³¹ syrjintä ”iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. (Ahtela ym. 2006, 184).

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on ”edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjintätilanteissa”. Laissa kielletään sekä välitön että välillinen syrjintä, ohje tai käsky syrjiä sekä häirintä. Lakia sovelletaan (2 §) sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa esimerkiksi silloin, kun kyse on työhönottoperusteista, työoloista tai työehdoista, koulutuksesta, mukaan lukien erikoistumis- ja uudelleen koulutuksen, tai ammatillisen ohjauksen saamisesta.

30 <http://www.kansanvalta.fi/Etusivu/Oikeudet/PerusoikeudetSuomessa> [Viitattu 3.4.2011]

31 ”Oikeushenkilö on yritys tai organisaatio jolla on oma oikeuskapasiteetti” (www.e-economic.fi) [Viitattu 2.4.2011]

Yhdenvertaisuuslain 5 §:llä halutaan edistää vammaisten yhdenvertaisuutta. Sillä toteutetaan työ syrjintädirektiiviä, mutta sen lisäksi halutaan huomioida erityisesti vammaiset, joten pykälässä säädetään, että vammaisten henkilöiden työhön tai koulutukseen pääsemiseksi, työssä selviytymiseksi ja uralla etenemiseksi pitää tehdä kohtuullisia mukautuksia. Nykyisessä laissa ei käy ilmi, mitä seuraa, jos tätä ei noudateta. Mukautuksen laiminlyöntiä ei myöskään ole määritelty syrjinnäksi, vaikka se voidaan tulkita välilliseksi syrjinnäksi. (Ahtela ym. 2006, 251 -155.) Jos jotakuta syrjitään vammaisuuden perusteella yhdenvertaisuuslaissa mainituissa tilanteissa, hän voi saada yhdenvertaisuuslain 9 §:ssä mainittua loukkauksen laadun mukaista rahallista hyvitystä. Lain 7 §:ssä mainitaan myös *käänteinen todistustaakka*, mikä tarkoittaa sitä, että jos joku katsoo joutuneensa 6 §:n vastaisen menettelyn kohteeksi ja esittää tuomioistuimessa tai viranomaisen käsittelyssä selvityksen asiasta ja sen perusteella on syytä olettaa syrjintää tapahtuneen, niin vastaajan on osoitettava, että kieltoa ei ole rikottu. Tämän vuoksi syrjintäkanteiden ajaminen on helpompaa yhdenvertaisuuslain kuin rikoslain perusteella. Yhdenvertaisuuslain tarkoitus onkin syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojan parantaminen (Lepola ym. 2007, 12). Lain seuraamusjärjestelmä ei koske syrjintää kielen perusteella (Ahtela ym. 2006, 203).

Yhdenvertaisuuslain kritiikkiä

Yhdenvertaisuuslaki on epätasapainossa siinä mainittujen syrjintäperusteiden osalta. Tähän vaikuttaa se, että sen säätämisen taustalla on kaksi eri Euroopan unionin direktiiviä: rotusyrjintädirektiivi ja työelämädirektiivi. Laki on laajempi etnisen alkuperän perusteella tapahtuvan syrjinnän osalta kuin muiden. Esimerkiksi vammaisten syrjintäsuojaa pitäisi parantaa. Lisäksi etniseen alkuperään perustuvaa syrjintää valvovat vähemmistövaltuutettu ja syrjintälautakunta, mutta muiden syrjintäperusteiden osalta ei ole olemassa valvovaa ja neuvovaa viranomaista. Poikkeuksena on työelämä syrjintää valvova työsuojeluviranomainen. (Lepola ym. 2007, 12 – 13.)

Tällä hetkellä yhdenvertaisuuslakia ollaan uudistamassa. Uudistuksen tarve johtuu YK:n vammaisyleissopimuksen ratifioimiseen liittyvistä lakimuutoksista sekä EU:ssa valmisteilla olevasta uudesta yhdenvertaisuusdirektiivistä sekä yllä mainituista nykyisen lain epäkohdista. (Oikeusministeriön tiedote 12/42/2006, 16.11.2010.) Uudistuksen lähtökohtana oli tarve saada aikaiseksi sellainen lainsäädäntö, jossa kaikki syrjintäperusteet ovat samanlaisten oikeussuojakeinojen ja seuraamusten piirissä (Nyman 2010).

Eri järjestöt ovat antaneet kommenttinsa laista. Lausunnoissa on kiinnitetty huomiota eri syrjintäperusteiden epätasapainoon sekä syrjinnän valvonnan jakautumiseen usealle eri elimelle. Esimerkiksi Kuurojen Liitto on kommentissaan toivonut, että syrjintäasioiden käsittelyä varten perustettaisiin yksi yhdenvertaisuuslautakunta ja asioita valvoisi yhdenvertaisuusvaltuutettu. Lisäksi moniperusteista syrjintää ja läheissyrjintää vaaditaan kiellettäväksi. Lakia ei kuitenkaan saatu valmiiksi tällä vaalikaudella, vaan se siirtyy seuraavalle hallituskaudelle (Oikeusministeriön tiedote 12/42/2006, 16.11.2010).

6.3.3 Rikoslaki

Rikoslaisissa (11 luku 9 pykälä) on säädetty syrjintärikoksesta, josta voi saada rangaistuksen. Syrjintä on kiellettyä virantoimituksessa ja muussa julkisessa tehtävässä, yleisön palvelussa ja ammatin harjoittamisessa sekä julkista tilaisuutta tai kokousta järjestettäessä. Jokaista pitää palvella yleisesti noudatettavilla ehdoilla, ketään ei saa estää pääsemästä yleiseen tilaisuuteen tai poistaa sieltä eikä ketään saa laittaa huonompaan asemaan henkilökohtaisten ominaisuuksien vuoksi (esimerkiksi kielen, terveydentilan tai muun näihin rinnastettavan tekijän – kuten vammaisuuden -vuoksi). Rikoslain syrjintäpykälää sovelletaan kaikessa muussa paitsi työ syrjinnässä, jota koskevat omat säännöksensä. Syrjintäsäädökset eivät koske yksityishenkilöitä. Erilainen kohtelu ei myöskään ole rangaistavaa, jos siihen on yleisesti hyväksyttävä syy. Rikoslaki edellyttää, että syrjintä on tahallista. (Ahtela ym. 2006, 181 -184.)

Rikoslain syrjintäsäännöstä voi käyttää myös koulutukseen liittyvissä asioissa (Ahtela ym. 2006, 206). Vammaisuuden tai kielen vuoksi ei saa ketään asettaa huonompaan asemaan, mutta hyväksyttävien syiden vuoksi voidaan esim. järjestää tietyille kieliryhmälle omakielistä koulutusta (Ahtela ym. 2006, 206).

Jos jotakuta syrjitään rikoslain osoittamalla tavalla, hän voi tehdä asiasta rikosilmoituksen. Sitä ei kuitenkaan kannata tehdä harkitsemattomasti, koska perättömästi ilmiannosta voi saada rangaistuksen. Viranomaiselle voi tehdä tutkintapyynnön, jolloin poliisi ja syyttäjät harkitsevat, onko kyseessä rikos. Rikoslain mukaisesta syrjintärikoksesta voi saada sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta (Könkkölä 2003). Lisäksi rikoslaisissa kielletään erikseen työsyrintä (47:3 §), joka on kielletty myös työsuhteissa (2:2 §) (Lepola ym. 2007, 10).

Vammaisten ihmisoikeuksien valvonta Suomessa perustuu pääosin kanteluihin. Kantelu kohdistuu yleensä viranomaisen toimintaan. Kantelussa voi kertoa vapaamuotoisesti kokemastaan viranomaisen huonosta kohtelusta. Kanteluiden käsittelystä vastaavat eduskunnan oikeusasiamies ja oikeuskansleri.³² Jos joku ei ole tyytyväinen saamaansa kohteluun sosiaali- ja terveydenhuollossa, hän voi ottaa yhteyttä esimerkiksi sosiaaliasiamieheen, tehdä muistutuksen palvelua tarjonnan laitoksen johdolle, valittaa oikeuteen tai tehdä kirjallisen kantelun Aluehallintovirastoon³³, joka valvoo alueensa kunnallista sosiaali- ja terveydenhuoltoa³⁴. Vammaisten ihmisoikeuskeskuksen (VIKE) nettisivuilla voi tehdä ilmoituksen vammaisten henkilöiden syrjinnästä (<http://www.kynnys.fi/vike.html>).

6.3.4 Positiivinen erityiskohtelu

Perinteisesti vammaisten henkilöiden asemaa on haluttu edistää positiivisilla toimenpiteillä ja siksi on vältetty syrjinnän kieltoja. Sen sijaan perustuslaissa on määritelty vammaisten henkilöiden perusoikeuksia kuten liikkumisvapaus. Näitä positiivisia toimenpiteitä on tuettu mm. säätämällä laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista, jota sovelletaan silloin, kun henkilö ei saa riittäviä palveluita jonkun muun lain perustella. (Ahtela ym. 2006, 196.)

Positiivisten erityistoimien, esimerkiksi tulkkauspalvelun tai vammaispalvelun sekä työelämässä tarvittavien mukautusten tarkoituksena on korjata erimuotoisesta syrjinnästä aiheutuvia haittoja. Sillä tavoitellaan käytännön tasa-arvoa ja sen vuoksi sallitaan erilainen (tosin positiivinen) kohtelu kiellettyjen perusteiden nojalla. (Makkonen 2003, 11 -12.)

Positiivisesta erityiskohtelusta säädetään sekä tasa-arvolaisissa että yhdenvertaisuuslaissa. Positiivisilla erityistoimilla tarkoitetaan yhtäläisten mahdollisuuksien luomista heikommassa asemassa oleville, esimerkiksi naisille tai vammaisille (Ahtela ym. 2006, 257 -259). Rotusyrjinnän vastaisen yleissopimuksen 1 artikla 4 kappale vuodelta 1965 tuo esiin seikan, minkä perusteella samankaltaisesta kohtelusta voidaan poiketa yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi: se on sallittua silloin, kun sillä on hyväksyttävä peruste (heikommassa asemassa olevien aseman parantaminen) ja kun se on kohtuullista (luonteeltaan tilapäistä silloin, kun jotkut muuten jäisivät heikompaan asemaan) (Scheinin 1996, 10).

Ihmiset ovat lain edessä samanarvoisia (muodollinen yhdenvertaisuus), mutta käytännössä kaikki eivät ole yhdenvertaisia, vaan yhteiskunnassa esiintyy eriarvoisuutta. Positiivisella erityiskohtelulla halutaan pyrkiä tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. (Scheinin 1996, 10.) Positiivinen erityiskohtelu on ihmisten erilaisuuden huomioimista julkisen elämän järjestelyissä (Tella 2005, 5).

32 www.ihmisoikeus.net [Viitattu 3.4.2011]

33 www.avi.fi [Viitattu 3.4.2011]

34 http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/asiakkaanoikeudet/valittaminen [Viitattu 3.4.2011]

6.3.5 Kielilainsäädäntö

Kielilainsäädäntöön kuuluvat kielilain lisäksi muissa laeissa ja asetuksissa mainitut kielelliset oikeudet. Kielilaki uudistettiin vuonna 2004. Uudistus edellyttää, että perustuslain mukaiset oikeudet toteutuvat ja että viranomaiset huolehtivat yksilön kielellisistä oikeuksista, niin että tämän ei tarvitse erikseen vedota niihin. Kielilaki on yleislaki, joka määrittää kielellisten palveluiden vähimmäistason. Jokainen viranomainen valvoo, että sen omalla toimialalla tätä lakia noudatetaan (Lepola ym. 2007, 151). Vaikka kielilaki koskee vain kansalliskieliä, sillä on merkitystä myös muihin kieliryhmiin kuuluvien kielellisten oikeuksien paranemiselle (Johansson ym. 2005, 293). Viranomaiset saavat antaa parempaakin palvelua kuin laki edellyttää. Esimerkiksi suomenkielinen tuomioistuin voi ottaa vastaan myös muunkielisiä asiakirjoja todisteina. Suomen kielilaki turvaa kansalliskielten suomen ja ruotsin aseman. Viittomakielisten oikeudet turvataan perustuslaissa.

Kielilakiin ei sisälly sanktioita siitä, että lakia jätettäisiin noudattamatta. Ei ole myöskään mitään erityisiä valvontaelimiä, jotka valvoisivat kielilain noudattamista. Kielilainsäädännön soveltamista seurataan vuosittain valtioneuvoston eduskunnalle antaman kertomuksen avulla. Vuonna 2009 annetussa seurantakertomuksessa³⁵ sanotaan, että viranomaiset eivät ole noudattaneet edellisen kertomuksen suosituksia. Kertomuksessa on todettu, että kansalaisten kielellisten oikeuksien toteutumisen säännöllinen seuranta puuttuu. Suomi raportoi myös Euroopan neuvostolle sen ministerikomitean suositusten toteutumisesta. Komitea on ollut huolissaan muun muassa saamenkielisten oikeuksista ja vähemmistökielten asemasta mediassa. (Lepola ym. 2007, 151 – 155.)

Laki velvoittaa Yleisradiota tuottamaan ohjelmia muun muassa viittomakielellä. Yle teki vuonna 2006 erillisen vähemmistökieliä koskevan strategian vuosille 2006 -2010, mitä on pidetty hyvänä, mutta epärealistisena, koska Ylelle ei ole annettu rahaa sen toteuttamiseksi (Lepola ym. 2007, 154 – 155).

Potilaan kielellisistä oikeuksista säädetään tarkemmin potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa. Sen 5 §:ssä sanotaan, että ”terveydenhuollon ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä taikka potilas ei aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta”. Harvat sairaalat tai terveyskeskukset tilaavat tulkin itse, yleensä se jää potilaan vastuulle.

Hallintolain 26 §:ssä sanotaan, että ”viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos: 1) romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä. Asia voidaan tulkita tai kääntää sellaiselle kielelle, jota asianosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän. Asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi viranomainen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muussakin kuin 1 momentissa tarkoitettussa asiassa”³⁶.

Hallintolain 9 §:ssä sanotaan myös, että ”viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Asiakkaan oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa asioidessaan on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään tai mitä johtuu Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista”.

Lainsäädäntö ei kata kaikkia tilanteita, joissa yksilö kokee tulleen syrjityksi. Oikeussuoja vaihtelee myös jonkin verran riippuen syrjintäperusteesta (Makkonen 2003, 15). Kielilainsäädännöstä ja viittomakieltä koskevan kielilain tarpeellisuudesta on kirjoitettu tarkemmin juuri julkaistussa Suomen viittomakielten kielipoliittisessa ohjelmassa (2010).

35 <http://www.om.fi/1236880953561> [Viitattu 3.4.2011]

36 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434> [Viitattu 3.4.2011]

7 SYRJINTÄKOKEMUSTEN SELVITTÄMISTÄ

7.1 Verkkokysely

Tätä työtäni edelsi aiemmin mainitsemani Kuurojen Liiton vuonna 2008 ennen joulua verkkosivuillaan (www.kl-deaf.fi) tekemä syrjäntäkysely, johon vastasi lyhyessä ajassa 98 henkilöä. Kyselyssä oli 12 etukäteen valmisteltua kokemuslausetta, joista vastaaja voi valita yhden tai useamman (liite 3). Lauseista viisi liittyi työelämään, kaksi opiskeluelämään ja kaksi molempiin. Yksi kysymyksistä liittyi tulkin käyttöön ja yksi yleensä syrjäntään. Yhtenä vaihtoehtona oli ”en ole kokenut syrjäntää”. Lisäksi kyselyssä oli kaksi avointa kysymystä: 1.) Kerro tarkemmin kokemistasi syrjäntätilanteista ja 2.) Muita ajatuksiasi yhdenvertaisuudesta ja syrjäntästä.

Syrjäntäkysely oli toteutettu sekä suomen kielellä että viittomakielellä, mutta avoimiin vastauksiin piti vastata suomeksi. Kuurojen Liitto korostaa, että kyseessä ei ollut tieteellinen tutkimus, vaan vapaamuotoinen selvitys. Verkkokyselyn lauseet painottuivat opiskelu- ja työelämään sekä tulkin käyttöön. Vaihtoehtoista sai valita yhden tai useamman. Avoimissa kysymyksissä oli mahdollista kertoa vapaasti kokemuksista. Koska avoimiin kysymyksiin piti vastata suomeksi, se on saattanut joidenkin kohdalla rajoittaa vastaamista.

Kyselyyn vastanneista 90 % oli alle 60-vuotiaita, 72 % vastaajista oli naisia. Verkkokyselyn arveltiin rajanneen vastaajien ikää. Vastaajat oli jaoteltu lääneittäin. Suurin osa heistä oli Etelä-, Länsi- ja Itä-Suomen läänien alueelta, Oulun ja Lapin läänistä vastaajia oli yhteensä vain 3 %. Vastanneista suurimmalla osalla oli toisen asteen ammatillinen koulutus, seuraavaksi eniten oli peruskoulun käyneitä. Loput olivat ylioppilaita ja korkeakoulutuksen saaneita. Iältään vastaajista noin 60 % oli 18 -40-vuotiaita ja noin kolmannes 40 – 60 -vuotiaita.

Vastanneista noin 60 % ilmoitti kokeneensa syrjäntää ja puolet vastaajista oli sitä mieltä, että syrjäntän peruste oli kuurous tai kieli. Kyselyssä ei eroteltu näitä kahta asiaa, eli vammaa ja kieltä, toisistaan (Liite 3, kysymys k).

Kyselyn perusteella nousi ennakoitavasti esiin erityisesti työelämään liittyvä syrjäntä: noin puolet ilmoitti, että kuulon puute oli noussut työpaikan saamisen esteeksi, reilu 40 % oli sitä mieltä, että työnantaja oli kieltänyt palkkaamasta kuuroa. Noin 30 % oli sitä mieltä, että ei ollut saanut työtä sen vuoksi, että työnantajan mielestä hakijan suomen tai ruotsin kieli oli ollut liian heikko, vaikka vastanneiden mielestä kielitaito olisi riittänyt kyseessä olevaan työhön. Neljäsosa vastaajista ilmoitti saaneensa huonompaa palkkaa samasta työstä kuin kuulevat. Kolmannes koki tulleen opiskelu- tai työpaikalla huonosti kohdelluksi kuuroutensa vuoksi. Tähän liittyivät kaksi kysymystä (Liite 3, g ja h) menevät hieman päällekkäin. Kuurouden tai kielen perusteella huonompaa kohtelua arveli kohdanneensa puolet vastaajista.

Neljäsosa vastaajista oli sitä mieltä, että ei ollut saanut opiskelupaikkaa, koska opintoja pidettiin kuuroille sopimattomana. Epäselväksi jää, kuka piti opintoja sopimattomana, oliko kyse oppilaitoksen tekemästä arvioinnista vai jonkun muun tahon. Suunnilleen sama määrä kyselyyn osallistuneista vastasi, ettei ollut voinut vastaanottaa opiskelupaikkaa tulkin puuttumisen vuoksi. Kolmannes vastaajista ilmoitti, että heiltä oli evätty mahdollisuus käyttää tulkia asiointitilanteissa.

Avoimissa kysymyksissä pyydettiin vastaajia kertomaan omista syrjäntään liittyvistä kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja, kasvatustieteen maisteri Markku Jokinen, ryhmitteli avoimet vastaukset seuraaviin selvästi havaittaviin luokkiin:

- Tilanteeseen liittyvät kokemukset
- Sosiaalisiin suhteisiin liittyvät kokemukset
- Asenteisiin liittyvät kokemukset
- Kieleen ja kommunikaatioon liittyvät kokemukset

Suurin osa vastauksista sisältyi yllä olevien otsikoiden alle, mutta myös muita mainintoja oli. Jokisen mukaan myös muunlaisia luokitteluja olisi ollut mahdollista tehdä (yksityinen sähköposti 28.4.2011). Omaan ryhmään vastauksista erottui myös sisäryhmäsyrijntä.

Luokkia ei ole tarkemmin kirjoitettu auki, joten tuloksista ei voi päätellä, mikä ero on esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin ja asenteisiin liittyvillä kokemuksilla tai sosiaalisilla suhteilla ja kommunikaatiolla. En ollut itse mukana selvitystä tekemässä, joten asia jää siltä osin minulle hieman epäselväksi.

Kyselyn tuloksia käsiteltiin ryhmäkeskusteluissa Kuurojen Liiton yhdistystason neuvottelupäivillä 24.-25.1.2009. Neuvottelupäiville osallistui kuurojen yhdistysten edustajia ympäri maan, eli samaa kohdeyhmää kuin oman tutkimukseni haastateltavat. Ryhmäläiset arvioivat yli 60-vuotiaiden vastanneiden vähyden johtuvan siitä, että ikäihmiset eivät osaa käyttää tietokonetta kuten kuin nuoremmat. Valmiit vaihtoehdot oli osoitettu tavallaan nuoremmille, koska ne liittyivät työ- ja opiskeluelämään. Vapaata kirjoittamista rajoittaa monen kuuron kohdalla puutteellinen suomen kielen taito. Ryhmäläiset arvelivat, että tulokset olisivat olleet toisen näköisiä, jos vanhemmat ihmiset olisivat vastanneet enemmän. Vanhempi ikäpolvi on kokenut ns. oralismin ajan, jolloin viittomakieli oli kielletty kieli ja kuurot pakotettiin puhumaan. Ikäihmisten puuttumiseen arveltiin vaikuttaneen myös sen, että syrjintä käsitteenä oli outo.

Ryhmäkeskustelussa nousi esiin kymmenittäin erilaisia syrjintäkokemuksia, joita kirjattiin ylös. Suurin osa niistä liittyi sosiaalisiin suhteisiin, työelämään, koulutukseen ja opintoihin, sosiaalipalveluihin kuten tulkkauspalvelu, ikään sekä kieleen, kommunikaatioon ja tiedonsaantiin. Ryhmien kokemuksissa näkyivät välitön ja välillinen, moniperustainen ja rakenteellinen syrjintä, mutta osa keskustelussa esiin nousseista asioista voitaneen tulkita vain epäasialliseksi käytökseksi ja ihmissuhderistiriidoiksi, jotka eivät ole syrjintää (kommentti, Päivi Lappi, Kuurojen Liitto ry 13.4.2011).

Kyselyn tekninen toteutus ja ajankohta ennen joulua sai kritiikkiä. Selvitystä olisi toivottu tehtäväksi haastatteluna, jolloin olisi ollut mahdollista vastata omalla kielellä. Ryhmäkeskustelussa todettiin myös, että ennen vastaamista olisi hyvä saada tietoa, mitä syrjintä tarkoittaa, miten se määritellään, millaisia syrjinnän muotoja on olemassa ja miten syrjintään voi reagoida. (Hedrén & Huovinen 2009.)

Haastatteluissani nousi esiin samoja teemoja kuin kyselyssä. Eniten syrjintäkokemuksia haastateltavilla oli työelämään ja tulkkauspalveluun liittyvissä asioissa, mutta näitä ei voi välttämättä erottaa toisistaan. Asiat kiehtoutuvat toisiinsa kuten tilanteessa, jossa työnantaja kieltää kuuroa työntekijää käyttämästä tulkkia työpaikalla.

7.2 Haastattelu kuurojen syrjintäkokemuksista

Tutkielmassani pyrin selvittämään sitä, millaisia ovat ne kokemukset, jotka viittomakieliset kuurot kokevat syrjinnäksi. Välttämättä ne eivät ole juuri sitä, mitä yleensä pidetään syrjintänä. Koska syrjinnän käsite on vielä monille kuuroille aika outo, on hyvä saada tietoa siitä, millaiseksi he sen ymmärtävät. Sen jälkeen on helpompi keskustella siitä, mikä määritellään syrjinnäksi ja mikä kenties on jotakin muuta. Kuurojen omat kokemukset ja ajatukset syrjinnästä avaavat myös meille kuuleville heidän kokemismaailmaansa.

Fenomenologia on mannermainen filosofinen suuntaus, jota voidaan käyttää kokemuksiä tutkittaessa. Sen keulahahmona pidetään Edmund Husserlia (1859 – 1938), joka etsi kysymyksiinsä vastauksia analysoimalla kokemuksia sellaisina kuin ne kokevalle henkilölle näyttäytyvät (Rouhiainen 2007). Fenomenologiassa korostuvat ihmiskäsitys, eli millainen ihminen on tutkimuskohteena, ja tiedonkäsitys,

eli miten ja millaista tietoa kohteesta voidaan saada (Laine 2001, 26). Tutkielmassani tarkastelen ihmistä lähinnä kulturalistisen ihmiskäsityksen mukaan, koska siinä katsotaan, että ihminen oppii omassa ympäristössään kielen ja kulttuurin, joiden avulla hän jäsentää maailmaansa. Kieli taas yhdistää ihmisen muihin ihmisiin ja yhteisöön. Kulturalismissa on se vaara, että jos ihminen nähdään vain oman kielellisen yhteisönsä tuotoksena, niin on vaikea verrata eri kulttuurien ja yhteisöjen normeja ja arvoja keskenään (peda.net). Kulturalistinen ihmiskäsitys tässä tilanteessa auttaa minua hahmottamaan sitä, miten erilaisiksi muotoutuvat kuulevien/puhuvien ihmisten ja kuurojen/viittovien ihmisten maailmankuvat.

Fenomenologiassa kokemus ymmärretään ihmisen suhteessa siihen maailmaan, jossa hän elää. Kokemus syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Fenomenologien mukaan ihmisen maailmasuhde perustuu kokemukseen. Kaikki mitä tapahtuu, merkitsee ihmiselle jotakin; hänen suhteensa maailmaan on intentionaalinen eli tarkoituspääinen. Fenomenologien varsinaisen tutkimuksen kohde on merkitys, jonka ihminen antaa kokemukselleen. ”Maailma, jossa elämme, näyttäytyy meille merkityksinä” (Laine 2001, 27 -28). Yleensä fenomenologiassa tulkitaan ihmisen kokemuksia ja pyritään löytämään niitä merkityksiä, mitä hän antaa kokemuksilleen. Fenomenologia ei ole yhdenmukainen filosofinen menetelmä, mutta sen keskeisiä asioita on kiinnostus ihmisen kokemukseen, tietoisuuteen ja maailmasuhteeseen (Rouhiainen 2007). Tässä lähden ikään kuin takaperin tarkastelemaan asiaa: tutkin sitä, millaisille kokemuksille kuurot itse antavat tulkinnan ”syrjintä”.

Fenomenologiassa ajatellaan ihmisen olevan yhteisöllinen ja kulttuurinen olento. Hän oppii asioiden merkityksen yhteisössä, jossa hän elää. Erilaisissa kulttuuriympäristöissä elävillä ihmisillä on erilainen merkityksimaailma. Yhteisön jäsenet ilmaisevat henkilökohtaisten kokemustensa ja niille antamiensa merkitysten kautta myös jotakin yhteisön kokemuksista (Laine 2001, 28). Fenomenologisessa metodissa tutkijalla itsellään ei tarvitse olla kokemusta tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi ym. 2009, 78).

7.2.1 Tutkimusongelma

Viittomakieliset kuurot ovat poikkeuksellinen ryhmä, koska he ovat yhtäaikaan kieli- ja kulttuuri- sekä vammaisryhmä. YK:n vammaisten ihmisoikeussopimus toteaa saman asian. Täysien ihmisoikeuksien tavoittamiseksi tarvitaan syrjinnän ja esteiden poistamista kummatkin puolet huomioiden (Markku Jokinen, sähköposti 28.4.2011). Jaan tutkimusongelmani kahteen kysymykseen:

- Millaista on viittomakielisen kuuron kokema syrjintä?
- Liittyykö syrjintä vammaisuuteen vai kieleen?

Kysyn samat kysymykset sekä kuuroilta itseltään että heidän kanssaan työskenteleviltä henkilöiltä. Tuon esiin myös omia kokemuksiani ja havaintojani.

Suomalaiset, ei-maahanmuuttajakuurot, käyttävät kahta eri viittomakieltä: suomalaista ja suomenruotsalaista. Aineistoni sisältää pelkästään suomalaisen viittomakielen käyttäjiä, koska en hallitse suomenruotsalaista viittomakieltä. Suomenruotsalaisten kuurojen asema on heikompi kuin suomalaista viittomakieltä käyttävien, minkä vuoksi moni heistä on muuttanut Ruotsiin muun muassa opiskelemaan. Koska kuurojen kokema syrjintää ei ole aikaisemmin Suomessa eikä tietävästi muuallakaan juurikaan tutkittu, tarkastelen asiaa laajemman näkemyksen saadakseni sekä kuurojen omasta (uhrinäkökulma) että kuurojen kanssa työskentelevien ammattilaisten näkökulmasta. Uhrinäkökulma yksin ei välttämättä anna oikeaa kuvaa, koska uhrinäköt eivät aina itsekkään ole tietoisia, että ovat joutuneet syrjityksi, tai eivät halua kertoa asiasta (Makkonen 2003, 14). Uhritutkimusten ongelma on myös se, että ne kertovat vain henkilön subjektiiivisesta kokemuksesta, mutta eivät anna tietoa, onko syrjintää todella tapahtunut (Aaltonen ym.7, 2009). Ammattilaisten kokemukset täydentävät tässä kuurojen omia kokemuksia.

7.2.2 Tutkimusaineisto

Aineistoni käsittää yhdeksän viittomakielisen kuuron haastattelut sekä 13 Kuurojen Liiton kuntoutussihteereille ja kolmelle seurakuntien kuurojentyöntekijälle lähetetyn sähköpostikyselyn. Täytin omalta kohdaltani saman sähköpostikyselyn, minkä lähetin työntekijöille. Tein sen ennen perehtymistäni aiheeseen ja muiden vastauksiin. Toteutin kyselyn viittomakielellä myös Kuurojen Liiton neljälle kuurolle työasiamiehelle.

Haastateltavat ja haastattelutapa näkyvät taulukossa 2. Työntekijöistä kaikki työskentelivät yksin omalla alueellaan ja tapasivat toisiaan noin kuukausittain erilaisissa työkokouksissa.

Taulukko 2. Haastateltavat ja haastattelutapa

Haastateltavat	Henkilökohtainen haastattelu	Kuvayhteys	Sähköposti
Viittomakielinen kuuro	9		
Kuuro työasiamies	2	2	
Kuuleva kuntoutussihteeri			13
Kuuleva/ huonokuuloinen diakoniatyönt.			3

Kuurot

Kuurot haastateltavat olivat minulle pääasiassa outoja. Kolme yhdeksästä olin tavannut aikaisemmin eri yhteyksissä, mutta en tuntenut heidän elämäänsä. Tutkijan ja tutkittavien välillä ei saa olla sellaista riippuvuutta, joka vaikuttaisi tuloksiin (Eskola & Suoranta 2001, 55). Tämän vuoksi en halunnut haastatella omia asiakkaitani, vaan etsin vapaaehtoisen otoksen laajemmasta joukosta. Lukumäärä on pieni, mutta laadullisessa tutkimuksessa käytetään usein myös pientä määrää tapauksia ja analysoidaan niitä perusteellisesti (Eskola & Suoranta 2001, 18). Opinnäytetyössä haastateltavien määrä ei voi olla kovin suuri. Myös haastateltavien viittomakielisyys vaikutti asiaan: litterointi viittomakieleltä suomen kielelle on aika työlästä, koska siinä joutuu tekemään käännöksen kieleltä toiselle.

Haastateltavia ilmoittautui Kymenlaakson - Etelä-Karjalan alueelta, Etelä-Savon - Keski-Suomen alueelta, Pohjois-Karjalan, Pohjois-Savon, Pohjois-Pohjanmaan ja Pirkanmaan alueelta. Varsinais-Suomesta ilmoittautunut henkilö perui aikatauluongelmien vuoksi, mutta lähetti viestin asiastaan. Käytän tässä haastateltavien paikkakuntien tai vanhan läänijaon sijasta kuntoutussihteerien työalueita, koska ne ovat riittävän laajoja, jotta henkilöitä ei voida tarkemmin paikantaa ja sillä perusteella tunnistaa.

Haastateltavat olivat iältään hieman yli 20-vuotiaasta vähän yli 60-vuotiaaseen, suurin osa 40 - 55 väliltä. He edustivat itäistä, keskistä ja pohjoista Suomea, eli olivat eri alueelta kuin verkkokyselyyn osallistuneet. Alueellisesti otos täydentää verkkokyselyn aineistoa, mutta ikäihmisiä on tässäkin ryhmässä vähän. Pari ikäihmisten kanssa työskentelevää henkilöä suositteli minua ottamaan yhteyttä asiakkaisiinsa, mutta harkinnan jälkeen en tehnyt sitä, koska vanhempien ihmisten kokemukset liittyvät pääasiassa menneisyyteen ja halusin tietää syrjinnän tilanteesta tänä päivänä. Historiallisesti ikäihmisten syrjintäkokemukset ovat mielenkiintoisia, mutta se olisi toisen tutkimuksen paikka.

Haastateltavista seitsemän oli perheellistä. Kahdella myös puoliso oli viittomakielinen, yhdellä oli aikaisemmin ollut kuuro puoliso. Kaksi haastateltavista oli yksin elävää. Naisia oli viisi, miehiä neljä. Työssäkäyviä oli viisi, eläkeläisiä yksi ja opiskelijoita kolme. Opiskelijoista kahdella oli takanaan jo aikaisempi ammatti ja työkokemusta. (Taulukko 3).

Taulukko 3. Tietoja haastateltavista kuuroista. Ikähaitari on tarkoituksella laaja, jottei ketään voi tunnistaa sen perusteella.

Hlö	Sp	Ikä	Status	Kouluaste	Alue	Perhe
1.	M	40-60	työssä	ammattill.opp	E-Savo/ K-Suomi	kyllä
2.	N	40-60	opiskelija	ammattikorkea	E-Savo/ K-Suomi	kyllä
3.	N	20-40	opiskelija	ammattill.opp.	P-Karjala	ei
4.	N	40-60	opiskelija	ammattikorkea	P-Savo	kyllä
5.	M	60-80	eläkkeellä	ammattill.opp.	P-Pohjanmaa	kyllä
6.	N	40-60	työssä	lyhytkurssi	P-Pohjanmaa	kyllä
7.	M	40-60	työssä	ammattill.opp.	Kymenlaakso/ E-Karjala/ Päijät-Häme	kyllä
8.	M	40-60	työssä	ammattill.opp.	Pirkanmaa	kyllä
9.	N	40-60	työssä	ammattill.opp.	E-Savo/ K-Suomi	ei

Työntekijät

Tein sähköpostikyselyn Kuurojen Liiton kuntoutussihteereille ympäri maan. Kuntoutussihteereitä on yhteensä 14, joista itse olen yksi. Kyselyyni vastasi 12 kuntoutussihteeriä (itse olen 13.), Lapin alueella ei sillä hetkellä ollut työntekijää. Kuntoutussihteerien lisäksi otin mukaan kolme seurakuntien kuurojendiakoniatyöntekijää, joiden tiesin tekevän asiakkaiden kanssa samantapaista työtä kuin kuntoutussihteerit. Kaksi diakoniatyöntekijöistä toimi pääkaupunkiseudulla. Heillä oli yhteistyötä kuntoutussihteerien kanssa ja asiakasryhmä oli sama. Kolmas diakoniatyöntekijä oli Keski-Suomesta, jossa ei ollut kuntoutussihteeriä. Kuntoutussihteerit ja diakoniatyöntekijät olivat yhtä huonokuuloista lukuun ottamatta kuulevia. Kaikki käyttivät viittomakieltä työssään.

Tein saman kyselyn viittomakielellä myös neljälle kuurolle työasiamiehelle. Työasiamiehet toimivat linkkinä työ- ja elinkeinotoimistoihin ja tukivat kuuroja työelämään ja koulutukseen liittyvissä asioissa. Työhistoriaa kyselyyn osallistuneilla oli 10 -32 vuotta.

7.2.3 Menetelmä ja teemat

Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen teemahaastattelu. Työskentelen Kuurojen Liiton kuntoutussihteerinä ja työkieleni on viittomakieli. Kvalitatiivisessa haastattelututkimuksessa tutkija itse on tärkein tutkimusväline ja tutkiessaan hänen pitää olla selvillä ideologioistaan. Howard Becker on sitä mieltä, että tutkija ottaa aina kantaa tutkiessaan. (Grönfors 1982, 15). Olen osa ns. kuurojen yhteisöä (Jokinen 2000, 85). Tehtäväni viittomakielisten kuurojen etujärjestön aluetyöntekijänä liittyy paljolti edunvalvontaan ja yksittäisten asiakkaiden oikeuksiensvalvontaan.

Grönforsin mukaan (1982, 12) survey-tutkimuksilla (em. verkkokysely) on vaikea päästä pintaa syvemmälle, joten pyrin syventämään sitä laadullisin menetelmin. Viittomakielisten kuurojen ryhmä on pieni, joten määrällistä tietoa on vaikea saada riittävästi ja kuten edellä kerrottu nettikysely toi esiin, suomenkielisillä lomakekyselyillä ei tavoiteta kohderyhmää.

Teemahaastattelua (ts. puolistrukturoitua haastattelua) käytetään silloin, kun tiedetään haastateltavien kokeneen jonkun tietyn tilanteen ja haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin. Haastattelun aihepiiri on ennalta määrätty ja haastattelija huolehtii, että aiheet käydään läpi, mutta kysymykset eivät ole tarkkoja eikä niiden järjestys ole määrätty (Eskola & Suoranta 2001, 86). Teemani olivat väljiä, kysyin syrjinnästä elämänkaaren vaiheiden kautta. Strukturoitua kyselylomaketta olisi ollut vaikea käyttää sen vuoksi, että ensinnäkään en tuntenut aihetta tarpeeksi, jotta olisin osannut kysyä oikeita asioita ja toiseksi kysymykset olisivat saattaneet johdattaa vastaajaa tiettyyn suuntaan.

Kysyin kuuroilta haastateltavalta, oliko hän kokenut syrjintää

- koulussa
- opiskelemaan hakiessa ja opiskeluelämässä
- työhön hakiessa ja työelämässä
- muussa arkielämässä, esimerkiksi asioiden hoidossa ja yhteydessä viranomaisiin

Kysyin myös, ovatko muut syrjineet haastateltavaa hänen omasta mielestään siksi, että hän on kuuro (vammainen) vai siksi että hän on viittomakielinen (kieli). Lisäksi halusin tietää, mitä mieltä haastateltava on kuurojen asemasta yleensä yhteiskunnassa tai onko hän kuullut muiden kuurojen kertovan (esim. yhdistyksellä) tulleen syrjityksi. En halunnut johdatella yksityiskohtaisilla kysymyksillä, vaan tarkoitukseni oli saada tietoa nimenomaan kuurojen itse kokemasta ja havaitsemasta syrjinnästä.

Saresma (2010, 61) pohtii kokemusta tutkimusten materiaalina. Hän sanoo, että ongelmallista on käsitteen epämääräisyys, koska kokemusta ei yleensä määritellä. Sillä viitataan henkilön omiin elämän arkisiin tapahtumiin, tunteisiin ja niiden tulkintoihin. Mikäli tutkija pitää pelkästään kokemusten referoinnissa, hän vain järjestää, mutta ei tulkitse materiaaliaan. Jos kokemuksia ei analysoida kriittisesti eikä aseteta laajempaan kontekstiin, tutkimuksen käsitteellinen taso jää saavuttamatta. Vertaan haastateltavien kokemuksia VAMPO:n vammaispoliittisiin osa-alueisiin ja katson, mitä yhteistä niillä osa-alueilla on kuurojen elämään. Samalla tarkastelen sitä, liittyykö ongelma jollakin osa-alueella vammaisuuteen vai kieleen.

Työntekijöitä haastattelin - neljää kuuroa työntekijää lukuun ottamatta - sähköpostilla. Kirjallinen haastattelu oli mahdollinen, koska kuulevat haastateltavat olivat suomenkielisiä. Sähköpostikysely oli myös lähinnä puolistrukturoitu haastattelu, jossa jokaiselta kysyttiin samat asiat, mutta haastateltava sai vastata omin sanoin (Eskola & Suoranta 2001, 86). Sähköpostihaastattelua kvalitatiivisen teemahaastattelun tekemiseen on tutkittu mm. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella. Kuoppalan (1998) pro gradu-tutkielman mukaan sähköpostihaastattelua voi käyttää normaalin haastattelun sijaan. Sillä voi tavoittaa haastateltavat hyvin ja saada hyvän vastausprosentin. Se voi olla myös vuorovaikutuksellinen.

Sähköpostitekstin tyyli on vapaamuotoista (Kuoppala 1998, 21, Herringin 1996, 3-4 mukaan), minkä vuoksi vastaamisen kynnyksen voi olettaa olevan matala. Sähköposti on haastateltujen kesken yleinen yhteydenpitotapa, sillä tiedotetaan ja kysytään neuvoa toisilta. Sähköpostia tulee välillä myös liikaa, mikä hidastuttaa niihin vastaamista. Lähetin kysymykset liitetiedostona, minkä pyysin palauttamaan, kun haastateltava oli vastannut kysymyksiin. Sähköpostissa kerroin tutkimuksestani ja tutkimusluvastani. Yhtä toimivapaalla olevaa lukuun ottamatta kaikki vastasivat. Kysyin kaikilta perustietojen (nimi, työhistoria kuurojen parissa) lisäksi kolme asiaa:

- Miten määrittelisit syrjinnän viittomakielisten kuurojen kohdalla?
 - Millaisista syrjintätapauksista olet saanut kokemusta toimiessasi viittomakielisten kuurojen kanssa?
 - Onko syrjintä mielestäsi perustunut ensisijaisesti vammaisuuteen vai kieleen?
- Kuuroja työntekijöitä haastattelin viittomakielellä, mutta kysymykset olivat samat.

7.2.4 Aineiston keruu

Pohdin etukäteen paljon sitä, miten tavoittaisin haastateltavat. Kirjeiden lähettäminen esimerkiksi yhdistysrekisterissä oleville ei välttämättä saavuta kuuroja, joiden suomen kieli on heikko. Siinä tilanteessa tulivat mieleeni liittokokoukseen kokoontuvat kuurot. Heitä on lukumääräisesti melko paljon (1-2 edustajaa noin 40 yhdistyksestä) ja he edustavat koko maata. Kuurojen yhdistysten edustajat ovat nähdäkseni myös melko tavallisia kuuroja, poikkeuksena voidaan pitää sitä, että he toimivat aktiivisesti kuurojen yhdistystoiminnassa. Työttömiä, syrjäytyneitä ja ”maan hiljaisia” en haastatteluissani tavoittanut.

Sain esimieheltäni tutkimusluvan ja tilaisuuden mennä Kuurojen Liiton vuosikokoukseen Naantaliin 12.6.2010, missä puheenjohtaja ja toiminnanjohtaja esittelivät minut.

Sen jälkeen kerroin itse asiasta tarkemmin viittomakielellä. Kerroin opinnäytetyöni olevan jatkoa syrjinnän verkkokyselyyn ja pyrkivän syventämään aihetta. Selvitin, että videoin haastattelut, mutta litteroituani hävitän videoinnit, eikä tutkimuksessani tule esiin kenenkään nimiä. Korostin vaitiolovelvollisuuttani. Tällä asialla on suuri merkitys, koska Suomen viittomakielisten kuurojen yhteisö on niin pieni, että ilman nimiäkin voidaan henkilöitä tunnistaa. Sen vuoksi tässä opinnäytetyössä häivyttän taustatietoja mahdollisimman paljon siltä osin, kun se tutkimuksen kannalta on mahdollista.

Pyysin vapaaehtoisia ilmoittautumaan väliajoilla ja olin paikalla ilmoittautumislomakkeiden kanssa. Osa tuli heti ilmoittautumaan, osa pienen miettimisen jälkeen ja joku tuli mukaan tuttavien kannustamana. Muutamat, joilta kysyin, kieltäytyivät ja jotkut sanoivat, että heillä ei ole syrjintäkokemuksia. Etsin kymmentä haastateltavaa ja sain tavoitteen täyteen. Haastateltavista yksi kuitenkin perui myöhemmin.

Haastateltavaksi ilmoittautuneet täyttivät ilmoittautumiskaavakkeen ja liittokokouksen jälkeen otin jokaiseen yhteyttä tekstiviestillä tai sähköpostilla haastatteluajan sopimiseksi. Erillistä tutkimuslupaa en enää kysynyt, koska katsoin, että yhteystiedot antaessaan henkilöt olivat tietoisia asiasta ja lupautuneet haastateltaviksi. Haastattelut tein yhtä lukuun ottamatta kesälomani aikana heinäkuussa 2010. Viimeisen haastattelun tein syyskuussa haastateltavan palattua lomalta.

Viittomakielisiltä kuuroilta on vaikea saada tietoa kirjallisesti, koska monella heistä suomen kieli on puutteellinen. Siksi halusin tehdä haastattelun viittomakielellä. Grönfors toteaa, että merkityksellinen vuorovaikutus tutkijan ja tutkittavien välillä voi syntyä vasta silloin, kun tutkija osaa tutkittavien kielen (Grönfors 1982, 98). Kaikilla ei myöskään ole tietokoneella sellaisia kuvaohjelmia, jotka mahdollistaisivat nauhoittamisen, joten ainoa keino oli mennä tapaamaan jokaista henkilökohtaisesti.

Haastattelut toteutettiin haastateltavien toiveesta yhtä lukuun ottamatta heidän kotonaan. Hirsjärvi ja Hurme (1982, 60 -61) toteavat, että haastattelupaikoista yleisin on haastateltavan koti. Viimeisen haastattelun tein toimistollani haastateltavan ollessa siellä päin matkalla. Tarjosin muillekin mahdollisuutta tapaamiseen esimerkiksi kuurojen yhdistyksen tiloissa, mutta he olivat valmiita ottamaan kotiinsa. Yhden kanssa oli sovittu tapaaminen yhdistykselle, mutta aikataulumuutoksen vuoksi siirsimme tapaamisen hänen kotiinsa.

Haastatteluita varten minulla oli käytössäni videokamera ja jalusta. Nauhoittaminen kävi helposti, kun asensin kameran sellaiseen kulmaan, että sekä haastateltava että haastattelija näkyivät hyvin. Laitettuani kameran pyörimään keskustelu saattoi kulkea vapaasti ja kameran saattoi lähes unohtaa. Kuvan laatu oli jokaisessa nauhoituksessa erinomainen. Tarkistimme nauhoituksen laadun yhdessä haastateltavien kanssa.

Kuurojen Liiton kuntoutussihteerinä työhöni kuuluu toimia asiakkaiden tukena arkielämän pulmissa, minkä arvelen vaikuttaneen siihen, että haastateltavien asenne minua kohtaan oli myönteinen. Roolini oli haastateltaville ennestään tuttu: kuulun yhteisöön, mutta olen ammattilainen. Työssäni teen paljon kotikäyntejä. Näiden seikkojen vuoksi minun oli helppo mennä haastateltavien kotiin ja koin, että haastateltavat halusivat kertoa kokemuksistaan mahdollisimman tarkkaan. Koska olen käyttänyt työssäni viittomakieltä kymmenen vuoden ajan lähes joka päivä, kommunikointi ei tuottanut ongelmia. Yhteinen kieli auttaa tulemaan kuurojen joukossa hyväksytyksi. Aiemmissa kuurojen haastatteluissa haastattelija on käyttänyt tulkkia, mutta mielestäni suorassa keskustelussa saa toiseen henkilöön paremman kontaktin, joten päätin tehdä haastattelun viittomakielellä. Viittojien murre vaihteli, mutta suurempia ymmärrysvaikeuksia ei ollut ja videoinnin vuoksi oli mahdollista myöhemmin tarkistaa, mitä haastateltava kertoi. Yhden haastateltavan kanssa hämmennystä aiheutti se, että hänen kertoessaan kokemuksistaan en tiennyt, että hän oli ollut töissä kuurojen yhteisössä, vaan oletin hänen kertovan kuulevan työyhteisön tapahtumista. Epäluuloa tai muuta negatiivista suhtautumista en havainnut. Pyrin itse pitämään mielessäni sen, että olen tilanteessa tutkijana, en työntekijänä.

Aloitin kuurojen henkilökohtaiset haastattelut kertomalla, että teen tätä luottamuksellisesti, eikä kenenkään tarinaa tulla tunnistamaan. Tämä on erityisen tärkeää pienessä yhteisössä. Haastattelun aluksi tarkistin myös, ymmärsikö haastateltava mistä asiasta on kyse ja samalla esitin jokaiselle samantapaisen esimerkin syrjinnästä. Käytin esimerkkinä, että samassa tilanteessa on kaksi henkilöä, toinen kuuleva, toinen kuuro. Jos siinä tilanteessa kuuroa kohdellaan kuurouden vuoksi huonommin, tai hänen asemansa jää sen vuoksi heikommaksi, kyseessä on syrjintä. Tässä vaiheessa selvisi, että yksi oli ilmoittautuessaan ymmärtänyt aiheen väärin, mutta kävin hänen kanssaan kuitenkin kaikki teemat läpi. Vaikka hän ei yleensä ottaen kokenut tulleeensa syrjityksi, toi hän kuitenkin esiin yhden asian, jota muiden haastatteluissa ei tullut esiin. Samalla hän antoi itselleni mielenkiintoista tietoa siitä, miten kuurot ovat tottuneet selviytymään kuulevassa ympäristössä. Seitsemän henkilöä oli hyvin perillä, mitä syrjintä tarkoittaa, yhdellä oli asiasta hieman hatara käsitys (tämä tuli esiin hänen kertoessaan kokemuksistaan). Keskusteluissa tuli esiin, että muutama piti sisäryhmäsyrjintänä kiusaamista tai huonoa käytöstä, joka ei ehkä ole puhtaasti syrjintää. Sisäryhmäsyrjintä kohdistuu vertaisryhmän taholta johonkin henkilöön sen vuoksi, että tämä kuuluu yhtäikää johonkin toiseen ryhmään (Lepola & Villa 2007, 220). Toisaalta Outi Lepola mainitsee Syrjintä Suomessa 2006 -raportissa (Lepola & Villa 2007, 8), että kuka tahansa voi tulla syrjityksi, vaikka ei kuuluisikaan vähemmistöön.

Hirsjärvi ja Hurme (2009, 52 -53) korostavat kielen huomioimista tutkimuksen suunnittelussa. Itse pohdin asiaa erityisesti siltä osin, ymmärtävätkö haastateltavat syrjinnän samalla tavalla kuin itse sen ajattelen. Syrjinnästä puhuminen ja syrjinnästä viittominen ovat kaksi eri asiaa. Sana ”syrjintä” on viittomakielessä melko uusi. Sen vuoksi ehkä myös syrjinnän käsite ei ole kuuroille aina selvä. En kuitenkaan halunnut lähteä antamaan yksityiskohtaisia esimerkkejä, mitä syrjintä minun mielestäni on, koska silloin olisin johdatellut haastateltavia enkä olisi pystynyt avoimesti kuulemaan, mikä on heidän oma näkemyksensä asiasta. Selittäessäni syrjintää, käytin ”syrjintä”-viittoman lisäksi viittomaa ”ei-tasa-arvoinen” tai ”huonommassa asemassa”/ eriarvoinen ja korostin sitä, että syy on se, että henkilö on kuuro.

Haastattelijana halusin olla kuunteleva ja myötätuntoinen. En itse osallistunut kovin paljon keskusteluun, lukuun ottamatta joitakin esimerkkien kertomisia. Annoin minimipalautetta ja tein pieniä tarkentavia kysymyksiä. Asenteestani saattoi ymmärtää, että en hyväksy syrjintää. Yllätyksekseni haastateltavat eivät korostaneet ongelmia niin paljon kuin olin odottanut.

Haastattelut olivat pituudeltaan puolesta tunnista vajaaseen tuntiin. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan (1982, 62) keskimääräinen haastattelun kesto on 1,5 -2 tuntia, mutta aika voi vaihdella suuresti. Kysyin haastattelun lopussa pari kertaa, tuleeko haastateltavalle vielä joitakin asioita mieleen ja lopetin keskustelun, kun hän ilmoitti, että ei ole muuta. On mahdollista, että haastateltavat eivät tunnista kaikkia syrjintätilanteita ja siksi kokemuksia ei ollut kovin paljon. Kokemuksissa oli kuitenkin suuria yhtäläisyyksiä, minkä vuoksi ne antavat mielestäni luotettavaa tietoa siitä, mikä kuurojen mielestä on syrjintää.

Keskustelun alettua se polveili eteenpäin vapaasti ilman tiukkoja raameja. Tiedustelin haastateltavilta myös, miten he kokevat sen, että kuulevat saattavat tuijottaa viittomista ja miten syrjintäkokemukset ovat heihin henkisesti vaikuttaneet. Näillä kysymyksillä halusin tunnustella, tuleeko esiin uhrille tyyppillisiä psyykkisiä seurauksia kuten ahdistusta tai masennusta (Makkonen 2003, 19), mutta sellaista haastateltavat eivät juuri tuoneet ilmi.

Äärimmäisenä selviytymisstrategiana Makkosen mukaan (2003, 20) on itsensä kieltäminen, jolloin syrjityksi joutunut pyrkii kieltämään itsestään sellaisen puolen, mikä syrjintää on aiheuttanut. Joidenkin kuurojen kohdalla tämä näkyy esimerkiksi siten, että he eivät viito lapsilleen, vaan pyrkivät puhumaan. Haastateltavistani kukaan ei tuonut esiin tällaista. Monet olivat esimerkiksi nuoruusiässä vähän hävenneet viittomakieltä, mutta he kertoivat hetkellisiä masennuksen tai väsymyksen hetkiä lukuun ottamatta käyttävänsä rohkeasti viittomakieltä ja taistelevat oikeuksiensa puolesta. Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2002, 26 ja 47) ovat tutkineet maahanmuuttajien kokeman syrjinnän psyykkisiä seurauksia ja todenneet, että syrjintä aiheuttaa mm. ahdistusta ja masennusta, mikä taas erityisesti nuorilla heikentää itsetuntoa ja tyytyväisyyttä elämään. Omaan ryhmäänsä voimakkaasti samaistuvat henkilöt, jotka haluavat parantaa ryhmänsä elinoloja, reagoivat syrjintään muita useammin suoraan ja aggressiivisesti (tosin vaihtelee eri kulttuureissa). On mahdollista, että haastateltavani, jotka toimivat aktiivisesti kuurojen yhdistystoiminnassa, ovat voimakkaasti ryhmäänsä samaistuvia.

Eräs suoran reagoinnin muoto on syrjintäilmoituksen tekeminen (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 99). Haastatteluissani en kysynyt, olivatko henkilöt tehneet syrjintäilmoitusta. Asiasta on keskusteltu Kuurojen Liitossa viime aikoina ja Kuurojen Liiton kotisivuille on vastikään saatu syrjintäilmoitus. Myös Kynnys ry: sivuilla voi tehdä syrjintäilmoituksen tai asiasta voi ilmoittaa poliisille, mutta tietooni ei ole tullut, että kukaan kuuro olisi jättänyt ilmoitusta. Syrjinnästä ilmoittaminen on kuuroille aika uusi ja outo asia.

Jätän syrjinnän psyykkisiin kokemuksiin liittyvät kysymykset käsittelemättä analyysissäni. Niistä keskustelemiseen olisi pitänyt käyttää enemmän aikaa, jotta tunnekokemuksista olisi saanut syvällisempää tietoa.

Sähköpostihaastateltavat olivat kollegojani tai yhteistyökumppaneita, mikä saattoi vaikuttaa siihen, miten he vastasivat kyselyyn. Osa saattoi sen vuoksi vastata mahdollisimman tarkkaan, osa siksi pitää kyselyä vähemmän tärkeänä. Tein kyselyn kesäkuussa 2010 ja sain viimeiset vastaukset syyskuussa. Kesälomat ja kesäajalle sattuneet lomautukset vaikuttivat vastaamiseen, minkä vuoksi lähetin kyselyn muutamaan kertaan, jotta se tavoitti kaikki. Osa vastasi heti, loput pienen muistuttelun jälkeen. Toiset olivat ottaneet kyselyn vakavasti ja vastanneet perusteellisesti, jotkut vastasivat lyhyesti ja ylimalkaisesti. Jokainen kuitenkin vastasi jotakin. Vastausten perusteellisuus saattoi kertoa myös siitä, oliko työntekijä havainnut työssään kuurojen syrjintää ja kokiko hän sen tärkeäksi asiaksi. Osa oli vastauksista päätellen hyvin perillä asiasta; yksi vastasi, että ei ole havainnut syrjintää, tai ei tunnista sitä.

Kuurot työtoverit vastasivat monisanaisemmin ehkä osaksi siksi, että tein haastattelun kasvokkain, mutta myös siksi, että he kuuroina olivat itse saattaneet kokea syrjintää. Kuurojen Liiton työasiamiesten - joita oli neljä eri puolilla Suomea (Etelä-, Itä-, Länsi-, ja Pohjois-Suomen alue) – haastattelut sisälsivät samat

kysymykset kuin kuntoutussihteerien haastattelut, mutta koska työasiamiehet olivat kuuroja, toteutin heidän haastattelunsa viittomakielellä. Kaksi työasiamiestä haastattelin ja videoin henkilökohtaisesti heidän työpaikallaan, kahden kauempana asuvan kanssa tapaamista ei pystytty järjestämään, joten haastattelut videopuheluna ja keskustelun aikana kirjasin heidän viittomansa vastaukset muistiin. Jouduin toteuttamaan muistiin merkitsemisen näin, koska meillä ei ollut käytössä ohjelmaa, joka olisi mahdollistanut nauhoittamisen. Haastattelun jälkeen lähetin ylöskirjaamani vastaukset etänä haastattelemilleni työasiamiehille tarkistettaviksi ja he saivat vielä korjata ja kommentoida niitä, mikäli kokivat sen tarpeelliseksi. Valitsin tämän tavan sen vuoksi, että suomen kielellä kirjoittaminen oli heille aika raskasta ja minulla olisi saattanut olla suurempi mahdollisuus ymmärtää väärin heidän suomeksi kirjoittamiaan lauseita. Kun haastattelin viittomakielellä, pystyin heti tarkistamaan, olinko ymmärtänyt oikein, ja vasta sen jälkeen kirjasin vastauksen ylös.

Videoidut viittomakieliset haastattelut kirjoitin suomen kielelle. Jouduin katsomaan viitottua keskustelua useampaan kertaan, jotta olin varma, että olin ymmärtänyt asian oikein ja pystyin kääntämään sen suomen kielelle. Muutama yksityiskohta videoissa jäi lähinnä kuvan kaksiulotteisuuden vuoksi hämäräksi, mutta niillä ei ollut asian kokonaisymmärtämisen kannalta merkitystä. Litterointia helpotti se, että kaikki haastattelutilanteet olivat vielä tuoreessa muistissa. Koska haastatteluaineisto on tulkattua, en käytä työssäni suoria lainauksia.

8 AINEISTON ANALYYSI JA TULOKSET

Teoria- ja aineistolähtöisen tutkimuksen välimaastossa voidaan ajatella olevan teoriaohjaavan eli teoriasidonnaisen tutkimuksen, jossa aineiston analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta kytkennät siihen ovat havaittavissa. Tällöin aineistosta tehdyille löydöksille etsitään tulkintojen tueksi teoriasta selityksiä tai vahvistusta. Tutkija voi myös tehdä huomioita empirian vastaamattomuudesta aiempiin tutkimuksiin (Eskola 2001). Teoriaohjaava analyysi etenee samalla tavalla kuin aineistolähtöinen, mutta lopuksi ei luoda uutta teoriaa, vaan verrataan tuloksia olemassa oleviin teoreettisiin käsitteisiin (Tuomi ym. 2002, 117). Teoriasidonnaista lähestymistapaa aineistoon voidaan kutsua myös abduktiiviseksi päättelyksi (Tuomi ym. 2002, 99).

Minna Luukkainen on väitöskirjassaan *Viitotut elämät* (2008, 168) kuvannut, että kuurojen kokemuksissa nähdä mahdollisuuksistaan elää ja tehdä ratkaisuja elämässä omalla tavallaan, näkyy ”vallan häkittävä vaikutus”. Sillä hän tarkoittaa valtaa, joka rajoittaa ihmistä kehittymästä omaksi itsekseen. Mielestäni käsite sopii kuitenkin hyvin samaan kategoriaan sosiokulttuurisen kuurouden näkemyksen ja vammaisuuden yhteiskunnallisen mallin sekä audismin kanssa, jotka kaikki korostavat vammaisuuden tai kuurouden stigmasoimista vallan kautta. Vallankäyttö tuli esiin myös haastatteluissani. Vaikka Luukkaisen mukaan on kyse identiteetin rajoittamisesta, käsite mielestäni sopii myös tähän tilanteeseen, koska enemmistö tuottaa vähemmistölle kielteisiä ominaisuuksia ja luokittelee nämä ja näiden paikan yhteiskunnassa oman enemmistökäsityksensä mukaan.

Luukkainen luokittelee tutkimuksensa perusteella kuurojen kokeman vallan häkin *aliarvioivaksi vallaksi* ja *ulosulkevaksi vallaksi*. Aliarvioivaan valtaan hän sisällyttää ennakkoluulot ja puolesta tekemisen, viittomakielen heikon aseman opetuskielenä sekä lääketieteen ylivallan ja medikalisaation. Ulosulkevaan valtaan hän lukee saavuttamattoman median, kuurojen koulutusjärjestelmän ovien sulkijana, tulkkipalveluiden toimimattomuuden ja viittomakielisten palveluiden dilemman. (Dilemmalla hän tarkoittaa sitä, että haastateltavat toivat toisaalta esiin, että kuurot eivät tarvitse erityispalveluita, toisaalta esim. psykiatrisia palveluita haluttiin omalla kielellä.) (Luukkainen 2008, 169 - 194.) Palaan tähän vallan malliin aineiston analysoinnin jälkeen.

Aloitin analysoinnin koodaamalla eri haastateltavat ja poimimalla kunkin kuuron haastattelusta syrjintää koskevat ajatuskokonaisuudet. Koodi kulki niissä mukana. Yksi syrjintää koskeva ajatuskokonaisuus on yksi analyysiyksikkö (Tuomi ym. 2009, 110). Ne koskevat haastateltavan henkilön omaa kokemusta tai hänen havaitsemaansa tapahtumaa tai asiaa, jonka hän oli tulkinnut syrjinnäksi. Yhdessä haastattelussa saatettiin mainita useampaan kertaan jokin asia, mutta poimin kaikki mukaan. Tein tämän siksi, että minun olisi ollut vaikea analysointivaiheessa ratkaista, liittyivätkö jotkut maininnat samaan vai eri tapaukseen, sillä se ei kaikista käynyt ilmi.

Saadakseni jonkinlaisen käsityksen aineistosta, klusteroin eli ryhmittelin samantapaiset maininnat yhteen (Tuomi ym. 2009, 110 -111). Jo ensimmäisestä haastattelusta poimimieni syrjintäkokemusten jälkeen havaitsin, että muissa haastatteluissa esiin tulevat asiat olivat hyvin samantapaisia. Ne voi sijoittaa ensimmäisessä haastatteluissa syntyneisiin ryhmiin. Jatkoin poimimalla syrjintämainintoja työntekijöiden haastatteluista. Työntekijöiden havainnot sijoittuivat edelleen samoihin ryhmiin kuin kuurojen omat maininnat, mutta koskivat laajemmin kaikkia ikäryhmiä, erityisesti vanhusten sekä lasten ja nuorten tilannetta. Tämä on ymmärrettävää sen vuoksi, että kuurot kertoivat omista kokemuksistaan, mutta kukaan heistä ei esimerkiksi ollut vielä niin vanha, että olisi joutunut turvautumaan kotipalveluun tai palveluasumiseen. Työntekijät asioivat myös enemmän sosiaaliviranomaisten ja terveydenhuollon henkilöstön kanssa. Mielenkiintoista oli myös se, että suurin osa esteisiin ja saavutettavuusongelmiin liittyvistä maininnoista tuli työntekijöiltä. Arvelen tämän johtuvan siitä, että kuurot pyytävät työntekijän tai tulkin apua silloin, kun eivät pysty itse hoitamaan jotain asiaa. Usein nämä tilanteet liittyvät puhelinpalveluihin. Yksittäinen kuuro on saattanut tottua hoitamaan asiat muiden kautta, mutta työntekijä havaitsee, että ne olisi mahdollista hoitaa itsenäisesti, mikäli palvelut olisivat esteettömiä ja saavutettavissa. Kuurot haastateltavat toivat esiin lähinnä työnantajien vaatimusta pystyä käyttämään puhelinta, vaikka asian voisi hoitaa muullakin tavalla.

Koska ensimmäisestä haastattelusta alkaen kaikkien syrjintämaininnat sopivat aluksi syntyneeseen ryhmittelyyn muutamia yksittäisiä mainintoja lukuun ottamatta, päätin, että aineisto oli riittävän kokoinen eikä uusia haastatteluja tekemällä olisi saatu oleellisesti erilaisia tuloksia. Laadullisessa tutkimuksessa ei yleensä käytetä saturaatiota, mutta jos haetaan samuutta, siitä voi puhua. Samanlaisuus näkyy esimerkiksi tiettyjen teemojen toistumisena, kuten tässä kävi (Tuomi ym. 2009, 89).

Aineistostani nousi kaksi selvästi erottuvaa ryhmää: työelämän syrjintä ja tulkkaukseen liittyvät ongelmat. Eräs vanhempi haastateltava totesi, että ”ennen oli paljon paremmin, silloin sai töitä. Nyt nuorten on tosi vaikea päästä töihin”³⁷. Myös nettikyselyssä työelämänsyrjintä tuli hyvin esiin. Kirjasin taulukkoon 4 ryhmittelyn tulokset ja niistä syntyneet luokat. Tekemäni luokittelu on vain yksi mahdollinen, koska esimerkiksi tulkkaukseen liittyvistä syrjintäkokemuksista monet liittyvät työelämän tilanteisiin.

Taulukko 4. Kokemusten ryhmittely ja luokat

Ryhmittely	Luokat
Tulkin saamiseen ja tilaamiseen liittyvät ongelmat Tulkin väheksyntä/ käytön kieltäminen Kuulevan valta/ tulkkikeskusten valta	Tulkin saantiin ja tulkkauksilanteisiin liittyvät ongelmat

37 Tätä tukee Lehtomäen tutkimuksessa (2007, 73) oleva taulukko 6 koulutussuunnittelun näkemyksestä huono-kuuloisesta tai kuurosta opiskelijasta yhteiskunnallisena osallistujana. Ennen vuotta 1948 kuurot hankkivat toimeentulon omalla työllään. 1948 – 1970 kuurot olivat hyödyllistä työvoimaa, 1971 – 1978 tuotannon tason työntekijöitä. Sen jälkeen kuurot ovat olleet vaikeasti työllistettäviä. Mielenkiintoista on, että koulutusmahdollisuuksien lisääntyessä työllisyys on heikentynyt.

Koulujen ongelmat Työelämäsyrrjintä Asenneongelmia kohtaamisessa	Työhön/opiskelemaan pääsyyn ja työpaikkaan/ opiskelupaikkaan liittyvät syrjintäkokemukset
Positiivisen kohtelun varjopuolia Ei pääse haluamaansa ammattiin/ työhön/ kielletään toteuttamasta unelmia	”Kuuro ei voi” -kuuron selviytymiseen liittyvät esteet ja esteet
Muihin kieliin verrattuna viittomakieltä ei huomioida niin hyvin Esteitä ja saavutettavuusongelmia Tiedonsaanti puutteellista	Tiedonsaantiongelmat ja palveluiden esteellisyys/ saavuttamattomuus
Ei ymmärretä että suomen kieli on vieras kieli Avustuksia ei myönnetä, yhdenvert. ei toteudu Kuuroutta ei huomioida/ kuurosta on vaivaa Lääkärien yms. ymmärtämättömyys	Kuuro ja kuuron tarpeet ohitetaan (perheen ja suvun sisällä, työyhteisössä, palveluissa)
Sisäryhmäsyrrjintä	Sisäryhmäsyrrjintä

Saadakseni paremman otteen aineistosta, jatkoin kvantifioimalla tuloksia. Halusin verrata tuloksia vammaisten syrjintään, joten valitsin VAMPO:ssa käytetyt otsikot luokiksi, koska VAMPO:n avulla seurataan vammaisten yhdenvertaisuuden kehittymistä. Poistin muutaman alakategorian, joilla en katsonut olevan tässä merkitystä. Lukijalla on mahdollisuus tutustua otsikoiden sisältöihin tarkemmin lukemalla vammaispoliittinen ohjelma.

8.1 Kokemukset vammaispoliittisen ohjelman sisältöön verrattuna

Taulukko 5: Ristiintaulukointi kielen ja vammaisuuden perusteella

VAMPO	Vammaisuus	Kieli		
1. ITSENÄINEN ELÄMÄ	18	12		
1.a. Perhe-elämä	1	1		
1.b. Asuminen	2	4		
1.c. Liikkuminen (kuljetuspalvelut)	1			
1.d. Kommunikointi ja tiedonsaanti		18		
2. Yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen				
2.a. Kansalaisoikeudet				
2.b. Oikeustoimikelpoisuus				
2.c. Itsemääräämisoikeus	12	2		
2.d. Erityispalvelut ja tukitoimet osallisuuden tukena				
3. Rakennettu ympäristö				
4. Liikennepalvelut	1	1		
4.a. Joukkoliikennevälineiden toimivuus				
4.b. Taksiliikenne	2			
5. Koulutus				
5.a. Perusopetus	1	5		
5.b. Muu (lukio, ammatillinen, korkeakoulu)	6	17		
6. Työ				
6.a. Työllistyminen	18	1		
6.b. Työn tekeminen	9	16		
7. Terveysturva ja kuntoutus		13		
8. Sosiaaliturva (toimeentulo työn ulkopuolella)				
9. Oikeusturva, turvallisuus ja koskemattomuus				
9.a. Kriisitilanteet	6	2		
10. Kulttuuri- ja vapaa-aika				
10.a. Liikuntapalvelut		1		
10.b. Taide- ja kulttuuripalvelut		1		
10.c. Kirjastopalvelut				
Yhteensä 171 = 100%	77	45%	94	55%

Ristiintaulukoin vammaisuuteen ja kieleen liittyvät maininnat. Jos syy on sekä että (ei erotettavissa), se on merkitty kumpaankin. Merkintä on otsikon kohdalla silloin, kun se ei sisälly mihinkään alakategoriaan.

Suuri osa maininnoista sijoittui helposti yllä olevaan taulukkoon, mutta muutamia jouduin pohtimaan tarkkaan, mihin sijoittaa ne. VAMPO:ssa sama asia saatetaan myös mainita useammassa kohdassa. asiat ovat tulkinnanvaraisia, mutta antavat kuitenkin suuntaa. Esimerkiksi kun lastensuojelussa oli tehty liian pikaisia huostaanottopäätöksiä eikä neuvotteluihin ollut tilattu tulkkia, oliko kyse siitä, että sosiaaliviranomaiset eivät luottaneet vammaisiin vanhempiin vai kielellinen syrjintä? Liittyikö se perheeseen vai itsemääräämisoikeuteen? Kyseisen tilanteen ratkaisin sijoittamalla maininnan perheen kohtaan kielelliseksi ja vammaisuuden perusteella tapahtuneeksi syrjinnäksi.

Avaan hieman taulukossa näkyviä asioita. Koska luokittelussa ei ole erikseen mainittu esteettömyyttä ja saavutettavuutta, olen sijoittanut kaikki sellaiset asiat itsenäisen elämän esteisiin. Näitä ovat esimerkiksi puhelinpalvelut, joita kuurot eivät voi käyttää: muun muassa terveyskeskusten ajanvaraukset ja peruutukset tai että lääkäriin ei saa yhteyttä sähköpostilla hätätapauksessakaan. Tilanteet, jolloin tulkkia ei ole saatu asioiden hoitoa varten tilauksista huolimatta, on merkitty itsenäisen elämän kielelliseksi esteeksi. Saavutettavat palvelut ovat yksi itsenäisen elämän edellytys (VAMPO 2009, 33). Itsenäisen elämän esteeksi on laskettu myös Suomen lainsäädännössä oleva sääntö, että kuorma-autokorttia ei saa, ellei kuule puhetta 4 m päästä. Aiheeseen liittyvä lakiluonnos on parhaillaan ollut tarkistettavana, mutta kyseessä olevaan kohtaan ei ole suunniteltu muutoksia. Toistaiseksi en ole löytänyt perusteita miksi sellainen pykälä on olemassa. Tähän ryhmään tuli mainintoja sekä kuuroilta että työntekijöiltä.

Perhe-elämään liittyvä syrjintä koskee työntekijän huomioita siitä, että kuuroilta vanhemmilta otetaan lapset helpommin huostaan kuin kuulevilta (työntekijän huomio).

Asumiseen liittyvään vammaisuuteen perustuvaan syrjintään on laskettu tilanteet, jolloin jostain syystä kuuron asumisympäristöön ei ole myönnetty hälyttimiä. Kielelliseen syrjintään olen sijoittanut ne tilanteet, jolloin kuuro ei ole päässyt omakielisiin asumispalveluihin, vaan on joutunut jäämään esimerkiksi oman paikkakunnan palvelutaloon, jossa kukaan ei viito. Nämä ovat työntekijöiden havaintoja.

Liikkuminen (kuljetuspalvelut) sisältää työntekijän kertomuksen siitä, kun kunta unohti vammaispalvelukuljetusten välityskeskuksia kilpailuttaessaan ottaa huomioon, että kaikki kuljetuspalvelun käyttäjät eivät voi tilata taksia puhelimella. (Tämä olisi voinut olla myös itsenäinen elämän pääluokassa, mutta VAMPO:ssa kuljetuspalvelut on mainittu erikseen.)

Kommunikointi ja tiedonsaanti -kohtaan olen kirjannut kaikki lukuisat maininnat viittomakielisen informaation puutteesta: vähäinen uutisten määrä, tekstitysten puuttuminen asiaohjelmista ja yleensä viittomakielisen tiedon puute tiedotusvälineissä. Kuurot kokevat saavansa tiedon joko aina kuulevia myöhemmin tai eivät saa sitä lainkaan omalla kielellään. Tähän kuuluvat myös tilanteet, jolloin viranomaisen on antanut asiakkaalle täytettäväksi suomenkielisen lomakkeen eikä ole suostunut selittämään asioita hänelle, eli ei ole huomionnut asiakkaan erikielisyyttä. Mainintoja on paljon sekä kuuroilta että työntekijöiltä.

Itsemääräämisoikeuden puuttumisesta on yllättävän paljon mainintoja sekä kuuroilta itseltään että työntekijöiltä. Niitä ovat tilanteet, joissa kuuroa ei kuulla, hänen kykyjään hoitaa asioitaan epäillään ja joku muu hoitaa asiat hänen puolestaan Tulkki jätetään tilaamatta paikalle ja kuuro asiakas saatetaan ohittaa hoitoneuvotteluissa tai palvelusuunnitelmaa tehdessä. Kuulevat, esimerkiksi viranomaiset tai opettajat, syrjäyttävät kuuron ja puhuvat pelkästään tulkille.

Liikennepalveluihin on kirjattu kuurojen kertomat syrjintäkokemukset, jotka johtuvat siitä, että esimerkiksi rautatieasemalla tai junassa virkailija ei ole suostunut kirjoittamaan paperille kysyttyjä tietoja asiakkaan pyynnöstä huolimatta. Visuaalinen informaatio puuttuu monista junista, vaikka siihen teknisesti on mahdollisuus olemassa. Taksintilausongelmat näkyvä taksi-kohdassa: taksia ei aina voi tilata tekstiviestillä.

Koulutus -kohdassa näkyy kuurojen tyytymättömyys kuulovammaiskoulujen tasoon sekä perus- että toisen asteen koulutuksessa. Kuurot tuovat esiin, että heidän tietotasonsa on heikko sen vuoksi, että perusopetuksessa opettajien kielitaito on ollut puutteellinen eivätkä oppilaat ole saaneet tietoa omalla kielellään. (Tänä päivänä tilanne on hieman parempi, koska opettajissa on kuuroja ja hyvin viittovia). Työntekijät ovat asiakkailtaan kuulleet, että toisen asteen erityiskoulutukseen ollaan tyytymättömiä

(tällä hetkellä erityisesti) sen vuoksi, että opettajat eivät viito kunnolla, mutta kouluun ei silti järjestetä tulkkauspalveluita kuten ns. kuulevien oppilaitoksiin. Suurin osa syrjintäkokemuksista liittyy kuitenkin siihen, ettei opettaja hyväksy tai huomioi tulkkia ja tulkin roolia, ei anna tulkille materiaalia tai käskee tulkin sivuun.

Työ -osioon on kirjattu sekä kuurojen omat kokemukset että työntekijöiden havainnot siitä, että työnantaja ei ole ottanut hakijaa töihin kuurouden vuoksi. Ongelmaksi nousee usein se, että kuuro työntekijä ei pysty puhumaan puhelimesta – vaikka hän pystyisi hyvin käyttämään muita viestintäkeinoja. Monet työnantajat korostavat turvallisuusseikkoja, vaikka kuuro olisi alan ammattilainen. Työssä ongelmana on useimmiten se, että työnantaja ei ilmoita kokouksista ajoissa, jotta kuuro voisi tilata tulkin, tai työnantaja ei hyväksy tulkkia työpaikalle, vaan asiat yritetään selvittää puhumalla tai kirjoittamalla. Niissä paikoissa, joissa on yhtäläillä kuuroja ja kuulevia työntekijöitä, kuurot kokevat syrjinnäksi sen, että kuulevat työntekijät eivät yhteisissä tilanteissa viito.

Terveydenhuollossa kuurot kokevat kohdanneensa erityisen paljon kielellistä syrjintää. Myös työntekijät ovat havainneet paljon syrjintää. Ne ovat tilanteita, joissa hoitohenkilökunta kuvittelee, että ”kyllä me selvittää kirjoittamalla” sairaalassa, toimenpiteessä tai terapiassa, eikä halua tilata tulkkia. Työntekijät ovat törmänneet tilanteisiin, joissa tulkin tilaamisesta on kieltäydytty, vaikka asiakas on sitä pyytänyt. Potilaan terveydentila on huonontunut, kun hänelle on annettu lääkityksestä vain suomenkieliset ohjeet, eikä ole huolehdittu niiden tulkitsemisesta. Lääkäriltä ei myöskään ole saatu pyydettyjä selkokielisiä epikriisejä. Erityisesti lääkärit ovat loukanneet kuuroja potilaita nimittämällä heitä ”kuuromykiksi” (tätä ei ole merkitty taulukkoon).

Kriisitilanteisiin on kirjattu kuurojen tyytymättömyys siihen, ettei hätäviestiä voi lähettää numeroon 112, vaan heillä pitää olla mukanaan aina kunkin alueen hätätekstiviestinumero. Hätäviestit eivät myöskään toimi, jos puhelimen saldo on loppunut, päinvastoin kuin hätäpuhelut. Kriisipäivystyksiin ei voi ottaa yhteyttä tekstiviestillä. Kuurot kokevat myös, että heidät on unohdettu sellaisissa tilanteissa, että alueella tapahtuu joku katastrofi, josta pitää pikaisesti tiedottaa ihmisille. Kuuroille ei tällaista tiedotusta ole järjestetty omalla kielellä, eivätkä kaikki ymmärrä suomenkielisiä varoituksia. Viittomakieliset kriisipalvelut ovat myös vasta alkutaipaleella (kirjoittajan huom.).

Kulttuuriin ja vapaa-aikaan on merkitty kuuron henkilön ikävä kokemus teatterissa, jossa tulkin käskettiin siirtyä nurkkaan pois näkyvistä. Tämä esti kuuroa katsojaa pysymästä mukana tarinassa, koska hänen piti kääntää päätään lavalta tulkkiin ja päinvastoin. Urheilussa eräs haastateltava koki syrjinnäksi sen, etteivät kuurot voi osallistua kuulevien kanssa tavallisiin olympialaisiin, vaan joutuvat järjestämään kilpailut itse tai osallistumaan paralympialaisiin. Kuitenkaan kuuroilla urheilijoilla ei ole erityisiä liikuntavammoja.

8.2 Muita syrjintäkokemuksia

Kaikki kokemukset eivät suoraan sijoittuneet VAMPO:n luokkiin vaan jäivät ulkopuolelle. Kuuroilla ei myöskään ole kokemuksia kaikenlaisesta vammaisten syrjinnästä. Esimerkiksi kuuroilla ei yleensä ole liikkumisongelmia, minkä vuoksi rakennetun ympäristön esteitä ei koeta ongelmaksi. Osa alla mainituista asioista läpäisi monia eri asioita, osa ei sijoitu taulukkoon lainkaan.

a.) Viittomakielisen oikeutta käyttää omaa kieltään väheksytään

Kuuroilla on paljon kokemuksia siitä, kuinka kuuleva osapuoli vähättelee tulkin tarvetta ja väittää, että keskustelu sujuu kirjoittamalla. Kuuroja vaaditaan ymmärtämään vieraalla kielellä ilmaistu asia. Tilanteissa saatetaan unohtaa se, että kuurolla kenties olisi kysyttävää, mikäli hän voisi kysyä omalla kielellään. Kuulevat kuvittelevat helposti, että kommunikaatio-ongelma on kuuron ongelma, mutta kuurot korostavat sitä, että ongelma on molemminpuolinen, eli yhtäläillä kuuleva tarvitsee tulkkia, jos hän ei osaa viittoja. Kuurojen Liitto ry:n viittomakieliyksikön päällikkö Pirkko Selin-Grönlund

totesi kuulovammaisalan kuntoutusohjaajien päivillä Helsingissä 18.1.2011, että ”tulkki on juuri se palikka, joka tarvitaan, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi.” Jos se ”palikka” puuttuu, kuuron asema jää heikommaksi.

b.) Tulkin saamiseen ja laatuun liittyvät ongelmat

Kuuroilla on ollut vaikeuksia saada tulkkia esimerkiksi ulkomaille suuntautuvalla opintomatalla. Eräällä haastateltavalla oli myös kokemus siitä, että välityskeskus oli arvioinut tulkin tarpeen niin vähäiseksi, ettei ollut pitkän matkan vuoksi lähettänyt tulkkia. Tilanne on muuttunut tulkkauspalveluiden siirryttyä Kelalle, mutta siirto ei vielä haastatteluvaiheessa ollut toteutunut. Jotkut kokevat syrjinnäksi myös sen, että välityskeskus ei ilmoita ajoissa, että tulkkia ei löydy tai tulkkia ei voi valita. Erityisesti nyt Kelan aikana olen kuullut asiakkaideni valittavan tästä.

Tulkkauksen laadun heikkous koetaan myös syrjinnäksi. Joskus tulkit ovat unohtaneet roolinsa ja asiakas on jäänyt sivuosaan. Tulkkaustilanteessa on myös saattanut jäädä jokin keskeinen käsite epäselväksi, esimerkiksi asiakkaalle ei ole selvinnyt, mitä tarkoittaa edunvalvonta. Kuulevana työntekijänä olen itse ollut tilanteissa, jossa tulkin suomen kielelle kääntämisen taito on ollut niin heikko, että kuuleva osapuoli, joka ei ole tuntenut kuuroa, on saattanut saada tästä yksinkertaisen tai tyhmän kuvan. Kuuron on itse vaikea arvioida tulkin suomenkielistä tuotosta.

c.) Negatiivinen asenne ja kohtaamisen ongelmat

VAMPO:ssakin mainitaan asenteet vammaisia kohtaan. Mainitsen nämä erikseen, koska aineistossani ne liittyvät paljolti kielellisiin ongelmiin. Haastateltavat mainitsivat, että kun he eivät saa jostakin asiasta selvää ja kysyvät uudestaan, he saavat kokea olevansa vaivaksi kotona, työssä tai opiskelupaikalla. Eräs haasteltava totesikin, että kuuroja ei oteta työhön sen vuoksi, että heidän perehdyttämisestään ja opastamisestaan on vaivaa. Hänen mielestään se ei ehkä ole niinkään syrjintää kuin tiukan työelämän aiheuttama ongelma. Haastateltavat kokivat myös, että nykyään työelämässä erityisesti esimiehet suhtautuvat ennakkoluuloisesti kuuroihin.

Opiskelussa ja työssä kuurot kokevat usein jäävänsä yksin. Ryhmätöissä heitä ei haluta mukaan ja työmaaruokalassa tai tauoilla kukaan ei tule juttelemaan. Juuri julkaistussa rasismia käsittelevässä väitöskirjassaan KM Anne-Mari Souto (Joensuun yliopisto) mainitsee, että esimerkiksi kouluissa ei pidetä rasismia sitä, että joku suljetaan ryhmän ulkopuolelle. Mutta jos joku jätetään toistuvasti etnisen alkuperänsä vuoksi aina ryhmätöiden ulkopuolelle tai hän joutuu istumaan ruokailussa yksin, se on rasisimia (Yle Areena. Tiedetuokio: Rasismi on tabu 18.4.2011). Kuurot kohtaavat tämän saman ilmiön.

d.) Syrjintä palveluissa

Monet kuurot mainitsivat saaneensa huonoa kohtelua pankissa, ravintolassa, kahvilassa ja kauppoissa. Kuuro asiakas on saatettu jättää palvelematta, häneen on suhtauduttu ylimielisesti tai häneltä on vaadittu enemmän vakuuksia kuin kuulevalta, esimerkiksi vanhempien tilitiedot. Kuuroille ei myöskään ole haluttu vuokrata asuntoa. Myös viranomaiset voivat kohdella kuuroja huonommin kuin kuulevia. Itselleni on tullut tietoon, että esimerkiksi neuvolassa ei oteta kuuron äidin huolia tosissaan, tai ollaan huolestuneita kuulevan lapsen suomen kielen kehityksestä, mutta ei olla kiinnostuneita äidinkielen kehityksestä. Eräs työntekijä mainitsee myös siitä, että kuuroille ei myönnetä palveluita tai tukia tasapuolisesti, vaan samanlaisessa tilanteessa toinen saa, toinen ei.

e.) Kuurojen yhteisön sisäinen syrjintä

Kuurojen yhteisö on pieni ja monet tuntevat toisensa. Haastateltavat kokivat sisäryhmäsyrjinnäksi tilanteet, joissa jossakin asiassa (koulutuksessa, työssä tms.) paremmin menestynyttä aletaan kohdella huonosti. Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Markku Jokinen on joskus maininnut, että kuurojen

yhteisössä tapahtuu ”rapu-ilmiö”: kun joku rapu yrittää pois kattilassa kiehuvaasta vedestä, muut kiskovat sen takaisin alas.

Eräs haastateltavista koki sisäryhmäsyrijintänä kuuron puolisonsa mustasukkaisen käytöksen. Sisäryhmäsyrijintänä pidettiin myös sitä, että kun osa kuuroista on jäsenenä kahdessa kuurojen yhdistyksessä, niin jompikumpi yhdistys saattaa kieltää heitä osallistumasta esimerkiksi yhdistysten järjestämiin kilpailuihin. Tästä kertonut haastateltava sanoi, että kuurot käyttävät usein näissä tilanteissa viittomaa ”ei saa”, millä kielletään suoraan toiselta osallistuminen. Sisäryhmäsyrijintää kohdistuu myös henkilöihin, jotka ovat saaneet jonkun leiman, esimerkiksi alkoholinkäytön vuoksi. Myös maahanmuuttajiin suhtaudutaan ennakkoluuloisesti ja ajatellaan, että he tulevat viemään suomalaisilta kuuroilta työpaikat. Sirpa Pynnönen (2010, 32) mainitsee opinnäytetyössään maahanmuuttajakuurojen kokemasta moniperusteisesta ulkoisesta syrjinnästä, mutta he voivat kokea myös sisäryhmäsyrijintää. Jokin aika sitten olin maahanmuuttajakuurojen kurssilla, missä kurssilaiset kertoivat, että heillä ei kovin paljon ole suhteita suomalaisiin kuuroihin.

8.3 Kieli vai vammaisuus – haastateltujen kuurojen kokemuksia ja ajatuksia

Yllä mainituista syrjinnäksi koetuista tilanteista 55 % liittyy kielellisiin perusteisiin ja 45 % vammaisuuteen. Muutama asia on sekä että. Kuuroista haastateltavista (N=9) viisi oli sitä mieltä, että muut syrjivät heitä vammaisuuden vuoksi. Kahden mielestä syynä on sekä vamma että kieli. Yksi ei osannut sanoa ja yksi ajatteli, että ihmiset eivät välttämättä ajattele kuuroa vammaisena tai erikielisenä, vaan eivät vain jaksa nähdä vaivaa kuuron kohtaamisessa.

Haastateltavat kokivat, että viittomakieltä ei huomioida riittävästi, vaan heidät nähdään aina vammaisina. Heidän mielestään moni ei edes ymmärrä, että kuurot ovat erikielisiä. Eräs haastateltava mainitsi, että hän ei yhtään pidä siitä, että heitä kutsutaan kuulovammaisiksi, koska se korostaa vammaa. Hän haluaa olla kuuro. Pari henkilöä totesi selkeästi olevansa viittomakielisiä; he eivät koe olevansa vammaisia. Kieli vain on eri kuulon puuttumisen vuoksi.

8.4 Syrjinnän ilmenemismuodot aineistossa

Kävin aineiston vielä kertaalleen läpi tarkastellen, onko kuurojen kokema syrjintä välillistä, välitöntä vai rakenteellista/ institutionaalista. Kokonaisuudessaan pidän kuurojen syrjintää moniperusteisena, koska he tulevat syrjityksi joko vamman tai kielen tai näiden molempien vuoksi.

Joistakin kokemuksista oli hieman vaikea päätellä, mitä se olisi, joten sijoittelussa on pientä epämääräisyyttä. Ylivoimaisesti eniten kuurot kokivat kohdanneensa välitöntä syrjintää, joka liittyi esimerkiksi siihen, että kiellettiin käyttämästä tulkkia jossakin tilanteessa. Seuraavaksi eniten he kohtasivat rakenteellista ja institutionaalista syrjintää, kuten tiedonsaannin ongelmia ja saavutettavuusesteitä sekä kielteisiä päätöksiä viittomakielisiin palveluihin pääsemiseen. Institutionaaliseksi syrjinnäksi laskin kuulovammaisten koulujen laatuongelmat. Myös välillisen syrjinnän kokemuksia oli melko paljon, esimerkiksi tilanteita, joissa tulkille osoitetaan paikka, joka ei häiritsisi ja näin vaikeutetaan kuuron pysymistä tilanteen tasalla. Työelämässä myös usein vaaditaan puhelimen käyttöä eikä nähdä muita keinoja, mitä kuuroilla on käytössään.

Osaa kokemuksista en pystynyt sijoittamaan mihinkään yllämainituista, vaan ne liittyivät mielestäni enemmän ennakkoluuloihin ja kielteiseen asenteeseen, jopa kiusaamiseen. Kuurojen syrjinnäksi kokema toiminta ei välttämättä aina ole tarkoituksellista, vaan se on ns. ”tahatonta syrjintää”, mutta kohteeksi joutuneelle yhtä ikävää kuin tarkoituksellinenkin. Makkosen (2003, 15) mukaan ”syrjinnän tunnusmerkistön täytyminen ei välttämättä edellytä syrjintätarkoitusta”. Hän toteaa myös, että syrjinnän taustalla ei nyky-yhteiskunnassa ole niinkään ennakkoluuloisuus, vaan välinpitämättömyys

ja tietämättömyys päätöksenteon, toiminnan tai toimimattomuuden seurauksista. Syrjintä saattaa myös olla seurausta siitä, että perinteitä, stereotyyppioita, tapoja tai institutionaalisia käytäntöjä ei ole kyseenalaistettu. Nämä samat asiat liittyvä läheisesti myös välilliseen syrjintään (Makkonen 2003, 19).

Etukäteen oletin, että kuuroihin kohdistuu eniten rakenteellista syrjintää, mutta heidän omien kokemustensa mukaan välitöntä syrjintää on eniten. Yllättävinä asioina aineistosta löytyivät hyvin voimakkaasti esille tuotu ”ei kuuro voi” -asenne. Samoin läheissyrjintä ja turvallisuustekijöiden korostaminen syrjinnän syynä korostuivat vahvasti. Prosessin aikana aineistosta nousseet asiat muuttivat alkuperäistä käsitystäni asiasta.

Kuurojen yhteisön sisäryhmäsyrjintä ja syrjinnästä aiheutuneet seuraukset ovat asioita, jotka tässä jäivät vain pinnallisiksi. Toivottavasti joku kuuro opiskelija innostuu tutkimaan tarkemmin esimerkiksi sisäryhmäsyrjintää. Kuulevan on vaikea päästä syvälle yhteisön ytimessä oleviin asioihin käsiksi. Syrjinnän seurauksista tietoa saisi parhaiten syvähaastatteluin.

8.5 Kuurojen syrjinnässä korostuvia asioita

Haluaisin nostaa esiin muutamia teemoja erityisesti, koska ne tulivat niin voimakkaasti ilmi kertomuksissa. Suurin osa on sijoitettu taulukon 4 eri kohtiin, mutta niillä on myös erityisiä yhteisiä piirteitä:

Läheissyrjintä

Kuurojen yhdistyksistä on käytetty nimitystä ”kuurojen toinen koti”. Ymmärrän tämän ilmaisen kuunneltuani haastateltavien kuurojen kertomuksia perheen ja suvun sisäisestä syrjinnästä. Haastateltavilla oli kokemuksia, että kuulevat perheenjäsenet eivät ota katsekontaktia, mikä on kuuroilla kommunikaation edellytys. Perhe voi myös väheksyä esimerkiksi kuuron lapsen taitoja ja kykyjä, eikä anna lapsen tehdä niitä asioita, mitä tämä haluaisi. Suvun juhlista voidaan ilmoittaa niin myöhään, että kuuro henkilö ei ehdi enää tilata tulkkia tilaisuuteen. Kuuroille sukulaisille kerrotaan viimeisenä suvun tapahtumista, jolloin nämä voivat joutua noloon tilanteeseen kysyessään jonkun, jo aikoa sitten kuolleen sukulaisen kuulumisia.

Oman kokemukseni mukaan kuuro-kuuleva-perheissä ei välttämättä ole yhteistä kieltä, jolloin kuuro perheenjäsen jää äänellisten keskustelujen ulkopuolelle. Haastatellut työntekijät kertoivat havainneensa, kuinka perheen sisällä kuuron perheenjäsenen itsemääräämisoikeutta loukataan: hänen rahansa voidaan ottaa pois tai päätökset tehdään hänen puolestaan, eikä asioita viitota hänelle.

”Ei kuuro voi!” -asenne

Löysin haastatteluista 25 mainintaa siitä, kuinka joku on sanonut, että ”ei kuuro voi”. Näin sanovat omaiset, mutta erityisesti viranomaiset: lainlaatijat, te-toimistojen ja Kelan virkailijat, koulutusalojen ammattilaiset jne.

Kuuro ei voi

- opiskella tai lähihoitajaksi tai sairaanhoitajaksi
- opiskella korkeakoulussa
- opiskella psykologiksi
- opiskella keittiöalaa
- opiskella siivousalan esimieheksi
- työskennellä sisustusosalalla
- opiskella ylimääräisiä kieliä koulussa
- tehdä asiakaspalvelutyötä
- tehdä ”parempia” töitä

- ajaa kuorma-autolla
- toimia esimiestehtävässä
- käyttää koneita
- tehdä puusepäntöitä, vaikka on puuseppä
- saada lainaa

Yllä olevat asiat ovat poimintoja kuurojen ja työntekijöiden haastatteluista. Tänään sain puhelun kollegaltani. Hän kertoi olleensa asiakkaansa työpaikalla neuvottelussa. Asiakas oli tehnyt listan asioista, mitä esimies on kieltänyt häntä tekemästä siksi, että hän on kuuro. Hän oli myös tehnyt testin: kun esimies oli sanonut hänelle, ettei hän voi korjata jotakin, hän oli pyytänyt kuulevaa työtoveriaan kysymään, saako tämä tehdä sen. Esimies oli antanut heti luvan. (Sen jälkeen kuuro teki työn ja kuuleva katsoi vieressä ja sai työstä kiitoksen).

Näistä kokemuksistaan kertoessaan kuurot tuovat esiin turhautumistaan ”ei voi” -esteisiin. Eräs haastateltavani totesi, että jos kuuro unelmoi jostakin, niin heti sanotaan, että ei kuuro voi. Kuuro työntekijä, joka oli rakentanut itselleen mökin, kertoi, että ihmiset tulevat ihmettelemään sitä, kuinka kuuro on osannut rakentaa. Ehkä edellä mainittujen kokemusten vuoksi eräs haastateltava koki positiivisen erityiskohtelun negatiivisena: hänen kykyään selvittää itsenäisesti lentoasemalla epäiltiin turkuttamalla apua, vaikka hän toistuvasti siitä kieltäytyi.

”Turvallisuushysteria”

Rekrytoinnissa, työelämän tilanteissa ja ”kuuro ei voi” -tilanteissa kuulevat perustelevat asennettaan yleensä turvallisuussyillä. Yhteiskunta on monessa mielessä muuttumassa turvallisuusyhteiskunnaksi. Turvallisuudesta on tullut arvo, jolla voidaan perustella myös syrjintää, koska turvallisuushan on tärkeä asia. Turvallisuussyistä kuuron siivousalan opiskelijan ei anneta käyttää lattiankiillotuskonetta, puuseppä ei voi korjata koulun pulpetteja, koska siinä pitää käyttää koneita tai kuuro ei voi ajaa kuorma-autoa, koska hän ei kuule 4 metrin päähän (mutta kuuleva saa käyttää kuulosuojaimia ja soittaa radiota). Kuuron ei anneta työpaikalla kaataa puita moottorisahalla, vaikka hän on tehnyt sitä nuoresta pitäen tai kuuroa keittäjää ei voida ottaa keittiölle töihin, koska hän voi loukata siellä itsensä (Liite 4a ja b).

8.6 Työntekijöiden havaintoja viittomakielisten kuurojen syrjinnästä

Työntekijät toimivat viittomakielisten kuurojen apuna ja tukena erilaisissa arkipäivän ongelmatilanteissa. Heidän haastatteluissaan esiin tulleet syrjintähavainnot olivat hyvin samanlaisia kuin kuurojen omat kokemukset, minkä vuoksi ne pystyi sijoittamaan niihin luokkiin, mitkä kuurojen haastatteluiden perusteella löytyivät. Tiivistän työntekijöiden havainnot kuitenkin vielä erikseen tähän. Poimin saamani sähköpostivastaukset ja sijoitin samasta asiasta kertovat asiat yhteen. Lopuksi muotoilin asian yhdeksi lauseeksi. Teksti on siis lähes suoraa poimintaa sähköposteista, työntekijöiden ”puhetta” asiakkaidensa elämässä esiin tulleesta syrjinnästä.

Syrjintää esiintyy kaikilla elämänalueilla: työssä, kotona, palveluissa, yhteiskunnassa. Usein syrjintä liittyy kommunikaatioon. Kommunikaatio kuurojen kanssa koetaan hankalaksi, koska ei ole yhteistä kieltä. Tämä näkyy työpaikan, koulutuspaikan ja jopa palveluiden saamisessa.

Kuuroihin kohdistuu ennakkoluuloja, heitä luullaan avuttomiksi ja tyhmiksi, joilla ei ole niin väliä. Tulkin käyttö aiheuttaa kuulevissa vaivautuneisuutta, eikä kommunikaatiossa tapahdu todellista vuorovaikutusta. Tulkkaustilanteessa kuuleva osapuoli saattaa sanoa, että tätä asiaa ei tarvitse tulkata kuuroille. Jos asiakas olisi vaikka ranskalainen, niin tuskin silloin virastossa, työpaikalla tai hoitoneuvottelussa tulisi esille vastaavaa kommenttia. Myös omaiset voivat syrjiä kuuroa vastaavanlaisissa tilanteissa.

Tulkaustilanteissa kuuleva osapuoli (joskus myös tulkki itse) jättää kuuron vähemmälle huomiolle ja selvittelee asiaa suoraan kuulevien kesken. Viittomakieltä ei hyväksytä, pitäisi vain puhua, mikä ahdistaa kuuroja. Tulkin käytön tarpeellisuutta ei ymmärretä tai tulkkia ei osata tilata.

Kuuroihin suhtaudutaan asenteella ”kuuro ei voi”, eli syrjintä on suurimmaksi osaksi epäluottamusta kuuron mahdollisuuksiin, haluttomuutta paneutua asiaan tai tietämättömyyttä kuuroudesta. Syrjintä kohdentuu kuulon puutteeseen ja/ tai kommunikaatiovaikeuteen. Kieleen ja kommunikaatioon liittyviä tarpeita ei huomioida, vaan suhtaudutaan kuuroihin vammaisina, heitä aliarvioidaan monissa tilanteissa, eikä olla valmiita ottamaan vastaan tietoa kuuroudesta.

Kuuroja ei oteta töihin siksi, että he käyttävät viittomakieltä eivätkä ymmärrä (puhetta), tai siksi että heidän kanssaan on vaikea kommunikoida. Työnhakutilanteissa, vaikka hakijana olisi kuuro huippuammattilainen, kuuleva valitaan varmasti. Syyksi sanotaan, että on niin vaikea kommunikoida eikä työpaikalla kukaan osaa viittoa. Työpaikalla kuuro työntekijä saa tuntea olevansa alempiarvoinen ja hänellä on huonompi palkka. Kuulevat työtoverit eivät välitä keskustella kuuron työntekijän kanssa, vaan muut puhuvat yhdessä ja kuuro on yksin. Myös kuurojen parissa työskentelevät kuulevat voivat syrjiä kuuroja; kuulevat eivät aina viito, vaikka kuuro työtoveri on paikalla, vaan puhuvat keskenään.

Useimmiten kuurojen kohdalla on kyse ennakkoluuloista ja tiedonpuutteesta, ei välttämättä tietoisesta syrjinnästä. Tämä näkyy esimerkiksi työhön tai harjoitteluun pääsyssä. Jos työpaikalla ei ole aikaisemmin ollut kuuroa työntekijää, ei tiedetä, mihin kaikkeen kuuro pystyy. Toivotaan, että hän kuulisi edes jonkin verran ja kysytään, osaako hän puhua. Jos ehdot eivät täyty, kuuroa ei haluta ottaa töihin. Työpaikoilla vedotaan myös turvallisuusriskeihin, esimerkiksi lentoasemalla pitää kuulla hälytykset. Teollisuustyössä on liikkuvia kappaleita hihnoilla ja muualla, joten varoitusäänet pitäisi kuulla. Kuuro ei kuule trukkien hälytysääniä, mitä pidetään myös turvallisuusongelmana.

Kuurot eivät saa tietoa samalla tavalla kuin kuulevat, esimerkiksi tiedotusvälineiden kautta. Teksti-tv:n uutistarjonta ei ole riittävää ja sekin on suomenkielistä. Elokuville ja uutisissa voi periaatteessa olla tekstitys, mutta usein se puuttuu tai ei toimi. Ruudussa näkyy vain teksti: ”Pahoittelemme”.

Yhteiskunnan rakenteiden ja/tai ihmisten asenteiden takia kuuro ei saa samoja palveluja eikä pysty osallistumaan samalla tavalla yhteiskuntaan kuin vastaavassa elämäntilanteessa ja sosiaalisessa asemassa oleva kuuleva henkilö. Koska kuurojen lukumäärä on pieni, palveluiden järjestämistä ei nähdä riittävän tärkeäksi. Viittomakieltä ja kuurojen kulttuuria ei tunneta tarpeeksi, jotta palvelut voitaisiin suunnitella kuuroille toimiviksi. Esimerkiksi yhteydenotot virastoihin tai palveluntarjoajiin pitää yleensä hoitaa puhelimitse, ei ole mahdollisuutta hoitaa asiaa Internetin kautta. Kuuroille annetaan tietoa ja ohjausta vähemmän kuin kuuleville, koska koetaan viittomakieli ja tulkin kanssa toimiminen hankalana. Tieto voidaan antaa kirjoitettuna tekstinä, eikä tarkasteta, onko lukija ymmärtänyt asian. Kuuron yksilöllisiä tarpeita ei huomioida eikä palvelusuunnitelmia laadita.

Syrjintä ei ole aina näkyvää, vaan enemmänkin rakenteellista, systeemiin sisältyvää. Monet asiat yhteiskunnassa on rakennettu niin, että ne syrjivät kuuroja. Joitakin asioita olisi helppo muuttaa, mutta silti se ei useinkaan onnistu. Muutama työntekijä oli käyttänyt kuvausta ”vammasta johdettu kieli”. Kuuroudessa vammaisuutta ja kieltä ei voi erottaa.

9 YHTEENVETO

9.1 Aliarvioiva ja ulossulkeva valta

Vertaan nyt saamiani tuloksia Luukkaisen (2008, 169 – 194) jakoon aliarvioivasta vallasta ja ulossulkevasta vallasta. Aliarvioiva valta kuvastaa mielestäni vammaisnäkökulmaa kuurouteen: se kertoo, että kuurot ovat avuttomia vammaisia, kielen merkitystä ei ymmärretä ja kuuroista halutaan kuntouttaa kuulevia. Ulossulkeva valta kertoo enemmän kielellisten oikeuksien puuttumisesta.

Aliarvioiva valta

- ennakkoluulot ja puolesta tekeminen
- viittomakielen heikko asema opetuskielenä
- lääketieteen ylivalta ja medikalisaatio

Ulossulkeva valta

- saavuttamaton media
- kuurojen koulutusjärjestelmä ovien sulkijana
- tulkkipalveluiden toimimattomuus
- viittomakielisten palveluiden dilemma (toisaalta ei haluta erityiskohtelua, toisaalta halutaan omakielisiä palveluita)

Kirjaan tähän järjestyksessä haastatteluissa esiin tulleita syrjintäkokemuksia sen perusteella, kumpaan ”vallan häkkiin” ne kuuluisivat.

Aliarvioiva valta:

lasten huostaanotto, itsemääräämisoikeuteen puuttuminen, kuuron toimintakyvyn epäily, huono peruskoulutus, turvallisuuden ylikorostaminen, viittomakielisten tarpeiden aliarviointi terveydenhuollossa, puolesta toimiminen, kuurojen sulkeminen normaaliurheilun ulkopuolelle, viittomakielen merkityksen väheksyminen, kuurojen lasten sisäkorvaistutteen

Ulossulkeva valta:

puhelinpalvelut, tiedonsaantiongelmat, tulkinsaantiongelmat ja tulkin toiminnan estäminen sekä tulkauksen laatuongelmat, esteet ajokortin saamiseksi, apuvälineiden saamisongelmat, taksintilausongelmat, pelkän suomenkielisen informaation antaminen, visuaalisten opasteiden puute kulkuneuvoissa, puhelimen käyttövaatimukset töissä, kuulevat eivät käytä viittomakieltä työpaikalla vaikka osaisivat, kriisipalveluiden puute, negatiivinen asenne ja ulkopuolelle sulkeminen kotona, opiskelupaikalla ja työpaikalla sekä palveluissa.

Jako näyttäisi toimivan hyvin myös syrjintäkokemusten jäsentäjänä ja kuvastaa kuulevien, viranomaisten ja yhteiskunnan rakenteisiin piiloutuvan vallan syrjivää vaikutusta viittomakielisten kuurojen elämässä. Ainoastaan sisäryhmäsyrjintä jää tämän jaon ulkopuolelle,

9.2 Tulosten pohdintaa

Olen tutkielmassani selvittänyt, millaista on viittomakielisten kuurojen kokemus syrjintä heidän omasta ja heidän kanssaan työskentelevien näkökulmasta. Viittomakieliset kuurot ovat poikkeuksellinen ryhmä, koska he kuuluvat yhtäaikaan sekä vammaisiin että kielivähemmistöön, mutta eroavat kummastakin jonkin verran. Sen vuoksi tarkastelin heihin kohdistuvaa syrjintää sekä vammaisuuden että kielen näkökulmasta. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että kielellistä syrjintää on hieman enemmän kuin vammaisuuteen kohdistuvaa syrjintää. Kielelliset oikeudet eivät aina toteudu. Toisaalta vammaa ja kieltä ei voida joka

tilanteessa erottaa toisistaan, joten syrjintä saattaa kohdistua kumpaankin ominaisuuteen. Aiemmin tehdyssä nettiselvityksessä reilu puolet vastaajista ilmoitti syrjinnän syyksi kuurouden tai kielen.

Aineistossani sekä kuurojen että työntekijöiden näkemykset olivat hyvin yhteneviä. Samanlaisia kertomuksia on tullut esiin myös alussa esittelemissäni tutkimuksissa, joten tulokset kuvastanevat hyvin viittomakielisten kuurojen syrjintää. Kuurojen kohtaama syrjintä on suureksi osaksi välitöntä, mutta myös välillistä ja rakenteellista syrjintää esiintyy paljon. Kuurojen syrjintä on moniperusteista, se kohdistuu joko kieleen tai vammaisuuteen tai kumpaankin yhtäaikaan.

Aineistoni perusteella viittomakielisten kuurojen syrjinnästä suurin osa on työelämäsyryntää, mikä näkyi myös nettikyselyssä. Siihen kuuluvat työllistymiseen liittyvät ongelmat ja työnantajien ennakkoluulot ja negatiiviset asenteet sekä työssä esiintyvä syrjintä, joka usein liittyy tulkin käytön estämiseen. Tulkin käyttöön liittyvä syrjintä nousee esiin toisena ja se läpäisee monia muita asioita. Seuraavana tulevat itsenäisen elämisen esteet kuten palveluiden saavuttamattomuus ja omakielisen tiedonsaannin puute. Koulutuksessa on samanlaisia ongelmia kuin työssä: vaikeuksia päästä opiskelemaan ja tulkin käyttöön liittyviä vaikeuksia. Erityiskoulujen tasoon oltiin tyytymättömiä. Kuurojen koulutukseen liittyviä puutteita on käsitelty Elina Lehtomäen väitöskirjassa Pois oppimisyhteiskunnan marginaalista (2005). Viranomaisten toiminnassa, erityisesti terveydenhuollossa, koetaan olevan paljon syrjiviä käytäntöjä ja asenteita. Haastateltavien henkilöiden ikärakenteen vuoksi ikäihmisiä koskevat huomiot tulivat työntekijöiltä, jotka toivat esiin, että esimerkiksi vanhukset tai sairaat eivät saa omakielisiä palveluita. Luukkaisen (2008) väitöskirjassa haastateltavat olivat tässä yhteydessä tuoneet esiin ristiriitaisia toiveita: toisaalta erityispalveluita ei kaivata, mutta joissakin asioissa niitä pidetään tarpeellisina. Oman havaintoni mukaan viittomakielisiä palveluita kaivataan yleensä heikompiosaisten avuksi. Lapsia koskevia asioita oli vähän, mutta neuvolan viittomakielivastaisiin asenteisiin oli törmätty, samoin jokin maininta tuli siitä, että sisäkorvaistutetuille ei aina opeteta viittomakieltä. Syrjintä Suomessa – raporteissa mainitaan viittomakielisten päivähoitopalveluiden puute. Jos aineisto olisi ollut erilainen, painopiste eri syrjintäkokemusten välillä olisi voinut vaihdella, mutta kun vertaan tuloksia aikaisemmissa tutkimuksissa esiin nousseisiin kuurojen omiin kokemuksiin, ne ovat hyvin yhteneviä, minkä perusteella katson, että tulokset ovat luotettavia.

Syrjintä kietoutuu aina valtaan. Enemmistöllä on valta päättää, millaisia vähemmistöjen pitää olla. Kuurot kohtaavat elämässään kuulevan valtaa ja asiantuntijavaltaa; audismia, disablismia ja medikalisaatiota, joissa suhtaudutaan kuuroon vammaisena, kykenemättömänä ja lääketieteellisen hoidon kohteena. Tämä on ristiriidassa viittomakielisten kuurojen oman näkemyksen kanssa, jossa he korostavat kuuroutta kielenä ja kulttuurina. Haastattelemani kuurot kokivat, että heihin suhtaudutaan useimmiten vammaisina, mikä rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan toimia elämässä ja yhteiskunnassa. Esimerkiksi opettajat tai työvoimaviranomaiset voivat päättää, sopiiko jokin ala kuuroille. Vammaisnäkökulma myös ohittaa viittomakielen merkityksen kuuroille. Kuurot saavat paljon apua nykytekniikasta, kuten kuvayhteyksistä, mutta kohtaavat myös teknologian aiheuttamaa ulossulkemista, kuten vaatimuksia puhelimen käytöstä ja tiedon saavuttamattomuutta median kautta. Haastateltavieni kokemukset voi jakaa Minna Luukkaisen (2008) esittämän vallanjaon mukaan: viittomakielisiin kuuroihin kohdistuu sekä aliarvioivia että ulossulkevia vallan käytäntöjä. Omassa tutkielmassani aliarvioivasta ”kuuro ei voi” – asenteesta tuli paljon mainintoja, samoin turvallisuusseikkojen ylikorostamisesta työllistymisen esteenä. Läheissyryntä puolestaan kumpuaa poissulkevasta vallankäytöstä.

9.3 Lopuksi

Kuurot toivat nettikyselyssä esiin, että he eivät tiedä, mitä syrjintä on. Tekemieni haastattelujen perusteella voin todeta, että useimmilla kuitenkin on tietoa siitä, mitä syrjinnällä tarkoitetaan, vain sisäryhmäsyryntän kokemukset eivät kaikin osin olleet varsinaista syrjintää, vaan enemmänkin

kiusaamista ja alistamista muiden syiden kuin poikkeavuuden vuoksi. Sisäryhmäsyryjinnäksi koettuun ilmiöön voisi joku kuuro tutkija paneutua jatkossa. Joitakin selviä syrjintätilanteita kuurot itse eivät kokeneet syrjinnäksi, vaan enemmän tietämättömyydeksi tai haluttomuudeksi nähdä vaivaa. Syrjintä on kaiken kaikkiaan hyvin monimuotoinen ja monimutkainen ilmiö, eikä sen tunnistaminen aina ole helppoa.

Syrjintään puuttuminen koetaan ehkä hankalaksi asiaksi. Lainsäädäntö on monimutkaista. Syrjintää koskeva lainsäädäntö on vahvempaa vammaisuuteen kohdistuvassa syrjinnässä kuin kielellisessä syrjinnässä. Joidenkin lakien perusteella voidaan antaa rangaistuksia, toisten ei. Yhdenvertaisuuslain uusiminen tulee kohtapuoliin vanhentamaan tämän raportin tiedot sen lain osalta. Lain valmistelu on viivästynyt, joten toivottavasti siitä tehdään ajan kanssa hyvä apuväline syrjintään puuttumiseen. Syrjintää kohdanneiden syrjintäilmoituksen tekeminen olisi hyödyllistä, koska sitä kautta saadaan tietoa ilmiön laajuudesta.

Lopuksi tiivistän vielä tutkielmassani esiin tulleet viittomakielisten kuurojen syrjintäkokemukset näin:

”Kuurojen syrjintää on asenne, toiminta, päätös tai rakenne, joka estää viittomakielistä kuuroa henkilöä osallistumasta, toimimasta tai saamasta palveluita yhdenvertaisesti kuulevien kanssa, tai tekemästä asioita, joihin hänellä on kykyä, taitoa ja oikeus. Syrjinnän perustelut liittyvät kieleen, kommunikaatioon ja/ tai vammaan.”

KIITOS,
kuurot haastateltavani, työtoverini, yhteistyökumppanini, Kuurojen Liitto
KIITOS!

LÄHTEET

Aaltonen, Milla & Joronen, Mikko & Villa, Susan: Syrjintä Suomessa 2008.
Ihmisoikeusliitto ry, Helsinki, 2009.

Ahtela, Karoliina & Bruun, Niklas & Koskinen, Pirkko K. & Nummijärvi, Anja & Saloheimo, Jorma: Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Talentum, Helsinki 2006.

Ahti, Helena & Lonka, Eila: Huonokuuloisen lapsen puhekielen kehityksen tukeminen. Teoksessa Lonka, Eila ja Korpijaakko-Huuhka, Anna-Maija: Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kommunikointiin. Palmenia-kustannus, Tampere 2000.

Corker, Mairian: Deaf and Disabled on Deafness Disabled? Towards a human rights perspective. Open University Press. Buckingham and Philadelphia 1998.

Eronen, Anne & Eskelinen, Marjut & Kinnunen, Petri & Saarinen, Marja-Liisa & Tiermas, Paula & Wikman, Minna: Kieli – kynnys hyvinvointiin. Kuurojen Palvelusäätiö ja Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry., Helsinki 1997.

Eskola, Jari & Suoranta Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere 1998.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere 2001.

Flinkman, Satu: Pakko puhua. Finn Lectura, Helsinki 2003.

Foucault, Michel: Seksuaalisuuden historia. Gaudeamus, Helsinki 2010.

Grönfors, Martti: Kvalitatiiviset kenttätymenetelmät. WSOY, Juva 1982.

Haapea, Arto (toim.). Ihmisoikeudet 2000-luvulla. Sopimuksia ja asiakirjoja. Ihmisoikeusliitto, Helsinki 2002.

Hedrèn, Tiina & Huovinen Johannapiritta (toim): Neuvottelupäivät 2009. Yhdistysten ja piirien neuvottelupäivät 24.-25.1.2009 Malminharjulla. Kuurojen Liitto ry:n raportti.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena: Teemahaastattelu. Gaudeamus, Helsinki 1982.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus, Helsinki 2009.

Jasinskaja-Lahti, Inga; Liebkind, Karmela; Vesala, Tiina: Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Gaudeamus Kirja/ Oy Yliopistokustannus, Tampere 2002.

Johansson, Marjut & Pyykkö, Riitta (toim.): Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä. Gaudeamus, Helsinki 2005.

Jokinen, Markku: Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. Teoksessa Malm, Anja (toim.). Viittomakieliset Suomessa. Finn Lectura, Helsinki 2000.

Jurvainen, Marjaana: Diskurssianalyttinen tutkimus kuurojen ryhmän käyttämistä muutosstrategioista ryhmän aseman parantamiseksi. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 19, Helsinki 2003.

Katsui, Hisayo: Vammaisten ihmisoikeuksista etelässä. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.): Vammaisuuden tutkimus. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki 2006.

Kipo: Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Kuurojen Liitto ry, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 60, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 158, Helsinki 2010.

Kiviniemi, Kari: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-Instituutin julkaisuja 3/2001. PS-kustannus, Jyväskylä 2001.

Korpi, Jari. Vammaisten henkilöiden asema vähemmistönä Suomessa. Teoksessa Dahlgren, Taina; Kortteinen Juhani; Lång, K. J.; Pentikäinen, Merja; Scheinin, Martin: Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja n:o 4. Yliopistopaino, Helsinki 1996.

Kortteinen, Juhani & Makkonen, Timo. Syrjintä ja tasa-arvoisuus. Teoksessa Ihmisoikeudet 2000-luvulla. Sopimuksia ja asiakirjoja. Ihmisoikeusliitto, Helsinki 2002.

Kuurojen Liiton digistrategia ja toimenpiteet vuosille 2005-2009. Kuurojen Liiton julkaisuja 32, 2004.

Könkkölä, Kalle: Tunne oikeutesi, pidä puolesi, auta muitakin. Vammaisten ihmisten ihmisoikeusopas. Valtakunnallinen vammaisneuvosto. VANE-julkaisuja 1, 2003.

Ladd, Paddy: Colonialism and Resistance: A Brief History of Deafhood. Teoksessa H-Dirksen L. Bauman (toim): Open your eyes. Deaf Studies Talking. University of Minnesota Press, Minneapolis 2002.

Laine, Timo: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-Instituutin julkaisuja 3/2001. PS-kustannus, Jyväskylä 2001.

Lauronen, Maija: Sisäkorvaistutetta käyttävän nuoren identiteetti. Teoksessa Vehmas, Simo (toim.) Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus. Suomen Vammaistutkimuksen Seuran 2. vuosikirja. Kehitysvammaliitto, Helsinki 2010.

Lehtomäki, Elina: Pois oppimisyhteiskunnan marginaalista. Koulutuksen merkitys vuosina 1960 – 1990 opiskelleiden lapsuudestaan kuurojen ja huonokuuloisten aikuisten elämänkulussa. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 274. Jyväskylä 2005.

Lepola, Outi & Villa, Susan: Syrjintä Suomessa 2006. Ihmisoikeusliitto ry., Helsinki 2007.

- Liebkind, Karmela. Ennakkoluulot ja niiden uhrin. Teoksessa Dahlgren, Taina; Kortteinen Juhani; Lång, K. J.; Pentikäinen, Merja; Scheinin, Martin: Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja n:o 4, Helsinki 1996.
- Liebkind, Karmela. Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Gaudeamus Kirja, Helsinki 1994.
- Loijas, Sari: Rakas rämä elämä. Vammaisten nuorten elämänhallinta ja elämänselitys. Stakes. Raportteja 155, Jyväskylä 1994.
- Malm, Anja ja Ösman, Jan-Ola: Viittomakieliset ja heidän kielensä. Teoksessa Malm, Anja (toim.): Viittomakieliset Suomessa. Finn Lectura, Helsinki 2000.
- Mattila, Markku: Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen historiallinen seura, Jyväskylä 1999.
- Miles, Robert. Rasismi. Vastapaino, Tampere 1994.
- Mäkelä, Klaus: Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Niskanen, Vesa A.: Tieteellisten menetelmien perusteet ihmistieteissä. Opiskelijan opas. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus 1997.
- Nuolijärvi, Pirkko: Suomen kielet ja kielelliset oikeudet. Teoksessa Johansson, Marjut & Pyykkö Riitta (toim.): Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä. Gaudeamus, Helsinki 2005.
- Oliver, Michael: Understanding Disability. From Theory to Practice. Palgrave, New York 1996.
- Pentikäinen, Juha & Hiltunen, Marja: Suomen kulttuurivähemmistöt. Yliopistopaino, Helsinki 1997.
- Puuronen, Vesa (toim.). Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismin arki ja arjen rasismi. Kustantaja Vastapaino, Tampere 2001.
- Raulo, Marianna. Ihmisiä vai IHMISIÄ. – Vähemmistöoikeuksien filosofiaa. Yliopistopaino, Helsinki 1999.
- Sacks, Oliver: Käsien kieli. Matka kuurojen maailmaan. WSOY, Juva 1992.
- Salmi, Eeva & Laakso, Mikko: Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia. Kuurojen Liitto ry, Kuurojen museo. Libris, Helsinki 2005.
- Saresma, Tuija: Kokemuksen houkutus. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.): Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino, Helsinki 2010.
- Sarvi, Tuija & Kontinen, Juha-Pekka (johdanto): YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Suomen YK-liitto 2009.
- Scheinin, Martin: Mitä on syrjintä? Teoksessa Dahlgren, Taina; Kortteinen Juhani; Lång, K. J.; Pentikäinen, Merja; Scheinin, Martin: Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa.

Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja n:o 4, Helsinki 1996.

Skutnabb-Kangas, Tove: Vähemmistö, kieli ja rasismi. Gaudeamus. Helsinki 1988.

Tella, Riikka: Etnisen syrjinnän vastaisen neuvottelun kehittäminen. Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja 1, Helsinki 2005.

Stolt, Suvi: Kuuron lapsen kaksikielisyyden tukeminen. Teoksessa Lonka, Eila ja Korpijaakko-Huuhka, Anna-Maija (toim.): Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kommunikointiin. Palmenia-kustannus, Tampere 2000.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2009.

VAMPO. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010 – 2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2010.

Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle Suomen ihmisoikeuspolitiikasta 2009. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 7/2009, Helsinki 2009.

Vehmas, Simo: Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Gaudeamus, Helsinki 2005.

Wallvik, Birgitta: Viitotulla tiellä. Tammer-Paino Oy, Tampere 2001.

Wikman, Minna: ”Jos kaikki kuulevat osaisivat viittoa”. Tutkimus suomalaisten kuurojen kokemasta hyvinvoinnista. Kuurojen Palvelusäätiö ja STKL, Helsinki 2000.

ELEKTRONISET LÄHTEET

European Charter for Regional or Minority Languages. European Council, Strasbourg 5.11.92 [Viitattu 22.1.2011]. Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_fi.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_fi.pdf)

European Commission: Discrimination in the European Union. Report. Perceptions, Experiences and Attitudes. Special Eurobarometer 296, July 2008. [Viitattu 23.1.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_296_en.pdf

European Unionin alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaan peruskirjaan tehdyn selityksen täydentämisestä, Ulkoasiainministeriön ilmoitus 3.12.2009. [Viitattu 1.4.2011]. Saatavilla [www-muodossa <URL: http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2009/20090081](http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2009/20090081)

European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe. European Commission, Bryssel, 2010. [Viitattu 15.4.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:EN:PDF>

Heini, Anniina: Vammaistutkimuksen päivät 10.-11.6. Turku. Loppuraportti. [Viitattu 5.2.2011] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.vammaistutkimus.fi/index.php?pinc=6>

Hirvonen, Helena: Hedelmöityshoitolakiesitys ja sosiaalinen kansalaisuus: inklusion ja eksklusion politiikat . Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos 2006. [Viitattu 12.2.2011].

Pysyvä osoite: <URL: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu2007354>

Husa, Sari: Foucault'lainen metodi. Filosofinen aikakauslehti n&n 3/95. [Viitattu 16.4.2011] Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.netn.fi/395/netn_395_husa.html

Kalela, Esa: Improving the quality of life of hard of hearing people as a political issue. [Viitattu 9.9.2011] CHHA-IFHOH Congress 2008. Saatavilla Internetissä: http://scholar.google.fi/scholar?hl=fi&q=esa+kalela+2008&btnG=Haku&as_ylo=&as_vis=0

Kielilaki 2004. [Viitattu 22.1.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL: www.om.fi/etusivu/julkaisut/esitteet/kielilaki

Kuoppala, Ansa: Sähköpostihaastattelu aineistonkeruumenetelmänä : tapaustutkimus saksalaisten ja japanilaisten harjoittelijoiden sähköpostihaastattelusta. Pro-gradu, Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos 1998. [Viitattu 23.1.2011]. Pysyvä osoite <URL: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-1998777239>

Laaksonen, Elina: Esteetön opiskelu yliopistoissa. Opetusministeriön julkaisuja 2005:6. [Viitattu 9.9.2011] Saatavilla www-muodossa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/opm_297_opm06.pdf?lang=fi

Lane, Harlan: Ethnicity, Ethics, and the Deaf World. Journal of Deaf Studies and Deaf Education. (Summer 2005) 10 (3): 291 – 310. [Viitattu 9.9.2011]. Saatavilla Internetissä: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/10/3/291.full>

Lane, Harlan: Do Deaf People Have a Disability? Sign Language Studies Vol. 2, No 4, 356 - 376. Summer 2002. [Viitattu 9.9.2011]. Saatavilla Internetissä: http://gallyprotest.org/do_deaf_people_have_a_disability.pdf

L. Bauman, H-Dirksen. Audism: Exploring the Metaphysics of. Oppression. Journal of Deaf Studies and Deaf Education 9:2, 239-246. Oxford University Press 2004. [Viitattu 23.1.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/9/2/239.full.pdf+html>

Lomber, Stephen: Research discovers super vision in deaf. Artikkelit lehdessä Western News, 11.10.2010. [Viitattu 21.4.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: http://communications.uwo.ca/com/western_news/stories/research_discovers_super_vision_in_deaf_20101011446924/

Luukkainen, Minna. Viitotut elämät. Kuurojen nuorten aikuisten kokemus viittomakielisestä elämästä Suomessa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, yhteiskuntapolitiikan laitos. Kuurojen Palvelusäätiö, Helsinki 2008. [Viitattu 1.4.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: <http://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23523/viitotut.pdf?sequence=2>

Makkonen, Timo (tuott.): Syrjinnän vastainen käsikirja. International Organization for Migration Regional Office for the Baltic and Nordic States. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2003. [Viitattu 23.1.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: http://iom.fi/files/legal_training/finnish/finnish_anti-discrimination_handbook_full.pdf.

Mäkelä, Sanna. Kohtaaminen viittomakieltä käyttävien ihmisten kanssa. – Stereotyyppioita, uskomuksia ja myyttejä kuuroudesta ja viittomakielestä. Kasvatustieteen pro gradu, Jyväskylän yliopisto 2004. [Viitattu 30.1.2011]. Saatavilla Jyx-tietokannassa: <URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/10317/G0000504.pdf?sequence=1>

Nyman, Yrsa: Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistus. 10.5.2010. [Viitattu 20.4.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.mosaiikki.info/vahemvalt_fi.php?id=yhdenvertaisuus2

Pirttilä, Ilkka & Pääkkö, Eija. Tutkimuksen vaikutus ja IKKU-arviointimalli. Yhteiskuntapolitiikka 66 (2001):6, ss. 537 – 544. [Viitattu 23.1.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.stakes.fi/yp/2001/6/016pirttila.pdf>

Pynnönen, Sirpa: Kuuron maahanmuuttajan kotoumispolku – kotouttamistyön nykytila ja kehitysnäkymät. Vaastan ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma 2010. [Viitattu 19.4.2011]. Saatavilla Internetissä: <URL: https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/22458/Pynnonen_Sirpa.pdf?sequence=1

Reinikainen, Marjo-Riitta: Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 304. Jyväskylän yliopisto 2007, Jyväskylä. [Viitattu 31.3.2011] Saatavilla Jyx-tietokannassa: <URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/13370>

Rouhiainen, Leena: Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote. Teatterikorkeakoulun Minäkö tutkija? –sivut 2007. [Viitattu 16.4.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.xip.fi/tutkija/0401.htm>

Salo, Sami: Tapaustutkimus kuuron omasta identiteetistä ja voimaantumisesta. Artikkelit lehdessä Tutkiva opettaja. Journal of Teacher Research 6/2008: 109 - 118. [Viitattu 9.9.2011]. Saatavilla www-muodossa: https://www.jyu.fi/edu/laitokset/okl/koulutusala/vkluoko/tietopankki/tutkimusta/viittomakielinen_juhlajulkaisu_netiversio.pdf#page=110

Suomen neljäs raportti alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta, 2010. [Viitattu 22.1.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/FinlandPR4_fin.pdf

SYREENI: Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa –tutkimusohjelma. Suomen Akatemia, ohjelmamuistio. Helsinki 1999. [Viitattu 12.3.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.aka.fi/Tiedostot/SYREENI/SYREENI_muistio.pdf

Takkinen, Ritva: Viitotun ja puhutun kielen välisen kaksikielisyyden kirjo. Artikkelit lehdessä Tutkiva opettaja. Journal of Teacher Researcher 6/2008: 35 - 40. [Viitattu 9.9.2011]. Saatavilla www-muodossa:

https://www.jyu.fi/edu/laitokset/okl/koulutusala/vkluko/tietopankki/tutkimusta/viittomakielinen_juhlajulkaisu_netiversio.pdf#page=110

Tepora, Suvi-Maaria: Vammaisen kansalaisasema. Työ vammaisen kansalaisaseman määrittelemisessä 1960- ja 70 – lukujen sekä 1990- ja 2000-lukujen vaihteessa. Jyväskylän yliopisto, pro gradu –tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, 2004. [Viitattu 20.4.2011]. Saatavilla Jyx-tietokannassa: <URL:

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/12838/G0000618.pdf?sequence=1>.

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006. Libris, Helsinki 2006. [Viitattu 5.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL:

<http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Muutjulkaisut/1198084778540>

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009. Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2009. [Viitattu 5.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL:

<http://www.om.fi/1236880953561>

YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus . [Viitattu 26.3.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL:

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/fin.pdf

YK:n vammaisten henkilöiden yleissopimus (seloste ja linkki englanninkieliseen sopimukseen). [Viitattu 2.4.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL:

<http://www.globalis.fi/Kv-sopimukset/Vammaisten-henkilöiden-oikeuksia-koskevayleissopimus>

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja valinnainen pöytäkirja. Suomen YK-liitto, Helsinki 2009. [Viitattu 7.4.2011]. Saatavilla www-muodossa: <URL:

http://www.ykliitto.fi/files/vammaistenoikeudet_kirjanen_net.pdf

MUUT LÄHTEET

Kari, Matti: Ihmisten välinen tasa-arvo, syrjinnän torjunta ja sosiaaliset oikeudet EU:ssa. Eurooppa-nuorten luento, Jyväskylän yliopisto 11.11.2010

LIITTEET

LIITE 1: JULKILAUSUMA 2009

Kuurojen Liitto ry:n nuorisotyö järjesti valtakunnalliset viittomakieliset nuorisopäivät 16.-18.10.2009 Kuopiossa. Teema oli ”Syrjintä loppukoon”.

Me viittomakieliset nuoret vaadimme yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. Yhdenvertaisuus koskee joka osa-aluetta lasten ja nuorten elämässä varhaislapsuudesta aikuisuuteen. Osaalueita ovat muun muassa koulutus, työelämä, palvelut, kommunikaatio, tiedonsaanti ja vapaa-aika. Vaikka monia epäkohtia on korjattu, näemme edessämme vielä paljon työsarkaa. Pyrimme askel askeleelta korjaamaan ja parantamaan lasten sekä nuorten elämää, jotta jonain päivänä nuoret voisivat ylpeinä todeta, että ovat yhdenvertaisia valtaväestön joukossa.

Olemme valmiita taistelemaan sen puolesta, että tässä yhteiskunnassa on tilaa moninaisuudelle. Taisteluun tarvitsemme entistäkin järeämpiä aseita. Vaadimme, että kuuroihin nuoriin kohdistuvaan syrjintään puututaan valtiovallan toimesta. Tämä edellyttäisi eduskunnan alaisuudessa toimivaa riippumatonta valtuutettua, joka valvoisi yhdenvertaisuuden toteutumista. Valtuutettu toimisi vähemmistö- ja tasa-arvovaltuutettujen tavoin palvellen laajasti viittomakielistä yhteisöä.

Syrjintä ilmenee monenlaisin muodoin ja perustein koko yhteiskunnassa. Se voi kohdistua kieleen, vammaisuuteen tai kulttuuriin. Kuurot nuoret kokevat vielä tänä päivänä syrjintää esimerkiksi työnhaussa tai asiakaspalvelutilanteissa. Lait tullevat tarjoamaan entistäkin enemmän suojakeinoja syrjinnän varalta, mutta vaadimme oikeuksiemme konkreettista valvontaa. Sanktion puute synnyttää välinpitämättömyyttä lakien noudattamisessa. Valvontaelin edistäisi kuurojen nuorten oikeusturvan toteutumista.

Meillä viittomakielisillä nuorilla on oikeus osallistua yhteiskuntaan omalla äidinkielellämme. Nykytekniikkaa tulisi käyttää hyväksi, koska se tarjoaa käteviä ratkaisuja viittomakielisten materiaalien taltiointiin ja levittämiseen. Kattavan tiedonsaannin automaattisena seurauksena olisi ennakkoluulojen ja väärinkäsitysten väheneminen. Olemme tähän asti panostaneet informaation levittämiseen ja toteutamme samaa jatkossakin entistä laajemmin, kun meillä on nyt käytössämme useampia tiedotuskanavia.

Pyrimme verkostoitumaan yhteiskuntaan kaikin mahdollisin yhteistyökeinoin ja haluamme, että muu yhteiskunta tulee meitä vastaan. Elämme yhteiskunnassa joka on muuttumassa yhä monikulttuurisemmaksi, ja viittomakieliset ovat vain yksi osa sitä. Suvaitsevaisuus olisi kaikkien eduksi.

Elämän tarjottimella kuuroilla nuorilla tulee olla tasavertaisia valintamahdollisuuksia kouluttautumisen, työllistymisen ja vapaa-ajan vieton suhteen. Viittomakielisillä nuorilla on syytä olla ylpeitä kielestään ja he ovat oikeutettuja onnellisuuteen.

Viittomakielisyys on lahja koko yhteiskunnalle.

Kuurojen Liitto ry:n nuorisopäivien edustajat, nuorisotoimikunta ja nuorisotyö

LIITE 2: OIKEUSMINISTERIÖ TIEDOTTAA 19.4.2011

Viittomakielisten oikeudellinen asema ja palvelut vaihtelevat suuresti hallinnonaloittain. Oikeusministeriön työryhmän mielestä viittomakielisten palveluiden järjestämisessä tarvitaan hallinnonalat ylittävää yhteistyötä viittomakielisten oikeuksien toteuttamiseksi.

Oikeusministeriön työryhmä kartoitti, miten viittomakielisten oikeudellista asemaa koskeneet ministeriön vuoden 1996 työryhmämietinnön suositukset ovat käytännössä toteutuneet. Lisäksi työn taustalla oli vuonna 2010 julkaistu Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma suosituksineen.

Viittomakielisten oikeudet on turvattu perustuslaissa, mutta työryhmän mukaan muissa laeissa viittomakielen käyttäjät on huomioitu vaihtelevasti. Vaikka lainsäädännön tasolla viittomakielisten asema on parantunut, käytännössä uudistusten toimeenpano ei aina ole toteutunut odotetusti.

Viittomakielisen opetuksen, päivähoidon ja esiopetuksen saaminen vaihtelee alueellisesti ja kouluittain. Kunnilla ei ole riittävästi resursseja eikä viittomakielisiä opettajia. Päivähoidossa on pulaa viittomakielisistä ohjaajista. Mahdollisiksi parannuskeinoiksi työryhmä ehdottaa etäopetusta ja kiertävien opettajien käyttöä.

Työryhmän mielestä viittomakielisten tulkkauspalvelujen keskittäminen valtiolle oli onnistunut uudistus sikäli, että se yhdenmukaisti päätöstenteeon ja paransi asiakkaiden yhdenvertaisuutta. Tulkkien alueellisessa saatavuudessa on kuitenkin suuria eroja. Myös tulkkauksen laatua tulisi parantaa.

Lisäksi viranomaisten tiedottamista viittomakielisille ja etenkin kommunikointia kriisitilanteissa tulisi kehittää. Viittomakielisten on saatava tietoa omalla kielellään ja heidän on voitava hälyttää apua hätätilanteissa. Myös tutkimuksessa ja kulttuuritarjonnassa olisi parannettavaa. Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa YK:n yleissopimuksessa, jonka ratifiointia parhaillaan valmistellaan, korostetaan viittomakielisten mahdollisuutta osallistua heitä koskevien palvelujen suunnitteluun.

Viittomakieltä käyttäviä kuuroja tai huonokuuloisia on Suomessa 4 000 – 5 000. Heikoimmassa asemassa ovat suomenruotsalaiset viittomakielen käyttäjät, joita on vain 100 -400. Heidän viittomakielensä on katoamassa ilman nopeita, kattavia toimia. Uusia haasteita tuovat kuurot maahanmuuttajat. Heitä on noin 120, joista suurin osa venäläisiä.

Viittomakielistä aineistoa löytyy muun muassa oikeusministeriön www.vaalit.fi-sivuilta. Valtionhallinto on tuottanut jonkin verran viittomakielistä aineistoa. Tämä on ensimmäinen kerta, kun oikeusministeriö tiedottaa uudesta mietinnöstä viittomakielellä.

Lisätiedot:

työryhmän puheenjohtaja, johtaja Johanna Suurpää, OM, p. 09 1606 7800, 050 560 2611, työryhmän sihteeri: ylitarkastaja Reetta Peltonen, OM, puh. 09 1606 7931, 050 512 4471, sähköposti: etunimi.sukunimi@om.fi ja viittomakieliyksikön päällikkö Pirkko Selin Grönlund, Kuurojen Liitto ry, puh. 050 536 7810, sähköposti: pirkko.selin-gronlund@kldeaf.fi.

Työryhmän mietintö: www.om.fi/1302672090988

Tiedote viittomakielellä oikeusministeriön verkkosivuilla osoitteessa www.om.fi tiedotteen lopussa.

LIITE 3: Nettikysely, Kuurojen Liitto ry

Olen

- a) mies
- b) nainen

Ikäni a) 18-30; b) 31-40; c) 41-50; d) 51-60; e) 61-70; f) 71-80; g) yli 80

Asun

- a) Lapin lääni
- b) Oulun lääni
- c) Itä-Suomen lääni
- d) Länsi-Suomen lääni
- e) Etelä-Suomen lääni

Koulutukseni

- a) Kansakoulu/peruskoulu
- b) Ylioppilas
- c) Ammattikoulu/opistotason tutkinto
- d) Ammattikorkeakoulututkinto
- e) Korkeakoulututkinto

Olen kohdannut syrjintää seuraavilla tavoilla (voi valita yhden tai useita vaihtoehtoja)

- a) En saanut opiskelupaikkaa sen vuoksi, että opintoja pidettiin kuuroille sopimattomina..
- b) En voinut ottaa vastaan opiskelupaikkaa, koska en saanut tulkkia.
- c) En saanut työpaikkaa sen vuoksi, että vaadittiin täydellistä suomen/ruotsin kielen taitoa vaikka se ei työn tekemisen kannalta ollut välttämätöntä.
- d) En saanut työpaikka sen vuoksi, että vaadittiin täydellistä kuuloa, vaikka se ei työn tekemisen kannalta ollut välttämätöntä.
- e) En saanut työpaikka sen vuoksi, että työnantaja kielsi palkkaamasta kuuroa.
- f) Minulle on maksettu pienempää palkkaa kuin kuuleville työtovereille samasta työstä.
- g) Minua on työpaikalla/opiskelupaikassa häiritty loukkaavilla kuurouteen tai viittomakieleen liittyvillä vitseillä.
- h) Minua on työpaikalla/opiskelupaikassa häiritty nimittelemällä, halventavalla tai nöyryyttävällä käyttäytymisellä.
- i) Työnantaja ei järjestänyt tulkkia työpaikan kokoukseen tai koulutukseen.
- j) Minua on estetty käyttämästä tulkkia jossakin tilanteessa.
- k) Minua on kohdeltu syrjivästi kuurouden/viittomakielen perusteella.
- l) En ole kokenut syrjintää.

Kerro tarkemmin kokemistasi syrjintätilanteista

Muita ajatuksiasi yhdenvertaisuudesta ja syrjinnästä

Kuuro työnhakija törmäsi asennemuuriin

KATARINA ANTILA

Hanna Tuomaala on törmännyt outoihin asenteisiin kuuroja kohtaan hakessaan Haapavedeltä työpaikkaa.

"Minä olen syntymästä asti kuuro", Hanna viittooi, ja tulkki kiääntää puhutulle suomele.

Vattukylällä asuva Hanna on tällä hetkellä kotiäiti. Koulumakseltaan hän on keittäjä ja artesaani. Tutkinnot hän on opiskellut yleisissä oppilaitoksissa tulkin avulla. Viime keväänä hän ryhtyi etsimään työpaikkaa.

"Menin kysymään keittiöalan töitä. Minulla oli mukana tulkki. Siellä sanoivat minulle, että keittiö on työturvallisuusriski kuuroille. Jos sattuu vaikka kaappi tipahtamaan seinältä, niin kuuro ei kuule sitä."

Hanna oli vastauksesta hyvin hämmästynyt. "Sanoin, että vaikka olen kuuro, niin minulla kyllä näkö toimii. Olen erittäin visuaalinen ja huomioon ympäristöstä näön avulla."

Hän on tapauksen jälkeen kyselyt muilta kuuroilta muun muassa Facebookissa, onko keittiöissä työskenteleville kuuroille tapahtunut tällaisia onnettomuuksia. Kukaan ei tiennyt tapauksia.

Syksyllä Hanna haki työtä teollisuudesta. Työhaastattelulle laitettiin outo ehto: "Siellä sanottiin, että tulkki ei saa tulla mukaan työpaikalle, vaan he haluavat nähdä kuinka kommunikointi toimii ilman tulkkia."

Haastattelussa työnantajan edustaja oli ryhtynyt kertomaan tuotteista ja niiden valmistuksesta. "Minä en ymmärtänyt yhtään mitään, koska hänellä oli hyvin pieni huulio", Hanna kertoo. Huulio tarkoittaa suun liikettä puhuessa. Hanna pystyy lukemaan huulilta, mutta vain jos liikkeet ovat selkeitä.

"Pyysin paperia, että voidaan kirjoittaa, mutta hän sanoi ei. Hän oli hirveän vahva ja jatkoi vain puhetta. Minulla oli hirveän ahdistunut olo ja halusin kovasti tulkin paikalle, että saisin kunnon tietää työpaikasta."

Hanna oli tapauksesta yhteydessä Kuurojen liittoon. Liiton työntekijä sanoi, että Hannan kohtelu oli selkeää syrjintää.

Liitosta oltiin yhteydessä tehtaaseen ja huomautettiin syrjinnästä, mutta sen pitimmälle Hanna ei halua tapausa viedä. Kokemansa jälkeen hän on kuitenkin vakuuttunut, että ihmiset tarvitsevat enemmän tietoa kuuron kanssa kommunikoinnista ja tulkin roolista.

Asenteissa korjattavaa. "Kuurot eivät ole vammaisia. Heiltä vain puuttuu kuulo", Hanna Tuomaala viittooi ja haastattelua varten Oulusta tilattu tulkki tulkitsee. KUVA KATARINA ANTILTA

Millainen olisi kuuro työkaveri?

Miten Hannalta sujuisi jokapäiväinen kommunikointi työkaverien kanssa, jos hän saisi töitä?

Ensinnäkin Hanna haluaa korostaa, että kommunikointia hänen kanssaan ei tarvitse pelätä, vaan yhdessä haetaan keino, jolla viestit välittyvät.

Hanna kertoo omaksuvansa nopeasti asioita, kun hänelle näytetään, miten pitää toimia. "Voidaan kommunikoida kirjoittamalla tai isolla huuliolla. Ei tarvitse huutaa isoon ääneen vaan käyttää selvää artikulaatiota, niin saan selvää."

Hannan äidinkieli on viittoma-

Tiedän kyllä mitkä minun työtehtävät on, kun niihin ensin tutustun.

kieli. "Osaan vaihtelevasti lukea suomenkieltä, osasta en saa selvää. Itse kirjoitan suomenkielillä, vaikka täydellisen huippu en ole."

Kuurona Hannalla on oikeus käyttää viittomakieltä kommunikointikeinona ja tulkkia aina tarvittaessa. Kaikki kustannukset tulkin käytöstä mak-

sa valtio. Hanna tilaa tulkin välityskeskuksesta kautta Oulusta muutaman päivän varoitusajalla. Kiireellisissä tapauksissa on mahdollista saada webbikamera yhteydellä etätulkkausta.

"Jos saituisi, että pääsisin töihin, ei se tarkoittaisi, että minulla olisi aina tulkki mukana. Tiedän kyllä mitkä minun työtehtävät on, kun niihin ensin tutustun."

Pitkissä keskusteluissa huulioitten seuraaminen on raskasta. Hanna haluaa käyttää tulkkia myös silloin, kun on tärkeä ymmärtää täsmällisesti ja itsekin viestii vähän syvällisempiä ja

laajempia asioita, esimerkiksi työpaikkapalaverissa.

"Tulkki vain välittää viestin, ei auta muuten eikä esitä omia mielipiteitä väliin."

» LYHYESTI

- Teollisuusyrityksen työhönottaja ei antanut kuuron Hanna Tuomaalan ottaa tulkkia mukaan työpaikkaa haastatteluun.
- Kuurojen liitto on antanut tapauksen vuoksi yritykselle huomautuksen syrjinnästä.

